

19. YÜZYIL BEYOĞLU ÇEŞMELERİ

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Sanat Tarihi Programı**

Dilek BAYFİDAN

Danışman: Prof. Dr. Kasım İNCE

**Aralık 2018
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Dilek BAYFİDAN tarafından Prof. Dr. Kasım İNCE yönetiminde hazırlanan “ 19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 27.12.2018 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kasım İNCE

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Sedat BAYRAKAL

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 23/01/2019 tarih ve 04/08 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet Vefa NALBANT

Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Dilek BAYFİDAN

ÖN SÖZ

İnsanoğlunun devamlılığı için su, geçmişten günümüze kadar her dönemde değerli olmuştur. Mimari alanda gelişen teknoloji, su kemerler, suyolları, çeşmeler, sarnıçlar gibi etmenlerle, su, kaynağından uzaklaşmış ve yeni yerleşim yeri kurulmasında oldukça önemli rol oynamıştır. Türk – İslam mimarisinin en küçük ölçekli yapılarından olan çeşmeler hem hayır hem de ihtiyacı karşılama amacı ile yapılmışlardır. Bu doğrultuda çeşmeler dönemin kültür ve estetik anlayışını da yansıtması açısından önemlidir.

Tez çalışması esnasında bir çok kişi ve kurumun yardımı olmuştur. En başta, tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın sonuna kadar bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, beni her zaman yönlendiren, yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kasım İNCE'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Yine yüksek lisans eğitimi ve tez çalışması boyunca beni her zaman destekleyen, motive eden ve yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Araş Gör. Şuayip ÇELEMOĞLU'na teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalar ve çalışmayla ilgili yardım eden Araş. Gör. Mustafa EKMEKÇİ hocama teşekkür ederim. Alan çalışmalarında her zaman yardım eden ve tezdeki tüm çizimleri yapan Merve İZGİ'ye teşekkürü bir borç bilirim. Yine çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen Zeynep ŞAHAN'a teşekkür ederim. Son olarak gerekli belgelere ve bilgilere ulaşma konusunda, arşiv araştırmalarında gösterdikleri ilgiden dolayı Beyoğlu Belediyesi, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ve Vakıf Su Müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ederim.

Ayrıca her zaman olduğu gibi tez çalışması sürecince de maddi manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili aileme minnet ve şükranlarımı sunarım.

Tezime maddi desteği sağlayan Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne teşekkür ederim.

ÖZET

19. YÜZYIL BEYOĞLU ÇEŞMELERİ

Bayfidan, Dilek
Yüksek Lisans Tezi, Sanat Tarihi A.B.D.
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Kasım İNCE

Aralık 2018, 237 Sayfa

Beyoğlu'nda artan nüfusa bağlı olarak, su mimarisinin revaçta olduğu dönemlerde, dönemin mimari ve dekoratif üslubunu yansıtan çeşmelerin yapımı artmıştır. 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmeleri de, Osmanlı Devleti'nin tüm alanlarda yaşadığı değişimlere paralel şekilde mimaride ve süslemede bu değişimleri göstermeleri açısından Osmanlı Sanatında önemli yer tutmaktadır.

Bu çalışma kapsamında Beyoğlu'nda 19. yüzyılda inşa edilen yirmi iki adet çeşme tespit edilmiştir. Bunlardan beş adedi günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca daha önceki dönemlerde inşa edilip 19. yüzyılda çeşitli onarımlar geçirerek kullanımını devam eden beş adet çeşme tespit edilmiştir.

Araştırma dahilindeki çeşmelerin detaylı çalışmaları daha önceden yapılmamıştır. Tespit edilen çeşmeler benzer örnekleri ile karşılaştırılarak dönemi içerisinde tipoloji oluşturulmuş, detaylı olarak incelenmiş ve Türk mimarisindeki yeri ortaya konmaya çalışılarak, dönemin birer somut örneği olan harap durumdaki çeşmelerin gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeşme, 19. yüzyıl, Beyoğlu, İstanbul

ABSTRACT**19th CENTURY BEYOGLU FOUNTAINS**

Bayfidan, Dilek
Master Thesis, Department of Art History
Thesis Advisor: Prof. Dr. Kasım İNCE

December 2018, 237 Pages

Based on the increasing population in Beyoglu, at period in which the aqua architecture was in great demand, the building of fountains which reflect the architectural and decorative style of the period increased. 19th century Beyoglu fountains take an important place in Ottoman art in terms of reflecting these changes in architecture and decoration as parallel with the changes in all parts that Ottoman lived.

Within the scope of this study, twentytwo piece fountains builded in 19th century Beyoglu were identified. Five of them can not reach the present day. Except these fountains, five more fountains which were builded in previous periods and repaired in 19th century so their usage continue were identified also.

Detailed study of fountains in scope of research wasn't done before. Comparing the identified fountains with their place in Turkish architecture, it is aimed that hand these desolately fountains which are epitomise of the period down the next generations.

Key Words: Fountain, 19th Century, Beyoğlu, İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
HARİTALAR ve FOTOĞRAFLAR DİZİNİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYOĞLU İLÇESİ SU KAYNAĞI VE ÇEŞME GELİŞİMİ

1. 1. Çeşme Kavramı ve Gelişimi.....	3
1. 2. Beyoğlu Bölgesi Su Yolları.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG

2.1. 19. Yüzyıla Tarihlenen Çeşmeler.....	18
2.1.1. Fesahat Usta Çeşmesi.....	18
2.1.2. Paşa Baba Çeşmesi.....	21
2.1.3. Salih Ağa Çeşmesi.....	24
2.1.4. II. Mahmut Çeşmesi.....	27
2.1.5. Galata Mevlevihanesi Çeşmesi.....	30

2.1.6. II. Mahmut Çeşmesi.....	32
2.1.7. II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi)	34
2.1.8. II. Mahmut Çeşmesi.....	37
2.1.9. Rıza Bey Çeşmesi.....	39
2.1.10. Huşyar Kadın Çeşmesi.....	43
2.1.11. Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi.....	45
2.1.12. Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi)	49
2.1.13. Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi)	54
2.1.14. Ali Rıza Paşa Çeşmesi.....	58
2.1.15. Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi)	60
2.1.16. Beytülmalci Sokağı Çeşmesi.....	63
2.1.17. İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi.....	65
2.2. 19. Yüzyılda Onarım Geçiren Çeşmeler.....	67
2.2.1. Ahme Efendi Çeşmesi.....	67
2.2.2. Bereketzade Çeşmesi.....	70
2.2.3. Hasan Ağa (Matbah Emimi) Çeşmesi.....	76
2.2.4. Ziver Efendi Çeşmesi.....	82
2.2.5. Şekerpare Çeşmesi.....	85
2.3. 19. Yüzyılda Yapılıp Günümüze Ulaşamayan Çeşmeler.....	87
2.3.1. Dildade Usta Çeşmesi.....	87
2.3.2. II. Mahmut Çeşmesi.....	88
2.3.3. Abdullah Ağa (Karagözzade) Çeşmesi.....	89
2.3.4. Ali Rıza Paşa Çeşmesi.....	90
2.3.5. Eski Salıpazarı Çeşmesi.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

3.1. Tipoloji.....	92
3.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler.....	93
3.1.1.1. Sivri Kemerli Çeşmeler.....	94
3.1.1.2. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler.....	95
3.1.1.3. Basık Kemerli Çeşmeler.....	96
3.1.1.4. Dalgalı Kemerli Çeşmeler.....	96
3.1.1.5. Düz Atkı Kemerli Çeşmeler.....	98
3.1.1.6. Kemersiz – Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler.....	98
3.1.1.7. İki Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler.....	99
3.1.2. Buldukları Yere Göre Çeşmeler.....	99
3.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler.....	99
3.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler.....	101
3.1.2.3. Su Depolu Çeşmeler.....	102
3.2. Malzeme.....	107
3.2.1. Taş.....	107
3.2.2. Tuğla.....	108
3.2.3. Mermer.....	108
3.3. Yapı Elemanları.....	109
3.3.1. Duvarlar.....	109
3.3.2. Ayaklar.....	109
3.3.3. Kemerler.....	110

3.3.4. Kitabeler.....	112
3.3.5. Ayna Taşları.....	118
3.3.6. Açıklıklar.....	119
3.3.7. Örtüler.....	120
3.3.8. Su Yalakları.....	120
3.4. Süsleme.....	121
SONUÇ.....	128
KAYNAKLAR.....	132
ŞEKİLLER.....	140
HARİTALAR ve FOTOĞRAFLAR.....	175
ÖZGEÇMİŞ.....	237

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Fesahat Usta Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 2: Fesahat Usta Çeşmesi Plânı

Şekil 3: Fesahat Usta Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 4: Fesahat Usta Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi Ayrıntı Çizimi

Şekil 5: Paşa Baba Çeşmesi Plânı

Şekil 6: Paşa Baba Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 7: Salih Ağa Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 8: Salih Ağa Çeşmesi Plânı

Şekil 9: Salih Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 10: II. Mahmut Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 11: II. Mahmut Çeşmesi Plânı

Şekil 12: II. Mahmut Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 13: II. Mahmut Çeşmesi Süslemesi Ayrıntı Çizimi

Şekil 14: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Plânı

Şekil 15: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 16: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Ana Kullanım Alanı Süslemesi Ayrıntı Çizimi

Şekil 17: II. Mahmut Çeşmesi Plânı (Beyoğlu Belediyesi'nden)

Şekil 18: II. Mahmut Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 19: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Günümüze Ulaşabilen Kitabenin Çizimi

Şekil 20: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Plânı

Şekil 21: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Cephe Çizimi

Şekil 22: II. Mahmut Çeşmesi Plânı

Şekil 23: II. Mahmut Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 24: Rıza Bey Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 25: Rıza Bey Çeşmesi Plânı

Şekil 26: Rıza Bey Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 27: Huşyar Kadın Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 28: Huşyar Kadın Çeşmesi Plânı

Şekil 29: Huşyar Kadın Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 30: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 31: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Plânı

Şekil 32: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 33: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephedeki Kitabe Çizimi

Şekil 34: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephedeki Kitabe Çizimi

Şekil 35: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Plânı

Şekil 36: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephe Çizimi

Şekil 37: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephe Çizimi

Şekil 38: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Madalyon ve Süsleme Ayrıntı Çizimi

Şekil 39: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Kitabe Çizimi

Şekil 40: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Plânı

Şekil 41: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Cephe Çizimi

Şekil 42: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Madalyon ve Süsleme Ayrıntı Çizimi

Şekil 43: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 44: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Plânı

Şekil 45: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 46: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 47: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Plânı

Şekil 48: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kitabe Cephe Çizimi

Şekil 49: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Madalyon Ayrıntı Çizimi

Şekil 50: İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi Plânı

Şekil 51: İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 52: Beytülmalci Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 53: Beytülmalci Çeşmesi Plânı

Şekil 54: Beytülmalci Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 55: Ahmet Efendi Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 56: Ahmet Efendi Çeşmesi Plânı

Şekil 57: Ahmet Efendi Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 58: Ahmet Efendi Çeşmesi Ayna Taşı ve Kemer Kilit Taşı Süslemesi Ayrıntı Çizimi

Şekil 59: Bereketzade Çeşmesi Plânı (H. Ö. Barışta'dan)

Şekil 60: Bereketzade Çeşmesi Cephe Çizimi (H. Ö. Barışta'dan)

Şekil 61: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Yapım Kitabesi Çizimi

Şekil 62: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Tamir Kitabesi Çizimi

Şekil 63: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Plânı

Şekil 64: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 65: Ziver Efendi Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 66: Ziver Efendi Çeşmesi Plânı

Şekil 67: Ziver Efendi Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 68: Şekerpare Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 69: Şekerpare Çeşmesi Plânı

Şekil 70: Şekerpare Çeşmesi Cephe Çizimi

HARİTALAR ve FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Harita 1: Sultan Abdülhamit Han'ın Mühendis Hübner'e çizdirdiği harita (İSKİ Vakıf Su Arşivi'nden)

Harita 2: Taksim Suyu İsale Hattı (N. Yüngül'den)

Harita 3: Topuzlubent, Valide Bendi ve Sultan Mahmut Bendi (K. Çeçen'den)

Harita 4: Taksim Suyu İsale Hattı'nın kolları (İSKİ Vakıf Su Arşivi'nden)

Harita 5: Taksim Suyu'nun beslediği çeşmeler (Beyoğlu Belediyesi Arşivi'nden)

Fotoğraf 1: Fesahat Usta Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 2: Fesahat Usta Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 3: Fesahat Usta Çeşmesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 4: Fesahat Usta Çeşmesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 5: Fesahat Usta Çeşmesi Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 6: Fesahat Usta Çeşmesi Ayna Taşı Ayrıntısı

Fotoğraf 7: Fesahat Usta Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 8: Fesahat Usta Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 9: Paşa Baba Çeşmesi Restorasyon Öncesinden Görüntü (Su Vakfı'ndan)

Fotoğraf 10: Paşa Baba Çeşmesi Teknesinin Gömülü Olduğunu Gösteren Görüntü (N. Ertuğ'dan)

Fotoğraf 11: Paşa Baba Çeşmesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 12: Paşa Baba Çeşmesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 13: Paşa Baba Çeşmesi Sütun Ayrıntısı

Fotoğraf 14: Paşa Baba Çeşmesi Kemer Ayrıntısı

Fotoğraf 15: Salih Ağa Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 16: Salih Ağa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 17: Salih Ağa Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 18: Salih Ağa Çeşmesi Eski Görüntüsü (Su Vakfı'ndan)

Fotoğraf 19: Salih Ağa Çeşmesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 20: Salih Ağa Çeşmesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 21: II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 22: II. Mahmut Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 23: II. Mahmut Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 24: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 25: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 26: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 27: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Nişin İçindeki Süsleme Programı

Fotoğraf 28: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 29: II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 30: II. Mahmut Çeşmesi Restorasyon Öncesi Görünüşü (Beyoğlu Belediyesi'nden)

Fotoğraf 31: II. Mahmut Çeşmesi Ayrıntısı

Fotoğraf 32: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Genel Görünüşü

Fotoğraf 33: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Kitabesi

Fotoğraf 34: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesindeki Nişi

Fotoğraf 35: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 36: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 37: II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 38: II. Mahmut Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 39: II. Mahmut Çeşmesi Köşesindeki Açıklık

Fotoğraf 40: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 41: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 42: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 43: Rıza Bey Çeşmesi Genel Görünüş

Fotoğraf 44: Rıza Bey Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 45: Rıza Bey Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 46: Huşyar Kadın Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 47: Huşyar Kadın Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 48: Huşyar Kadın Çeşmesi Kuzeydoğu Görünüşü

Fotoğraf 49: Huşyar Kadın Çeşmesi Kuzeybatı Cephe Görünüşü

Fotoğraf 50: Huşyar Kadın Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 51: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 52: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 53: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Doğu Cephesinden Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 54: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Batı Cephesi

Fotoğraf 55: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Güney Cephesi

Fotoğraf 56: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Alemi

Fotoğraf 57: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 58: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Genel Görünüşü

Fotoğraf 59: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesindeki Kitabesi

Fotoğraf 60: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephesindeki Kitabesi

Fotoğraf 61: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 62: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 63: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesi Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 64: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephesi Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 65: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Genel Görünüş

Fotoğraf 66: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Kitabesi

Fotoğraf 67: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 68: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 69: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 70: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 71: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 72: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 73: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 74: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 75: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 76: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 77: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi İnşa Edildiği Arazi

Fotoğraf 78: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 79: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Merdiven Ayrıntısı

Fotoğraf 80: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Güneydoğu ve Güneybatı Cepheleri

Fotoğraf 81: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 82: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Ayna Taşı Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 83: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Taslık Ayrıntısı

Fotoğraf 84: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Madalyon Ayrıntısı

Fotoğraf 85: İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Genel Görünüşü

- Fotoğraf 86:** İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Eski Görüntüsü (N. Ertuğ'dan)
- Fotoğraf 87:** İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Kemer ve Silme Ayrıntısı
- Fotoğraf 88:** İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Kuzeybatı Cephesi
- Fotoğraf 89:** İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Güneydoğu Cephesi
- Fotoğraf 90:** Beytülmalci Çeşmesi Genel Görünüşü
- Fotoğraf 91:** Beytülmalci Çeşmesi Genel Kitabesi
- Fotoğraf 92:** Beytülmalci Çeşmesi Ana Kullanım Alanı
- Fotoğraf 93:** Ahmet Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü
- Fotoğraf 94:** Ahmet Efendi Çeşmesi Kitabesi
- Fotoğraf 95:** Ahmet Efendi Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi
- Fotoğraf 96:** Ahmet Efendi Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı
- Fotoğraf 97:** Ahmet Efendi Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi
- Fotoğraf 98:** Ahmet Efendi Çeşmesi Kemer Kilit Taşı Süslemesi
- Fotoğraf 99:** Bereketzade Çeşmesi Genel Görünüşü
- Fotoğraf 100:** Bereketzade Çeşmesi Genel Yapım Kitabesi
- Fotoğraf 101:** Bereketzade Çeşmesi Genel Tamir Kitabesi ve Enbiya Suresi Ayeti
- Fotoğraf 102:** Bereketzade Çeşmesi Kuzeybatı Kitabesi ve İnsan Suresi Ayeti
- Fotoğraf 103:** Bereketzade Çeşmesi Güneydoğu Kitabesi ve Besmele Kartuşu
- Fotoğraf 104:** Bereketzade Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı
- Fotoğraf 105:** Bereketzade Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı
- Fotoğraf 106:** Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Genel Görünüşü
- Fotoğraf 107:** Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Yapım Kitabesi
- Fotoğraf 108:** Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Tamir Kitabesi
- Fotoğraf 109:** Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Asıl Kullanım Alanı
- Fotoğraf 110:** Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 111: Ziver Efendi eşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 112: Ziver Efendi eşmesi Kitabesi

Fotoğraf 113: Ziver Efendi eşmesi Asıl Kullanım Alanının Bulunduğu Güney Cephesi

Fotoğraf 114: Ziver Efendi eşmesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 115: Ziver Efendi eşmesi Batı Cephesi

Fotoğraf 116: Ziver Efendi eşmesi Ayna Taşı

Fotoğraf 117: Şekerpare eşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 118: Şekerpare eşmesi Kitabesi

Fotoğraf 119: Şekerpare eşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 120: Abdullah Ağa eşmesi Genel Görünüşü

KISALTMALAR DİZİNİ

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
Bkz. /bkz.	: Bakınız
c	: Cilt
çev.	: Çeviren
Fot	: Fotoğraf
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSKİ	: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
M.	: Miladi
m	: Metre
No	: Numara
s	: Sayfa
TDVİA	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

19. yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri tezinin konusunu on yedi adet 19. yüzyılda inşa edilmiş, beş adet 19. yüzyılda inşa edilip günümüze ulaşamayan ve beş adet önceki yüzyıllarda inşa edilip 19. yüzyılda onarım geçiren toplamda yirmi yedi çeşme oluşturmaktadır.

19. yüzyılda, sur dışındaki Beyoğlu'nda, 18. yüzyıldan itibaren artan nüfusa bağlı olarak yeni isale hattı olan Taksim Suyu'nun yapılması ile çeşme sayısı artmıştır. 19. yüzyılda inşa edilen çeşmeler Osmanlı Devleti'nin tüm alanlarda yaşadığı değişimlere denk şekilde gerek mimari gerek bezemeleri ile bu değişimleri göstermeleri açısından Türk mimarisinde önemli yer tutmaktadır. Bu çeşmelerin günümüzde bir çoğunun harap durumda oluşu, özgün durumlarını kaybetmeye başlamış olmaları, her geçen gün biraz daha süslemelerin ve kitabelerin aşınmaya başlamış olması gibi durumlardan, çeşmelerin toplu halde, detaylı çalışılarak gelecek nesillere aktarılmasının önemini daha da artırmıştır.

Tez kapsamındaki çeşmelerin ayrıntılı olarak incelenip sanat tarihi içerisindeki yeri ve öneminin belirtilmesi hedeflenmiştir. Çeşmeler; tarihlendirme, yapım teknikleri, malzemeleri, ölçüleri, süslemeleri, üslupları ve kompozisyonları açısından incelenmiştir. Detaylı fotoğraf çekimleri ve çizimleriyle belgelendirilmiştir. Bununla birlikte, konu kapsamındaki çeşmelerin cephe ve plân kompozisyonlarına göre bir tipolojisi oluşturulmuştur. Ayrıca benzer örneklerle karşılaştırılarak karakteristik özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tez konusu kapsamındaki çeşmelerle alakalı bilgi edinmek için İstanbul çeşmeleri konusunda literatür taraması yapılmıştır. Konuyla bağlantılı bütün yayınlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte Beyoğlu Belediyesi, İstanbul 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ve Vakıf Su Müdürlüğü arşivleri ziyaret edilerek gerekli bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili yayımlar için İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Pera Müzesi İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve Üsküdar İSAM İslam Araştırmaları Kütüphanelerine gidilerek yayınlardan ve makalelerden yararlanılmıştır.

Tüm bu bilgiler kapsamında detaylı çalışılarak yapıların katalogları oluşturulmuş ve değerlendirme aşamasına geçilmiştir. Bu çalışmanın değerlendirme bölümünde kataloğa dahil edilen çeşmeler, malzeme, plân, tipoloji, yapı elemanları ve süsleme unsurları açısından ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İstanbul ve Anadolu'daki örneklerle karşılaştırılarak Türk Mimarisi'ndeki yeri belirlenmeye çalışılmış, süsleme özellikleri noktasında incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYOĞLU İLÇESİ SU KAYNAĞI VE ÇEŞME GELİŞİMİ

1.1. Çeşme Kavramı ve Gelişimi

Su, her dönemde insanların ve toplumların hayatlarını devam ettirebilmeleri için vazgeçilmez bir ihtiyaç kaynağı olmuştur. Suyun insan hayatındaki öneminden dolayı, tarih boyunca tüm medeniyetleri oluşturan toplumlar, suyu temin etmek, ona kolay ve kesintisiz olarak ulaşabilmek için çeşitli mimari çözümler aramışlar ve bulmuşlardır¹. Su, içme ve temizlik amacıyla yapılan çeşmeler, Anadolu Türk mimarlığında suyla ilgili yapılar arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır².

Çeşme kelimesinin Farsça'da "göz" anlamındaki "çeşm"den geldiği genellikle kabul edilmektedir. Su çıkan kaynak, pınar ve gözlere çeşm denilmesi, bunların akıtıldığı küçük yapılara çeşme adının verilmesine sebep olmuştur³. 13. ve 14. yüzyıllarda çeşme kelimesi yerine, Arapça yine göz manasına gelen "ayn" tabiri ile "sikaye" isimlerinin de kullanıldığı bu devrin kitabelerinden anlaşılmaktadır. Bu kullanım 17. yüzyıl içlerine kadar devam etmiştir. Sivas'ta 1271 tarihli Gök Medrese'nin çeşmesi ile 1278 tarihli Bolvadin Alaca Çeşme kitabelerinde ayn kelimesine rastlanmaktadır. Tokat – Pazar Hatun Hanı'nın 1239 tarihli çeşmesinde, Afyonkarahisar'da 1379 tarihli İki Lüleli Çeşme'de (yıkılmış) ve Sinop'ta 1429 tarihli Şehabeddin Çeşmesi'ndeki kitabelerde ise Arapça sikaye yazmaktadır⁴. Anadolu öncesi Türk döneminde çeşme gibi kullanılan su tesisleri "alış", "pınar" veya "suvat" gibi terimlerle isimlendirilmişlerdir⁵. Ayrıca çeşme kelimesi, Osmanlı dönemi çeşme kitabelerinde "çeşme-i ab-ı zülal", "çeşme-i kevser", "çeşme-i dilküşa" vb. terkipler halinde sık kullanılmıştır⁶. Gerek Selçuklu gerek Osmanlı dönemlerinde, gerekse Anadolu'da feodal yaşamış Türk devletleri tarihinde hangi isim ve cinsten olursa olsun

¹ Mustafa Denктаş, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler", *Türkler Ansiklopedisi*, c. VII. Ankara 2012. s. 872.

² Ayla Ödekan, "Çeşme", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 2008, s. 357.

³ Semavi Eyice, "Çeşme" *TDVİA*, c. VIII, İstanbul, 1993, s. 277.

⁴ Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997, s. 5.

⁵ S. Eyice, *agm.*, 1993, s.277; M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 873.

⁶ S. Eyice, *agm.*, 1993, s.277.

bir mimari eserin önünde çeşmesi veya avlusunda bir havuzu, şadırvanı veya köşesinde bir sebili bulunmaktadır⁷.

Türk çeşmeleri genel olarak, kemerli bir niş içine alınmış, lüleli bir ayna taşı ve bunun önünde, zemine yerleştirilmiş bir tekmeden ibarettir. Ancak, bu çok sade çeşme tipi dışında, cümle kapısı gibi özenilerek yapılmış ve süslenmiş abidevi çeşmeler de vardır. Anadolu'daki Türk çeşme mimarisi, 13. yüzyıldan başlayarak, büyük gelişmeler göstermiştir. 18. yüzyılda yeni örnekler eklenerek büyük bir zenginlik ve çeşitlilik kazanmıştır⁸.

Kendinden önceki medeniyetlere ait su tesislerini ve çeşmeleri onararak kullanan Türkler, bu tesislere sahip olan medeniyetlerin teknik bilgilerini de kullanmış ve geliştirmişlerdir. Diğer medeniyetlerde olduğu gibi Türkler de yağın kar ve yağmur sularını sarnıçlarda toplamışlar, akarsuların önlerini uygun bir yerde keserek bentler yapmışlardır. Bentlerden veya kaynağından alınan su; kanallar, pöhrenkler, su kemerleri vasıtasıyla şehirlere getirilmiş ve çökeltme havuzlarında bir müddet dinlendirilip temizlendikten sonra havuzlardan alınarak maksemlere nakledilmiştir. Bu şekilde maksemlerde toplanan su, lülelerle ölçülerek çeşmelere dağıtılmıştır. Bunun yanı sıra şehir merkezinde bulunan yer altı kaynak suları da dönme dolaplar kullanılarak yeryüzüne çıkarılmış ve kuyular açılarak kullanılmıştır⁹.

Türk su mimarisinin en yaygın, en tanınmış örneği olan çeşmelere, önceki çağ medeniyetlerinde de rastlanmaktadır. Ancak Mezopotamya medeniyetinde de çeşme olduğu ileri sürülüyorsa da, kazılarda ortaya çıkan kalıntıların çeşmeden ziyade kuyu olduğu kabul edilmektedir¹⁰. Yazılı kaynaklar ve açığa çıkan kalıntılara göre, Anadolu'da ilk çeşmelerin M.Ö. 2 binden Hititlere kadar gittiği ileri sürülmektedir. Günümüze kadar sağlam şekilde ulaşabilmiş en eski çeşmeler Urartulara aittir. M.Ö. 9–7. yüzyıllar arasına tarihlenen bu çeşmeler Van yakınındaki Çavuştepe mevkiinde Urartu Kalesi içerisinde bulunmaktadır¹¹.

⁷ Sedat Çetintaş, "Türklerde Su – Çeşme – Sebil", *Güzel Sanatlar Dergisi* 5, İstanbul 1944, s. 126, 128.

⁸ Yılmaz Önge, "Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Konya 1981, s. 115.

⁹ M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 872.

¹⁰ M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 873.

¹¹ Nermin Sinemoğlu, "Tarihi İstanbul Çeşmeleri", *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır, I Seminer Bildirileri*, İstanbul 1989 s. 89.

Roma döneminde varlıklı kişiler, evlerinin bahçelerine, çok zengin şekilde mozaiklerle süslenmiş, yuvarlak kemerli bir niş içinde bir oluktan suyu akan çeşmeler yaptırmışlardır. Bu çeşmelerin en güzel örnekleri Pompei’de bulunmaktadır. Türk çeşmelerine bir dereceye kadar benzemekle beraber bir bahçe süsü karakterinde olan çeşmeler Türk medeniyetindeki selsebilleri hatırlatır. Pompei şehrinde yapılan kazılarda, herkesin kullanabilmesi için devamlı akarsulu sokak çeşmeleri yapıldığı tespit edilmiştir¹². Bu dönemde yapılan abidevi çeşmelere “nympheum” adı verilmiş ve Anadolu’nun birçok kentine bu çeşmelerden yapılmıştır. Kaynaklardan kanallara getirilen su, nympheumun havuzunda toplanmıştır. Çeşme binasının önü ve havuzun çevresi çok zengin kabartma ve heykellerle zenginleştirilmiştir. Bu çeşmelerin en ünlüleri Efes’teki Hadrian Çeşmesi ile Milet ve Side antik kentlerindeki eserlerdir¹³. Bizans döneminde ise daha küçük ölçekli çeşmeler inşa edilmiştir. Hıristiyan sembolleriyle süslü, mermer kaplı iki Bizans çeşmesi Efes harabelerinde bulunmuştur. Kayadan oyulma haznelerden suyunu alan, kayaya işlenerek yapılmış kitabeli bir Bizans çeşmesi de Afyonkarahisar Kalesi’nin içindedir¹⁴.

Orta Çağ İslam şehirlerinde, dinin temizlik ve suya büyük önem vermesi, Hz. Muhammed’in “Sadakanın en faziletlisi su teminidir” olduğunu söylemesi, çeşme inşasını teşvik etmiştir¹⁵. İslam fetihleriyle ele geçirilen bölgelerdeki antik çeşmeleri onararak kullanıldığı bilinmektedir. 10. yüzyılda İspanya’da Endülüs Emevilere ait su yolu ve Aslanlı Çeşme, İslam mimarisinde ilk çeşme örneğidir. Ayrıca Tunus, Fas, Cezayir ve Mısır’da farklı zamanlarda inşa edilmiş çeşmelere rastlanılmaktadır¹⁶.

Türk mimarisinde en eski çeşmelerden biri, Mardin’de, Artuklular’dan Necmeddin İlgazi tarafından, 1109-1122 yılları arasında geniş bir külliyenin içine yaptırılmıştır¹⁷. Türkiye’de halen mevcut İslami su yapılarının en eskileri 12. – 13. yüzyıllardan, Selçuklu döneminden kalmıştır. Bunların bir kısmı zamanla yıkılıp yok olmuştur. Büyük bir kısmı da sonraki onarımlarla orijinal görünüşlerini kaybeden bu

¹² S. Eyice, *agm.*, 1993, s. 277.

¹³ M. Denктаş, *agm.*, s. 873.

¹⁴ S. Eyice, *agm.*, s. 277.

¹⁵ S. Eyice, *agm.*, 1993, s.277; Hatice Aynur, Hakan Karateke, *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri* İstanbul 1995, s. 33.

¹⁶ M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 873 – 874.

¹⁷ S. Eyice, *agm.*, 2012, s.278.

tesislerin günümüze gelebilenleri sayılıdır. 14. – 15. yüzyıllarda Beylikler döneminden, Selçuklulara kıyasla daha çok su yapısı günümüze gelebilmiştir¹⁸.

Anadolu'nun fethiyle birlikte, Selçukluların, yerleştikleri antik merkezlerde belli bir süre mevcut yapılardan faydalanmışlardır. Ele geçirilen bu yapılar içinde birçok çeşme, havuz, kuyu, sarnıç, bend vb. yapılar muhtemelen Selçuklular tarafından gerekli onarımlara tabi tutularak kullanılır hale sokulmuş, fakat zamanla bu yapıların ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmesi nedeniyle yenileri yapılmaya başlanmıştır¹⁹.

Günümüze gelebilen Selçuklu çeşmelerinin çoğunlukla medrese, han, cami ve tekke yapılarının ön cephelerine ya da iç avlularına açılan cümle kapılarının yakınlarındaki bir eyvan içerisine, yapıların önünden geçen yola ya da meydana açılan yüzeylerine inşa edildikleri mevcut örneklerden anlaşılmaktadır. 1204 tarihli Kızılören (Emir Kutlu) Kervansarayı ve 1239 tarihli Ağzıkarahan, Selçuklu yapılarında rastlanan en basit çeşme tipinin erken tarihli ilk örnekleridir. Pazar Hatun Hanı çeşmesi mimari açıdan ve dekoratif yönden önem taşıyan en eski örnektir²⁰. Kayseri'de Sahip Ata tarafından 1267-1268 yılında yaptırılan Sahibiye Medresesi bitişiğindeki, 1266 tarihli çeşme, önceleri medresenin karşısında iken daha sonra sökülerek bugünkü yerine alınmıştır²¹.

Selçuklu Devri çeşmelerinin süslü bir örneği Sivas Gökmedrese cephesinde görülmektedir. Bu çeşmede iki ayrı cinsten taş kullanılarak renkli bir görünüş sağlanmıştır. Çeşme üzerinde ince işlenmiş geometrik ve bitkisel süslemeler görülmektedir. İlhanlı hakimiyeti etkisi altından Selçuklu yapılarının cephe kompozisyonlarında ve dekorasyonlarında 13. yüzyılın ikinci yarısından sonra görülen zenginlik için çeşme karakteristik bir örnek niteliğindedir. Fakat bir İlhanlı prensesinin yaptırdığı 1291 tarihli Erzurum Hatuniye Medresesi'nin çeşmesi sadedir. Plastik ifadeli bordürlerin çevrelediği, sivri kemerli büyük bir niş halindeki bu çeşmenin 13. yüzyılın en abidevi ölçüde inşa edilmiş çeşmesi olmasına rağmen oldukça sade oluşu dikkat çekmektedir²².

¹⁸ Y. Önge, "Vakıf Müessesinde Su ve Önemi", *Birinci Vakıf Haftası*, Ankara 1983, s. 26.

¹⁹ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 11.

²⁰ M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 874.

²¹ S. Eyice, *agm.*, 1993, s. 279.

²² Y. Önge, *age.*, 1997, s. 11-12.

Selçuklu çeşmelerinin belirgin bir ortak özelliği fazla derin olmayan nişler halinde inşa edilmiş olmalarıdır. Bunun nedeni duvarların taşıyıcı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde bağımsız olarak yapılan çeşmelerden Niğde Aleaddin Camii'nin karşısında yer alan 1277 tarihli Hatıroğlu çeşmesi, Afyon'un Çay ilçesindeki Yusuf bin Yakup Medresesi önündeki 1278 tarihli çeşme ve Bolvadin'deki 1278 tarihli Alaca Çeşme bağımsız olarak yapılmış olmaları yönüyle diğer örneklerden ayrılmaktadırlar²³. 14. yüzyılda mevcut örneklerin yapımına devam edilmiştir. 15. yüzyıldan itibaren şehrin kalabalıklaşması ve su ihtiyacının artması üzerine, depolu çeşme tipinde çeşmeler inşa edilmiştir. Depolu çeşmelerin üzeri kubbe ya da tonozla örtülmüştür. Depoya gelen su hiçbir zaman lüleden akan sudan fazla değildir²⁴.

Dağıtılan suyun kaynaktan kente ulaştığı son nokta çeşmeler, Osmanlı mimarlığının tarihsel süreç içerisinde değişen mimari beğenisi, teknolojik düzeyini yansıtan önemli birer belge niteliğindedir. Osmanlı çeşmeleri buldukları yerler ve yapılış amaçlarına göre; duvar çeşmeleri, köşe çeşmeleri, meydan çeşmeleri, sebillerle birlikte tasarlanan çeşmeler, namazgah çeşmeleri, oda çeşmeleri, sütun çeşmeler ve Osmanlı yapılarının içinde, köşk-yalı bahçelerinde dekoratif amaçlı, bir tür çeşme olarak nitelendirilebilecek sebiller olmak üzere gruplanabilir²⁵.

16. yüzyılda inşa edilen çeşmelerde bazı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Sadece insanların su içmeleri için yapılan ve bazı yapıların dış veya iç cephelerine yerleştirilen suluk adı verilen çeşmeler, bu yüzyılda inşa edilmeye başlanmıştır. 1557 tarihli Süleymaniye Çeşmesi buna örnek gösterilebilir. Yine Süleymaniye Külliyesi'nde görülen sıra abdest muslukları bu dönemdeki bir diğer uygulamadır. Bu dönemde inşa edilen çeşmelerin nişleri içerisinde dinlenme sekileri ile su taşı koymak için nişler de yapılmaya başlanmıştır²⁶.

Bir yapının duvarında bulunmasıyla mimariye bağlı veya mimariden bağımsız olarak yapılan çeşmelere ek, işlevinden yola çıkılarak namazgah çeşmeleri olarak isimlendirilebilir çeşmeler de görülmektedir. Daha çok şehirlerarası yollar üzerine veya deniz kıyılarında inşa edilen bu çeşmelere başkent İstanbul ve çevresinde

²³ M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 875.

²⁴ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 37.

²⁵ Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, c. VII, Ankara 2012, s. 247.

²⁶ Yılmaz Önge, "Mimar Kocasinan'ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler", *XIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara 1983, s. 1698; Y. Önge, *age.*, 1997, s. 38; M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 875;

rastlanmaktadır. Bu çeşmelere örnek olarak 1588 tarihli Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi gösterilebilir²⁷. Bu dönemde karşımıza çıkan çeşmelerden bir diğeri de saray, köşk, kasır gibi sivil mimarlık yapılarının pencere söveleri ya da duvar nişleri içlerine yerleştirilmiş dekoratif çeşmelerdir. Bunlara örnek olarak Topkapı Sarayı Sünnet Köşkü'nde bulunan çeşme gösterilebilir²⁸.

Yüzyıllara göre yapı malzemesi, biçim ve üslup açısından değişim gösteren Osmanlı çeşmelerinin klasik dönemde biçimlenen ana şeması; suyun depo edildiği, erken dönemlerde çeşme mimarisini de önemli bir bölüm olan hazne, üzerinde daima akan (salma) veya kesilebilen (burma) muslukların yer aldığı, genellikle ait olduğu dönemin mimari modasına uygun süslemelerle bezeli ve çoğunlukla kemerli bir niş içerisinde bulunan musluk taşı – ayna taşı, bu taşın üzerinde yer alan çeşmeyi yaptıran hayırseverin, kimi zaman suyun cinsinin, çeşmenin yapılış tarihinin belirtildiği kitabe, musluktan gelen suların toplanıp aktığı çukur tekne – kurna²⁹ ve teknenin iki tarafındaki bekleme sekilerinden oluşmaktadır³⁰.

Osmanlı Devleti'nin üç kıtaya yayıldığı en güçlü dönemini yaşadığı 17. yüzyıl çeşmeleri 16. yüzyıl çeşmelerinin karakteristik özelliklerini taşır ve üslup açısından devamı sayılabilirler. Bu yüzyılda depolu meydan çeşmelerinin yapımı artmıştır. Ayrıca önceki yüzyıllardan farklı olarak bezmeler ayna taşının dışında, kemer yukarısında ve kitabe çevresinde de yer almaktadır³¹.

Çeşme mimarisi 18. yüzyıldan itibaren bir anıt vasfı kazanmaya başlamıştır. Böylelikle bağımlı bir mimari olmaktan kurtulmuştur. Hatta suyun fonksiyonel önemi ikinci dereceye düşmüş denilebilmektedir³². Klasik dönemde cephe tasarımının kuruluşu yalınken 18. yüzyılda Devletin batı etkilerine açılmasıyla birlikte bu kuruluş canlanır ve çeşme cepheleri Osmanlı tasarım ilkeleri içinde hareketlilik

²⁷ Yılmaz Önge, "İstanbul'un Namazgahlı Çeşmelerinden Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi", *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 198; H. Örcün Barışta, "Başkent İstanbul'dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri", *Türkler Ansiklopedisi*, c. XII, Ankara 2002, s. 244.

²⁸ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 38; M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 875.

²⁹ Musluk altında, içinde su biriken yuvarlak taş tekne. Bkz. Doğan Hasol, "Kurna", *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2008, s. 288.

³⁰ N. K. Pilehvarian, *agm.*, 2012, s. 247.

³¹ N. K. Pilehvarian, *agm.*, 2012, s. 248; M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 875.

³² Sezer Tansuğ, "18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi VI*, Ankara 1965, s. 93.

kazanmaktadır³³. Bu yüzyıldan itibaren ise yuvarlak kemerlerin tercih edildiği gözlenmektedir³⁴. 18. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bir diğer çeşme tipi de özellikle Boğaziçi ve Haliç sahillerinde denizden gelenlerin veya sandalla dolaşan insanların faydalanabilmeleri için yapılan küçük sahil çeşmeleridir³⁵.

18. yüzyılla birlikte klasik şemada çözülmeye başlar ve yapı malzemesinde farklılaşma izlenir. 16. yüzyılın kesme taştan yapılmış çeşmeleri yerine 18. yüzyılda mermer kaplamalı çeşmeler yaygınlaşır. 1700 – 1740 olarak belirlenen bu dönem geleneksel Osmanlı üslubundan batı üsluplarına geçiş dönemidir³⁶. Bu dönemde çeşme mimarisinde görülen diğer değişimler, ilk örneklerine 17. yüzyılda rastlanan sebil ve çeşmelerin birlikte tasarlandığı düzenlemelerin artması, bağımsız birer yapı olarak Sultan III. Ahmed Çeşmesi'nde olduğu gibi küçük köşk şeklinde anıtsal meydan çeşmelerinin yapılmaya başlanmasıdır³⁷. Aynı zamanda III. Ahmed Çeşmesi örtü sistemi açısından da benzerlerinden ayrılan bir uygulamadır³⁸.

Çeşmelerin mimari yapısını süslemede yapıyı oluşturan mimari elemanlara öncelik tanınmıştır. Ayna taşları, dinlenme taşları, tekne ve suluklar gibi elemanlar yapıya yerleştirildikten sonra yapıyı oluşturan taş etinin yüzeyi bezeyici motif, bordür ve kompozisyonlara başvurularak bezemeler yapılmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda süslemeden bırakılan kurnaların dış yüzeyleri de 18. yüzyılda bezenmeye başlanmıştır³⁹. Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi bu uygulamaya bir örnektir⁴⁰.

Yine 18. yüzyılın ortasında çeşme cephesinde değişim hızlanmış ve yapısal ve bezemesel öğeler yeni bir içerik içinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Cephe yüzeyinde düşey ve yatay bölünmeler değişik düzlemler oluşturulacak biçimde çoğalmıştır. “C” kıvrımlı kemerler “S” kıvrımlı kemerlere dönüşürler. İri gövdeli sütunları baştabanda yivli gövdeli ve volütlü başlıklı plasterler izlemektedir. Destek ve

³³ Ayla Ödekan, “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul 1992, s. 281.

³⁴ M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 875.

³⁵ A. Süheyl Ünver, “Boğaziçi ve Haliç Deniz Kenarı Çeşmeleri”, *Önasya*, c. VI / 60-61, Ankara 1970, s. 11; Y. Önge, *age.*, 1997, s. 38.

³⁶ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 283.

³⁷ N. K. Pilehvarian, *agm.*, 2012, s. 249.

³⁸ Ayla Ödekan, “Ahmed III. Sebili ve Çeşmesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 1993, s. 116-117; H. Ö. Barışta, *age.*, 2002, s. 245.

³⁹ H. Ö. Barışta, *age.*, 2002, s. 245.

⁴⁰ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*, Ankara 1992.

korniş ikilemi arasında denge kurulmuş ve ışınsal biçimlenen niş örtüsü kemer kıvrımlarıyla uyum içinde gelişmiştir. Gövdenin üst bölümü geniş bir baştaban oluşturur ve yazıt baştabana alınmıştır. Kanatlı cephe düzenlemeleri bu dönemde yaygınlaşmıştır. Bu dönemin en ilginç örneği Nuruosmaniye Külliyesi'nde 1756 tarihli III. Osman Çeşmesi'dir. Musluk tablasını oluşturan plasterlerle baştaban düzenlenmesinin birkaç kez yinelenmesi ilginç bir tasarı uygulamasıdır⁴¹. Bazı çeşmelerin yüzeyleri ise; barok mimarinin etkisinde kalarak tabak içerisinde çiçek ve meyveler esas olmak üzere çok zengin bir şekilde natüralist bir anlayışla süslenmiştir⁴². Bu uygulamaya 1732 tarihli Bereketzade Çeşmesi başarılı bir örnek oluşturur⁴³.

Yükselme devrini geride bırakmış olan Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve siyasi sıkıntılar meydana gelmeye başlayınca yeni çözüm arayışları içine giren devlet artık 18. ve 19. yüzyıllarda yönünü tam olarak batıya dönmüştür. Bu dönüşümün etkileri de çeşmelerde kendini göstermiştir. Çeşmeler bu değişimin somut birer örneği olarak günümüze ulaşmıştır. Fonsiyonel öneminin ikinci plâna atıldığı Avrupa mimarisindeki heykellerin temsili olarak çeşmeler Osmanlı topraklarında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tanzimat döneminde padişahın yetkilerinin denetim altına alınması ve yetkilerinin sınırlandırılması sebebiyle padişah, toplum içindeki görünürlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Bu nedenle çeşme mimarisindeki değişim, padişahın kendi temsilini oluşturma çabasını da göstermektedir⁴⁴. Ayrıca 1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı'nın kapatılmasıyla artık mimari alanında yabancı usta ve mimarlarında yer almasına imkan tanımıştır. Bu da yeni motiflerin görünmesi sonucunu doğurmuştur⁴⁵.

18. ve 19. yüzyıllarda meydan çeşmelerinin artmasıyla bu çeşmelerin etrafında halkın toplanarak sohbet etmişler ve satıcılar buralarda ticaret yapmışlardır. İstanbul halkı haftanın farklı günlerinde farklı bir çeşme başında bir tür sosyalleşme ritüelleri gerçekleştirmişlerdir. Çeşmeler, kamusal alan içerisinde bir *sosyalleşme merkezlerini* oluşturmuşlardır. Bu da göstermektedir ki Osmanlı halkı camii avlularında kurduğu

⁴¹ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 283-284; H. Ö. Barışta, *agm.*, 2002, s. 245.

⁴² M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 876.

⁴³ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri; Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler*, Ankara 1991.

⁴⁴ Fazilet Koçyiğit, "Bir Güç Temsili Olarak Tanzimat Dönemi Çeşmeleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 5, Sayı 12, İstanbul 2018. s. 82.

⁴⁵ Göksun Akyürek, "Tanzimat Dönemi'nde Mimarlığın Değişen Bilgisi: Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri", *Türkiye Araştırmaları Litaretür Dergisi*, C. 7, Sayı 13, 2009, s. 103.

iletişimi artık daha görünür olan çeşme meydanlarında kurmuşlardır. Böylelikle sosyal ortamda bir değişim sağlanmıştır⁴⁶.

19. yüzyılda teknolojik gelişmeler sonucu çeşmelerin su haznesi gibi artık gerekli olmayan bölümlerinin bulunmadığı örnekler ve şehir silüetine katkıda bulunan, yapı cephesi gibi tasarlanmış örnekler görülmeye başlanmıştır. Bu yüzyılda Osmanlı çeşme mimarlığı diğer yapı türlerinde olduğu gibi Osmanlıya özgü aynı zamanda Avrupa ile yarışan bir mimari yaratma kaygısı içinde kimi zaman eş zamanlı kimi zaman geçmiş Avrupa mimari modalarına ait ayrıntıları geleneksel formlara uyarlamaya çalışmıştır⁴⁷.

19. yüzyılın ilk yarısında çeşme tasarımı yeni bir karakter kazanır. Bu düzenlemede musluk bölgesi gömme bir yay kemerle çevrilidir. Çeşme köşeleri kimi zaman yivli ve iyon başlıklı kare kesitli az derin plasterlerle belirlenmiştir. Yalın silmeli bir korniş örtüye yakın bir yükseklikte gövdeyi dolandır. Yazıt, kornişler oluşturulan üst bölüme yerleştirilmiştir. Cephe düzenlemesine yeni bir öge olarak tuğra katılmıştır. 1802 tarihli Üsküdar III. Selim Çeşmesi yeni düzenlemenin ana ilkelerini yansıtan ilk örnektir. Ayrıca bu yüzyılda art nouveau akımının bitkisel öğeleri tasarıma eklenmiştir. İstanbul II. Abdülhamit Çeşmesi Osmanlı mimarlığında eklektik üslup örneği olan özgün bir yapıttır⁴⁸.

19. yüzyılda dönemin hâkim mimari üslubu ampirin Türk sanatına sızdığı ve büyük yapılarda olduğu gibi çeşmelerde de uygulandığı görülmektedir. Ampir üsluplu çeşme örneğine İstanbul Eyüp Defterdar İskelesinde bulunan 1856 tarihli Pertevniyal Kadın Çeşmesi verilebilir. Yuvarlak kemer, iki yanda yivli ve iyon başlıklı çift plastırla sınırlanmış, kemerin içi girlandlı rozetle bezenmiştir. Lüle ise bir vazo içindedir⁴⁹.

Dönem çeşmeleri 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığı içinde değerlendirildiğinde yalnızca biçim ve kullanılan bezeme öğelerinin değil yaptırılış amaçlarının da oldukça farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönem çeşmeleri artık 15., 16. kısmen 17. yüzyıllarda olduğu gibi salt halkın su gereksinimini karşılamak amacıyla yaptırılmamaktadırlar. 18. yüzyılda olduğu gibi yönetimin Avrupa kentlerinin fiziksel

⁴⁶ Shirine Hamadeh, *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, 2010, s. 170 – 182.

⁴⁷ N. K. Pilehvarian, *agm.*, 2012, s. 249.

⁴⁸ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 284 – 285.

⁴⁹ S. Eyice, *agm.*, 1993, s. 284.

görüntüsüne uygun yeni kentler (öncelikle başkent İstanbul) oluşturma isteği içinde bu isteği mimari gelenekten koparmadan, küçük adımlarla gerçekleştirilebilecek, büyük yatırımlar gerektirmeyen, dönemin gözde Fransız saraylarında rağbette olan bahçe-su-yapı düzenlemesine en uygun yapı türü olarak da ele alınmıştır⁵⁰.

Osmanlı çeşmelerinin en son tipi I. Ulusal Mimarlık Dönemi'nde oluşturulmuştur. Sivri kemerli niş, yazıt, rozet, mukarnaslı, kornişle 1914 tarihli Kısıklı Çeşmesi Klasik Osmanlı Üslubu'nu yeniden yaşatma isteğini dolaysız olarak yansıtmaktadır⁵¹. 20. Yüzyılda vakıf sularının belediyelere devredilmesi, modern su şebekelerinin kurulması ve evlere su verilmesi nedeniyle sanat değeri olan çeşmelerin inşası büyük oranda durdurulmuştur⁵².

16. ve 17. yüzyıl çeşmeleri geometrik ve yazılı bezemelerle, 18. ve 19. yüzyıl çeşmeleri ise yer yer vazoda, tabak gibi nesnelere de devreye girdiği gül, lale, krizantem, nergis, incir, elma, armut, erik, portakal, mandalina, hurma gibi meyve türleri ve ağaçları yanı sıra selvi ağacı ve mısır motifleri vb. gibi bitkisel bezemelerle oluşturulmuş vazoda çiçek, tabakta, sepette meyve gibi natüremortlar ile kuş, kuğu, figürleriyle, 20. yüzyılın ilk çeyreği ise önceki yüzyıllarda da görülen perde, arma gibi nesnelere bezemelerle yapılmış süslemeleriyle kayda değerdir⁵³.

Çeşme mimarisinde yer alan cephe öğeleri şunlardır;

Lüle – Musluk: Osmanlı döneminde kente verilen su miktarını ölçmek için kullanılan bir ölçü birimi ve aracı. Lüle 30 dirhem ağırlığında bir kurşun kürenin girebileceği çapta bir borudur. Her lüle 4 masuradan ve her masura da 4 çuvaldızdan oluşur⁵⁴. İlk dönemlerde su, ayna taşının orta hattında alt tarafa yerleştirilmiş bulunan musluksuz lüleden akarken; daha sonra, suyun ziyan olmaması için çeşme mimarisinde musluk yer almıştır⁵⁵.

Ayna Taşı – Musluk Taşı: Musluk taşı olarak da adlandırılan ayna taşı, çeşmelerden suyu akıtılabilmek için açılan deliklere yerleştirilmiş lülelerin ya da muslukların

⁵⁰ N. K. Pilehvarian, *agm.*, 2012, s. 248-249.

⁵¹ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 286.

⁵² M. Denктаş, *agm.*, 2012, s. 876.

⁵³ H. Ö. Barışta, *agm.*, 2002, s. 246.

⁵⁴ Metin Sözen, Uğur Tanyeli, "Lüle", *Sanat Tarihi Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 150.

⁵⁵ Engin Özdeniz, *Kaptan-ı Deryâ Çeşmeleri ve Sebilleri*, İstanbul 1995, s. 49.

bulunduğu ünitelerdir. Çeşmelerin en özenerek bezenmiş öğelerinden biri olan ayna taşları, saraydan en ücra mahallelere kadar ulaşan estetik beğenin göstergesidirler⁵⁶.

Niş: Çeşmede musluğun bulunduğu bölümü çevresinden ayırır. Niş kemerinin içinde yer alan yüzey, taş veya mermer kaplama olup sade veya tezyinatlı yapılıdır⁵⁷.

Kemer: Çeşmenin ön cephesinin ana eksenini oluşturan ve ayna taşının iki yanında çıkıntı olarak yer alan ve iki duvarın üstünün örtülmesine ve bağlanmasına yardımcı olan mimari elemandır. Çeşmelere kemer yapılması şart değildir ancak kemer yapılmasındaki amaç mimari estetik kaygılar ve hazneli çeşmelerin çok uzak mesafeden de tanınmasını sağlamak ve başka yapılardan ayırt edilmesini kolaylaştırmaktır. Osmanlı çeşmelerinde basık kemer, yarım daire kemer, kaş kemer ve sivri kemer gibi değişik tiplerde kemerler kullanılmıştır⁵⁸. Aynı cephe üzerinde birden fazla kemer bulunması o çeşmenin çok kanatlı bir çeşme olduğunu, ayrı cephelerde birden fazla kemer bulunuşu ise o çeşmenin çok cepheli bir çeşme olduğunu gösterir⁵⁹.

Tekne – Kurna – Yalak: Çeşmelerde akan suyun toplandığı ve boşaltıldığı kısma tekne, kurna veya yalak denir. Biriken kısım hayvanların yararlandığı, halı kilim yıkama ya da yün yıkama gibi işlerin yapıldığı bölümdür. Malzeme olarak genellikle mermer veya taştan yapılmışlardır⁶⁰.

Dinlenme Sekisi: Oturma sekisi, testi sekisi veya seki taşı gibi isimlerle de bilinen, yalağın her iki yanında bulunan taştan veya mermerden yapılmış, yüksekçe, yatay düzlüğe verilen addır. Su ihtiyacını karşılayan insanlar oturup dinlenirler veya üzerine su kaplarını koymak için kullanırlardı⁶¹.

Taş Nişi – Maşrapa Yuvası: Su içme maşrapalarının, taşların konulduğu oyuğa denir. Ayna taşının iki yanına simetrik ya da tek olarak açılmış küçük hücrelerdir. Musluk üzerine tek olarak bulunan nişlerde bulunmaktadır. Bu nişlerin kemerleri yuvarlak, sivri ve dilimli olan formları mevcuttur⁶².

⁵⁶ H. Örcün Barışta, “Osmanlı Dönemi Üsküdar Çeşmelerinden Bazı Ayna Taşları ve Sorunları”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, (6-9 Kasım 2008 Bildiriler)*, c. I, İstanbul 2009, s. 281.

⁵⁷ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 50.

⁵⁸ M. Sözen, U. Tanyeli, *age.*, 1999, s.127.

⁵⁹ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 51.

⁶⁰ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 50.

⁶¹ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 52.

⁶² E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 50.

Saçak: Çatı ile cepheyi birbirine bağlayan ve çeşmeyi kullananları kar, yağmur, güneş gibi doğal faktörlerden koruyan mimari öğedir. Taş, ahşap veya metalden yapılmışlardır ve dekoratif görünüme sahip olan saçaklarda kalemişi, altın varak, oymacılık teknikleri ile yapılan bezemeler görülebilmektedir⁶³.

Kitabe: Kitabe yapı hakkında bilgi veren, nazım ve nesir olarak yazılabilen, yapının banisini belirterek ne amaçla, hangi tarihte inşa edildiğini gösteren levhadır⁶⁴. Bazı kitabelerde tarihler ebced hesabı ile düşürülmüştür ve değerli birer belge olarak tarihi gerçekleri yansıtır. Değerli birer belge olarak tarihi gerçekleri yansıtan kitabeler, genellikle mermer veya taş malzemeden yapılmışlardır ve hat sanatının güzel örneklerini yansıtır⁶⁵. Kitabelerde yazı dilinin büyük çoğunluğunda Osmanlıca olmakla beraber az sayıda örnekte Arapça ve Farsça kullanılmıştır. Genellikle çeşmenin kemerinin üst kısmına alınlık kısmına yerleştirilmiş, bazı çeşmelerde ise kitabe kemerin altına ayna taşının üst kısmına gelecek şekilde yerleştirilmiştir, bazı çeşmelerde doğrudan doğruya aynı taşının üzerine işlenmişlerdir. Günümüzde çok sayıdaki çeşmenin kitabesi çalınmış durumdadır⁶⁶.

Tuğra: Çoğunlukla Padişahların yaptırdığı çeşmelerde, banisini belgeleyen, mermer üzerine hakk edilmiş tuğra, kitabe ile veya kitabeden ayrı tek bir parça olarak, yuvarlak veya oval formu ile bir parça olarak cepheye monte edilmiş olarak görülür⁶⁷.

Hazne: Suyun depolandığı yerdir. “Hazine” kelimesinden türemiş ve toplanmış, biriktirilmiş, yedek saklanan anlamlarında olup çeşmeye isale hattıyla gelen suyun musluk kapatıldığında birikmesi, depo edilmesi için inşa edilmişlerdir. Kesme taştan, moloz taştan ve tuğladan inşa edilmiştir. Büyük çoğunluğunun üzerinde bir çatı olmakla beraber çatısız hazne örnekleri de vardır. Bazı çeşmelerin haznesi yoktur, bu çeşmelerde lüle direkt olarak suyoluna bağlanmıştır⁶⁸.

1.2. Beyoğlu Bölgesi Su Yolları

Haliç’in kuzeyindeki bölgede nüfusun gittikçe artması üzerine Boğaz’ın batı sahili, Beyoğlu, Kasımpaşa, Galata, Fındıklı, Beşiktaş ve Ortaköy’de su kıtlığı olmuştur

⁶³ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 52.

⁶⁴ M. Sözen, U. Tanyeli, *age.*, 1999, s. 132.

⁶⁵ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 51.

⁶⁶ M. Sözen, U. Tanyeli, *age.*, 1995, s. 132.

⁶⁷ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 54.

⁶⁸ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 52.

(Harita 1). Su ihtiyacının giderilmesi amacıyla III. Ahmet döneminden itibaren Bahçeköy'den su getirilmeye çalışılmıştır. Sultan I. Mahmut'un 1732'de Bahçeköy su şebekesini yaptırması, Beyoğlu'nun su sorununu çözmeye büyük rol oynamıştır. 25 km. uzunluğundaki isale hattı Bahçeköy Kemerinden geçtikten sonra 400 m. uzunluğunda 21 gözlü I. Mahmut Kemerinden Acıelma, Derbent, Maslak, Ayazağa, Zincirlikuyu, Mecidiyeköy, Şişli üzerinden Harbiye'deki makseme ve oradan Taksim'deki büyük su deposuna ve makseme ulaştı. Taksim suyu tesisleri Boğaziçi'nde Yeniköy'den Kasımpaşa'ya kadar olan sahilin, Beşiktaş, Galata, Beyoğlu ile Kurtuluş'un bir bölümünün suyunu temin etmekteydi (Harita 2)⁶⁹.

Taksim suyu Bahçeköy'de birbirine yakın Topuzlubent, Valide Bendi, ve Bendi Cedid olarak adlandırılan Sultan Mahmut Bendi ile katma sularından oluşmaktadır (Harita 3)⁷⁰.

Bu bentler Türk sanatı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. İnşa tarihleri artık Türk mimarisinin klasikten çıkıp Avrupa'nın etkisi altında kaldığı zamana denk geldiğinden Türk sivil mimarisinin bu örnekleri de Barok ve Ampir'in etkilerini taşımaktadır⁷¹.

Topuzlubent: Asıl adı I. Mahmut Bendi olan bendin üzerindeki sütunlara sonradan konan taş küreler dolayısıyla, Topuzlubent olarak anılmıştır. Bu bent üç bendin içinde ilk yapılandır. I. Mahmut tarafından 1750 yılında Kağıthane Deresi'ne katılan Acıelma Deresi'nin Bahçeköy'deki Eskibağlar kolu üzerine yapılmıştır. Başlangıçta 14 zira' yüksekliğinde olan bent 1786 yılında Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından 18 zira'ya yükseltilmiştir⁷².

Valide Bendi: Yapım tarihine göre ikinci bent olan Valide Bendi III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan tarafından 1797 yılında yaptırılmıştır. Valide Bendi, Kağıthane Deresi'ne katılan Acıelma Deresi'nin kollarından olan Arabacı Mandırası Deresi'nin doğu kolu üzerindedir. 1940 yılında su alma tertibatı, su ölçme sandığı ve dip savağı

⁶⁹ Kazım Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından Taksim ve Hamidiye Suları*, İstanbul 1992, s. 38.; Mustafa Cezar, "Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1994, s. 2675.; Vakıf Su Defterleri, "*Su Keşif Defteri 1*", İstanbul Su Külliyyatı XXVII, İstanbul 2003. s. XIV.

⁷⁰ Vakıf Su Defterleri, "*19. ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları*", İstanbul Su Külliyyatı XIII, İstanbul 2000. s. 18-19.

⁷¹ Saadi Nazım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946, s. 183.

⁷² Kazım Çeçen, *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları*, İstanbul 1999, s. 256.

yeniden inşa edilmiş ve 1955'te derzler tamir görmüş ve dolu savağı yeniden yapılmıştır⁷³.

Sultan Mahmut Bendi: Üçüncü bent, Bahçeköy'de Arabacı Deresi'nin batı kolu üzerinde II. Mahmut tarafından 1839 yılında tamamlanmıştır. Bend-i Cedit olarak da bilinen bu bent, kemer şeklinde olup kagir ağırlık barajı tipindedir. Bu bent yapı tekniği bakımından Avrupa'da aynı dönemde yapılanlara denktir⁷⁴.

İlk aşamada Bahçeköy'de bulunan derelerin suları içi sırlanmış künklerle şehre ulaştırılmıştır. Zaman içerisinde künklerde oluşan hasarlar nedeniyle suyun büyük bir kısmı ziyan olmuş ve bunun üzerine Sultan I. Abdülhamit ya da III. Selim zamanında isale hattı kagir hale dönüştürülmüştür⁷⁵.

Taksim Suyu'ndan gelen suların bir kısmın Taksim'de bulunan mermer maksemden dağıtılmaktaydı. Maksem, I. Mahmut döneminde, üstü külah şeklinde kurşun kaplı, sekiz köşeli küfeki taşından yapılmıştır⁷⁶.

Taksim Suyu isale hattından ve maksemlerden ayrılan kollar şunlardır: *Yeniköy Kolu, Boyacıköy – Emirhan Kolu, Rumelihisarı Kolu, Bebek – Arnavutköy Kolu, Ortaköy Kolu, Yıldız Kolu, Şişli, Kurtuluş ve Civarını Besleyen Hat, Beşiktaş Kolu, Beyoğlu Ana Hattı, Fındıklı ve Tophane Kolu, Kasımpaşa Kolu* ⁷⁷. Taksim Maksemi'nden çıkarak çeşmeleri besleyen kollar şunlardır: *En kuzeydeki kol (1. Kol), 2. kol, 3. kol, Kasımpaşa'yı besleyen kol, İstiklal Caddesi kolu (anakol), Sıraselviler kolu, Sıraselviler'in başındaki kilisenin önündeki maslaktan ayrılan Kazancı Yokuşu kolu, Gümüşsuyu Kolu*. Taksim Maksemi'nden önce ayrılan kollar ise: *Divan Oteli önünden ayrılan kol, Pangaltı'dan ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa'ya inen kol, Teşvikiye ve Maçka'ya Giden Kol*. Diğer kollar da şu şekildedir: *Taksim Suyu'nun Yıldız ve Beşiktaş kolları, Kuruçeşme Kolu, Bebek – Arnavutköy kolu, Boyacıköy – Emirhan kolu, Yeniköy kolu* (Harita 4 – 5)⁷⁸.

⁷³ Naci Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, İstanbul 1957, s. 21 – 22.

⁷⁴ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 57.

⁷⁵ K. Çeçen, *age.*, 1999, s. 266.

⁷⁶ S. N. Nirven, *age.*, 1946, s. 183 – 184.

⁷⁷ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 68-74.

⁷⁸ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 83 – 164.

Bu kollarla beslenen çeşmelerin günümüzde halen kullanımda olanları, yeni şehir isale hattına bağlanmıştır. Eski Taksim Suyu isale hattı günümüzde kullanımda değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

KATALOG

2.1. 19. Yüzyıla Tarihlenen Çeşmeler

2.1.1. Fesahat Usta Çeşmesi

Katalog No: 2.1.1.

Şekil No: 1 – 4

Fotoğraf No: 1 – 7

İnceleme Tarihi: 28.01.2018

Yeri: Küçük Piyale Mahallesi'nde Bahariye Caddesi ve Tahta Kadı Sokak kesişiminde yer almaktadır (Fot. 1).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, nesir kitabesinde H. 1222 / M. 1807 tarihinde III. Selim'in validesi Mihrişah Sultan'ın hazinedarı Fesahat Usta tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Sülüs hatla yazılan kitabesi şöyledir (Fot. 2), (Şekil 1):

غازى سلطان سليم خان ثالث حضرتلرينك والده لرى جنتمکان خلداشيان

مرحومه و مغفور لها مهر شاه والده سلطان طاب تراها حضرتلرينك خزينه دار

اوسته لرى مرحومه فصاحت اوسته نك روحیچون الفايحه

سنه فى ۱۲۲۲ م

Kitabenin Transkripsiyonu:

Gazi Sultan Selim Han-ı Sâlis Hazretlerinin vâlideleri Cennet-mekân huld-âşiyân

Merhume ve magfürunlehâ Mihrişah Valide Sultan tâbeserâh hazretlerinin Hazinedar

Ustaları merhume Fesahat ustanın ruhiçün el-Fâtiha

Sene Fi M(uharrem) 1222

Günümüzde büyük ölçüde yenilenmiş olan çeşmede ayna taşı ve kitabenin orijinal olduğu görülmektedir. Mülkiyeti Beyoğlu Belediyesi'ne ait olan iyi durumdaki çeşme şebeke suyuna bağlanarak kullanılmaktadır⁷⁹.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda, 4.03 x 3.23 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü, depolu bir çeşmedir (Şekil 2). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkararak Kasımpaşa'ya giden kolla beslendiği belirtilmiştir⁸⁰.

Çeşmenin, ana kullanım alanının bulunduğu güneydoğu cephesi 3.71 m. yüksekliğindedir (Şekil 3). İki yanında üst üste 0.60 x 0.50 m. ölçülerinde beş adet blok taşların üst kısmına cepheden yukarı 0.61 m. taşıntıları bulunmaktadır. Asıl kullanım alanı 2.83 m. genişlikteki mermerin üst kısmına 1.12 m. genişlikteki kitabe konulmuş, yine bu kısmın ortasına 0.68 m. genişlikte, malzemedan sonradan eklendiği anlaşılan ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayna taşının iki yanına arasında 0.72 m. mesafe olan sütünce kabartmaları yapılmıştır (Şekil 4). Çeşmenin lülesi mermer levhaya soldan 0.24 m. aşağıdan 0.23 m. ortalanarak asimetrik konulmuştur. Ayna taşının tam altında 1.20 m. genişliğinde, 0.55 m. derinliğinde ve 0.81 m. yüksekliğinde tekne bulunmaktadır. Teknenin sol tarafındaki seki taşı 1.45 m., sağdaki seki taşı ise 1.38 m. genişliktedir (Fot. 3).

Güneybatı cephesinde depoya geçişin sağlandığı açıklık yapılmıştır (Fot. 4). Kuzeybatı cephesi ise tamamen kapalı görünümde, kuzeydoğu cephesi ise başka bir yapı ile bitişik durumdadır (Fot. 5).

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin süsleme programı ayna taşı ve kitabenin yanlarında yoğunlaşmış durumdadır. Başlıklarını, aşağı doğru sallanan yaprakların sardığı sütunceler, birbirine kademeli olarak C kıvrımlı motiflerle bağlanmıştır. C kıvrımlarının üstüne stilize akantus yaprakları işlenmiştir (Fot. 6). Sütuncelerin orta kısmına, üzerine sivri uçlu yaprak kabartmaları yapılan yuvarlak kemerin yukarisına vazıo motifi yerleştirilmiştir. Bu vazıodan çıkan sivri uçlu akantus yaprağı kabuksu bir görünümünde olup yükselerek kıvrılan ve iki yana doğru sallanan yoğun bir yaprak görüntüsü vermektedir (Fot. 7). Dikdörtgen kitabe kartuşu iki yanda daire formuyla şekillendirilmiş, bu dairelerin uç kısımları irice palmet motifiyle sonlanmıştır.

⁷⁹ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 23.

⁸⁰ Kazım Çeçen, *Taksim ve Hamidiye Suları*, İstanbul, 1992 s. 99.

Dairelerin içine sivri uçlu yaprakları olan ince bir dalın taşıdığı irice bir gül motifi ve onun üst kısmında lale motifi betimlenmiştir. Kitabenin kuzeydoğusunda daire formunda lale motifi bir tane iken kitabenin güneybatısında daire formunda iki tanedir, onun dışında motifler birbirini tekrar eder şekildedir (Fot. 2). Çeşme rokoko sanatını yansıtan bitkisel motifler, bezemeler ve mimari işlemlerle estetik bir görünüm kazanmış durumdadır.

Malzeme Özellikleri: Günümüzde özgün malzemelerini büyük oranda kaybeden çeşmenin ayna taşı orijinal olup tamamen mermer malzemedir. Ayna taşının yan kısımlarında kesme taş kullanıldığı anlaşılmış, kalan yüzeylerin beton harcıyla sıvandığı görülmüştür.

2.1.2. Paşa Baba Çeşmesi

Katalog No: 2.1.2.

Şekil No: 5 – 6

Fotoğraf No: 8 – 13

İnceleme Tarihi: 10.01.2018 / 13.04.2018

Yeri: Katip Mustafa Çelebi Mahallesi Sıraselviler Caddesi üzerinde yer almaktadır (Fot. 8).

Yapının tarihlendirilmesi: Kitabesi üzerinde olmayan çeşme kaynaklara göre H. 1227 / M. 1812 tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır. Kaynaklara göre kitabesinin tarih beyti şöyledir⁸¹:

نوش ایدوب ابن عزیزم سویلدم تاریخی

ماء زمزم ایچ امامین عشقنه بو چشمه‌دن

Kitabenin Transkripsiyonu:

Nûş idüp âbın azizim söyledim târihini

Mâ-i zemzem iç imameyn aşkına bu çeşmeden

Kitabenin son mısrasında, ebced hesabı ile tarih düşürülmüştür. Harflerin sayı değerlerinin toplamından 1227 tarihine ulaşılmaktadır.

Günümüzde mülkiyeti Mehmet Tahir Efendi Vakfı'na ait olan çeşme Beyoğlu Belediyesi tarafından 2007 yılında restore edilmiş olmakla birlikte kullanılmamaktadır⁸².

⁸¹ Kitabeye aynen alınmıştır. İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri II Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, İstanbul, 1945 s. 172.

⁸² Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 83.

Mimari Özellikleri: Çeşme güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda, 4.20 x 4.65 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 5). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan Sıraselviler Kolu ile beslenmiştir⁸³.

Eğimli bir arazi üzerinde bulunan çeşme, kot seviyesinin altında kalmıştır. 2.65 m. yüksekliğinde olan çeşmenin asıl kullanım alanını oluşturan ana yüzü güneydoğu cephesindedir. Deponun köşelerinden 0.12 m. içeride cepheden 0.04 m. taşıntı yapan 0.22 m. genişliğinde dor düzenini andıran gömme sütunlar bulunmaktadır. Deponun üst kısmı çatısız ve parmaklıklar vardır. Bu parmaklıkların 11 tanesinin restorasyon sırasında aslına uygun olarak tamamlandığı eski fotoğrafından⁸⁴ ve malzemenin renk farkından anlaşılmaktadır (Fot. 9).

Güneydoğu cephesinin ortasında 1.62,5 m. genişliğinde yuvarlak kemerli açıklık bulunmaktadır. Kemerin içindeki ayna taşı sökülüş ve musluğu kırılmıştır. Eski bir fotoğrafından⁸⁵ teknesinin yere gömülü olduğu anlaşılırken (Fot. 10), geçirdiği onarım sonrasında açığa çıkarılmış ve kot seviyesinin altında kalmış olduğu görülmektedir. (Fot. 11). Yuvarlak kemerin kilit taşı sütun başlığını andıran bir başlıkla öne çıkarılmıştır. 0.22 m. boyunda olan kilit taşının en geniş üst kısmı 0.30 m. en dar alt kısmı ise 0.20 m. genişliğinde ve yukarıdan aşağıya kıvrımlı bir şekilde daralmaktadır. Yine güneydoğu cephesine 0.51 x 0.41 m. ölçülerinde bir açıklık yapılmıştır (Şekil 6).

Çeşmenin kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri başka yapılarla bitişikken, açık olan güneybatı cephesinden deponun bir kısmının yıkılmış olduğu anlaşılmaktadır (Fot. 12).

Süsleme Özellikleri: Güneydoğu cephenin iki yanında, üzerinde dairesel kabartma motifleri bulunan birer köşeli gömme sütun bulunmaktadır (Fot. 13). Saçak kısmının üstündeki parmaklıklarda da her bir açıklığın ortasına daireler konularak sütunlarla birlikte cephe hareketlendirilmiştir. Ayrıca nişin üzerindeki yuvarlak kemerin ortasına yerleştirilen kilit taşı ile sade olan kemer belirgin hale getirilmiştir (Fot. 14). Cepheye hareketlilik kazandırmak adına yapılanlara ek herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

⁸³ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 119.

⁸⁴ <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/pasa-baba-cesmesi-h-1227-m-1812/1062/> (27.06.2018)

⁸⁵ Necdet Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, İstanbul 2006, c. III, s. 209.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin ana kullanım alanının olduğu güneydoğu cephesi kesme taş malzemeden yapılmış olup üst kısmındaki parmaklıklar mermerdendir. Güneybatı cephesinden de deponun, bir sıra moloz taş iki sıra tuğla ile almaşık duvar örgüsüyle yapıldığı görülmektedir.

2.1.3. Salih Ağa Çeşmesi

Katalog No: 2.1.3.

Şekil No: 7 – 9

Fotoğraf No: 15 – 20

İnceleme Tarihi: 01.04.2018

Yeri: İstiklal Mahallesi, Ali Kabuli Caddesi ve Sihat Sokak kavşağında, Sahaf Muslihiddin Camii avlu köşesinde yer almaktadır (Fot. 15).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin Yusuf Şükrü⁸⁶ tarafından manzum şekilde yazılan sülüs hatlı kitabesinde H. 1229 / M. 1813 tarihinde, II. Mahmut'un annesi Nakşidil Valide Sultan'ın ağalığını yapmış olan Salih Ağa⁸⁷ tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Çeşme tarafından yenilenmiştir. Çeşmenin 1.00 x 0.46 m. ölçülerindeki kitabesi şöyledir (Fot. 16), (Şekil 7):

والده باش آغاسی صالح آغای ذوالعطا

نیّتی خیره آنک خیراته سعی دائما

لطفی جاریدر آنک هر بر محلّهده صو کبی

آب اجرا ایله یوب بو چشمهیی قلدی بنا

بو محلّ تشنهده عطشا نی ریّان ایلهدی

ایچ حسن ایله حسینک عشقته گل تاز ه ما

قطره قطره بندهسی شکر و دیدی تاریخی

⁸⁶ Tam adı El-Hac Yusuf Şükrü b. Osman b. Mustafa b. Feyzullah el-Harputi el-Hanefi er-Rumi'dir. Harput'ta doğduğu için bu şekilde anılmaktadır. Harput ve İstanbul'da eğitimler aldıktan sonra Vefa Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. İslami ilimlerin çoğunda yetkin bir alim olan Harputi, Arapça, tefsir, hadis, kelim gibi dersler okutmuştur. İbrahim Saylan, *Yusuf Şükrü Harputî ve Eserlerinin Hadis Açısından Değeri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2008, s. 5-6.

⁸⁷ Sarayda yetişmiş ve babüssade ağası olup azledilmiştir. H. 1223 / M. 1808'de ikinci defa göreve alınmış ve H. 1229 / M. 1813'de azledilmiş olup H. 1245 / M. 1829'da vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, C. V, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s.1464.

ماء زمزم قيلدى اجرا نوبنو صالح آغا

سنه ۱۲۲۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Vâlide Başağası Ağa-yi-zü'l-atâ

Niyyeti hayre anın hayrata sa'yi dâima

Lutfu cârîdir anın her bir mahallede sû gibi

Âb icrâ eyleyüp bu çeşmeyi kıldı binâ

Bu mahalle-i teşnede atşânı reyyan eyledi

İç Hasan ile Hüseyin'in aşkına gel tâze mû

Katre katre bendesi Şükri didi târihini

Mâ-i zezem kıldı icrâ nev-be-nev Sâlih Ağa

Sene 1229

Kitabenin son mısrasında sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1229 tarihine ulaşılmaktadır.

Harap durumdaki çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, doğu – batı doğrultusunda, 4.20 x 4.80 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 8). Zamanında Taksim Maksemi'nden önce ayrılan kollardan olan, Pangaltı'dan ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa'ya inen koldan dördüncüsü ile beslendiği belirtilmektedir⁸⁸. Çeşmenin güneyindeki, ana kullanım alanının da bulunduğu cephesi 3.40 m. yüksekliğindedir (Şekil 9). Batıdan 1.20 m. doğudan ise 1.00 ortalananak yerleştirilen kullanım alanının iki yanına 0.24 m. genişliğinde plastrlar yerleştirilmiştir. Plastrların iki yanına dikey olarak ölçüleri 0.4 m. ile 0.6 m. arasında değişen silmeler yapılmıştır. Silmeler ve plastrlar özellikle aşağıya doğru yer yer kırılmış durumdadır. Bu iki sütunun arasına

⁸⁸ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 142.

1.00 genişliğinde ayna taşı konulmuştur. Ayna taşı, 1.15 m. yükseklikte basık kemer ile sonlandırılmıştır. Ayna taşının içerisine batıdan 0.47 m. doğudan 0.57 m. ortalanarak, günümüzde koparılmış olan musluğun lüle deliği görülmektedir. Çeşmenin doğudaki seki taşı kot seviyesinin altında gömülü olduğundan görülmemektedir. Batıdaki seki taşı ise yıkık olduğundan tam ölçüsünü belirlemek zordur. Teknenin ise sadece 0.27 m. kadar kısmı kot seviyesinin yukarısında kalmıştır. Derinliği 0.65 m. olan teknenin içi beton ile doldurulmuş durumdadır. Yatay bir silme ile bölünen sütun ve basık kemerin üst kısmında sütunlar ve dikey silmeler aynı ölçüde devam etmektedir (Fot. 17). Yine yatay bir silme ile sonlanan kitabe kısmının yukarısında, baba unsuruna benzeyen sütun başlıklarının arasında, eski fotoğraflarından madalyon olduğu anlaşılan yerde (Fot. 18)⁸⁹, günümüzde sadece madalyon izine rastlanılmaktadır (Fot. 16).

Doğu cephesinde depoya geçişi sağlayan açıklıktan, çeşmenin duvar kalınlığının 0.65 m. olduğu anlaşılmaktadır (Fot. 19). İçten beşik tonoz ile örtülü olan depo kısmı, dışarıdan, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Kuzey cephesine ise sonraki dönemlerde tekne eklenerek, abdest almak için şadırvan yapılmıştır (Fot. 20).

Süsleme Özellikleri: Herhangi bir süsleme unsuru içermeyen çeşmede sadece asıl kullanım alanının taş işçiliği ile hareketlendirildiği gözlenmektedir. Ayna taşının olduğu nişin yuvarlak kemerle sonlaması ve kitabenin iki yanındaki sütuncelerin babayı andıran unsur ile olması cepheye hareketlilik kazandırmıştır.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin deposu bir sıra kesme taş iki sıra tuğla ile almaşık duvar örgüsüyle inşa edilmiş olup tonoz örtüsü kiremit ile kaplanmıştır. Güney yöne bakan deponun yüzü kırmızı boya ile boyanmıştır. Asıl kullanım alanı taş malzeme ağırlıklıdır. Büyük ölçüde yıkılmış ve kot seviyesinin altında kalan teknesinin mermer olduğu gözlenmektedir. Çeşmeye sonradan eklenen şadırvan ise yine kesme taş malzeme ile yapılmış olup beton harcıyla sıvanmıştır.

⁸⁹ <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/salih-aga-cesmesi-h-1229-m-1813/1081/> (25.06.2018).

2.1.4. II. Mahmut Çeşmesi

Katalog No: 2.1.4.

Şekil No: 10 – 13

Fotoğraf No: 21 – 24

İnceleme Tarihi: 13.04.2018

Yeri: Çukur Mahallesi, Kalyoncu Kulluğu Caddesi üzerinde, Aya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi duvarında yer almaktadır (Fot. 21).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, Enderunlu Vâsıf⁹⁰ tarafından yazılan kısmen silinmiş olan manzum kitabesinde, H. 1235 / M. 1815 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. 1.86 x 0.69 m. ölçülerindeki talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 22), (Şekil 10):

منبع انهار شوکت آب روی سلطنت
غازی خان محمود عدلی شان و اسکندر کمال
امر ایدوب بر چشمه دلجو ترن انشاسنی
یاپدی هر سوده هزاران چشمه سار بیمثال
حق قلوب تحتنده دائم اول خدیو عالمی
سایهسنده ملک اوله معمورسؤال
تشنه کا نه بویله قیل تاریخنئی واصف بیان
ناسه خان محمود اجرا ایلدی ماء زولال

۱۲۳۵

⁹⁰ Divan şiirinin daha çok şarkılarıyla tanınan son temsilcilerinden olup asıl adı Osman Vasıf'tır. Enderun'da yetiştiği için Enderunlu veya Enderuni olarak da anılmaktadır. Devlet kademelerinde önemli görevlerde bulunmuş, haccanlık rütbesi almıştır. Divanı bulunmaktadır. Bazı kasır, köşk ve saray gibi yapılar için kitabeler de yazmıştır. Abdülkadir Karahan, "Enderunlu Vasıf" *TDVİA*, c. XI, İstanbul 1995, s. 189-190.

*Kitabenin Transkripsiyonu:**Menba ‘-ı enhâr-ı şevket âb-ı rûy-ı saltanat**Gâzî Hân Mahmûd-ı ‘Adli-şân ü İskender Kemâl**Emr edüb bir çeşme-i dil-cû-terin inşâsını**Yaptı her sûda hezârân çeşme-sâr-ı bi-missâl**Hak kılıb tahtında ihyâ ol hıdiv-i ‘âlemi**Sâyesinde mülk ola ma ‘mûr s-su ‘âl**Teşnegâna böyle kıl târihini Vâsıf beyân**Nâsa Hân Mahmûd icrâ eyledi mâ-i zülâl*

1235

*Tuğranın Transkripsiyonu:**Mahmûd Hân bin ‘Abdülhamid el-muzaffer dâ’ima ‘Adli*

Günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce Rum Ortodoks Kilisesi’ne verilmiş olan harap durumdaki çeşme kullanılmamaktadır⁹¹.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzey – güney doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde tek yüzlü bir duvar çeşmedir (Şekil 11). Zamanında Taksim Maksemi’nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (3. Kol) beslediği çeşmedir⁹².

Batı yönde bulunan asıl kullanım alanı 2.28 m. genişlikte olup 4.05 m. yükseklikte (Şekil 12). İki yanda ayna taşını çevreleyen en dıştaki 0.14 m. içindeki 0.08 m. genişlikteki plastrlar kırılmış durumdadır. 1.08 m. genişlikte 1.79 m yükseklikteki ayna taşı kıvrımlı başlayan bir kemerle sonlandırılmıştır. Kemerin üstünde dışa taşkın bir silme olduğu kırık silme başlangıçlarından anlaşılmaktadır. Bu

⁹¹ Mülkiyet durumu için bkz. “Beyoğlu Çeşmeleri Listesi”, İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 64.

⁹² K. Çeçen, age., 1992, s. 86.

silmenin üst kısmında kitabenin iki yanında 0.21 m. genişliğinde plastrlar bulunmaktadır (Fot. 23).

Süsleme Özellikleri: Çeşme oldukça harap durumda ve yüzeyi silinmiş olduğundan seçilebilen süsleme unsurları ayna taşının içerisinde ve kitabenin iki yanındaki plastrlarda yoğunlaşmış durumdadır. Ayna taşının içerisine büyükçe ve açık şekilde kabartma kabuksu yaprak motifi işlenmiştir. Bu motifin iki yanından aşağı doğru sarkan kıvrık yaprak motifleri devam etmektedir. Ayrıca ayna taşının üzerinde aşağı kısmında kısmen seçilebilen volüt görülmektedir. Kitabenin iki yanındaki plastrların iç kısımlarına ise sivri uçları olan kıvrımlı akantus yaprakları işlenmiştir. Yine plastrların içinde üsten aşağı doğru inen yaprakların sadece uç kısımlarının görünmesi devamı varmışçasına cepheye üçboyutlu bir görünüm kazandırmaktadır (Fot. 24), (Şekil 13). Yaprak motifleri ve cepheye kazandırılan hareketlilik ile dönemin Barok üsluptaki süsleme anlayışı karşımıza çıkmaktadır.

Malzeme Özellikleri: Çeşme tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir.

2.1.5. Galata Mevlevihanesi Çeşmesi

Katalog No: 2.1.5.

Şekil No: 14 – 16

Fotoğraf No: 25 – 28

İnceleme Tarihi: 10.01.2018

Yeri: Çeşme, Şahkulu Mahallesi, kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda Galip Dede Caddesi üzerindeki Galata Mevlevihanesi'nin güneyinde bulunmaktadır (Fot. 25).

Yapının tarihlendirilmesi: Kitabesi olmayan çeşmenin kaynaklarda H.1235 / M. 1819 yılında Halet Efendi⁹³ tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir⁹⁴.

Ayna taşının üzerindeki vazodan çıkan akantus yaprakları motifinin 1826 tarihli Nusretiye Camii'ndeki bulunan pencere sövelerinin alınlıklarındaki süsleme ile oldukça benzer oluşu bu çeşmenin de Nusretiye Camii mimarı Krikor Balyan tarafından yapılmış olabileceğini düşündürmektedir (Fot. 26).

Günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce İskender Paşa Vakfı'na verilen iyi durumdaki çeşme kullanılmamaktadır⁹⁵.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzey – güney doğrultusunda, 2.37 m. genişliğinde bir duvar çeşmesidir (Şekil 14). Yapıldığı dönemde Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından olan İstiklal Caddesi Kolu (Anakol) ile beslendiği belirtilmektedir⁹⁶. Batı cephesinde, yol seviyesinden yukarıda kalan çeşmenin ana kullanım alanı 0.44 m.

⁹³ Asıl adı Mehmed Said olmakla birlikte küçük yaşlarda Halet takma adını almıştır. Önce Şeyhülislam Mehmed Şerif Efendi'nin aracılığıyla kadılık mesleğini seçti, daha sonra rikab-ı hümayun reisi Mehmed Raşid Efendi'nin yanında mühürdar yardımcısı oldu. Sonraki dönemlerde İstanbul'a giderek Galata Mevlevihanesi şeyhi Galib Dede'ye bağlandı. 1803 yılında başmuhasebecilik payesi ve ortaelçi unvanıyla Paris'e gönderilen Halet Efendi 3 yıl Fransa'da kaldı. Döndükten sonra beylikçi vekili, ardından rikab-ı hümayun reisülküttabı oldu. İngilizlerle gizlice işbirliği yaptığı gerekçesiyle Kütahya'ya sürüldü ve orada 1 yıl kaldı. Sonra II. Mahmud tarafından Bağdat'a gönderildi. İstanbul'a döndüğünde ise rikab-ı hümayun kethudalığı ile gizli haberleşme işinin başına, ardından da nişancılık görevine getirildi. Uzun süre hareketlerinden şüphe edilen Halet Efendi hasmı Mehmed Said Galib Paşa'nın tesiriyle önce Bursa'ya ardından Konya'ya sürüldü; kısa süre sonra da padişahın emriyle koru-yı hümayun ağası Arif Ağa tarafından 1238/1822'de öldürüldü. Cesedi Konya'ya defnedildi. Bütün mal varlığına devletçe el konuldu. Abdülkadir Özcan, "Halet Efendi", *TDVİA*, c. XV, İstanbul 1997, 249 – 250.

⁹⁴ Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 295.

⁹⁵ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 96.

⁹⁶ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 104.

genişliğinde 0.09 m. yüksekliğinde bir ayağa oturan 0.31 m. genişliğindeki iki sütun arasına açılmış 1.98 m. genişliğinde nişten oluşmaktadır (Şekil 15). 0.89 m. genişliğinde 1.50 m. yüksekliğindeki ayna taşının içerisine 0.46 m. x 0.65 m. ölçülerinde kabartmalı bir madalyon yerleştirilmiş ve madalyonun en alt noktasına lülesi konulmuştur Ayna taşının dört köşesine 0.10 m. x 0.10 m. ölçülerinde rozetler yerleştirilmiştir. Ayna taşının üst kısmına nişin en yukarısında sonlanacak şekilde 0.02 m. genişliğinde iki şeritten oluşan bir yuvarlak kemer yapılmış, bu kemerin içine ortalanarak 0.17 m. x 0.02 ölçülerinde bir ayağa oturan vazo kabartması gerçekleştirilmiştir. Çeşmenin tekne kısmı ise 0.47 m. derinlikte 0.08 m yükseklikte bir kullanım alanı oluşturmaktadır (Şekil 19). Galata Mevlevihanesi Çeşmesi bağımlı olduğu yapı ile incelendiğinde, zemin katı çeşme ile muvakkithaneye, üst katı kütüphane – mektep mekânına ayrılmış olan sebil – küttab Osmanlı mimari tarihinde türünün son örneğidir⁹⁷.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme unsurları tamamen kullanım alanını oluşturan nişin içerisinde yoğunlaşmış durumdadır (Fot. 27). Süsleme unsurları dönemin süsleme anlayışı ile denk olarak Ampir tarzda yapılmış ve cepheye oldukça hareketli bir görünüm kazandırmıştır. Çeşme ayna taşının dört köşesindeki rozetlerin içerisine sivri uçlu yaprakları olan gülbezek motifleri yapılmıştır. Ayna taşının ortasına beyzi madalyon ve madalyonun üst kısmına rozetlerin içindeki gülbezek motifinin aynısı yapılmış, bu çiçeğin iki yanından çıkarak madalyonu çevreleyip lülede son bulan stilize edilmiş kabartma yapraklara yer verilmiştir. Ayrıca, lüle de aynı şekildeki bir çiçeğin merkezine konumlandırılmıştır. Beyzi madalyonun üst kısmındaki irice bir kurdele ile fiyonk motifinin ortasına kabartma bir çiçek yapılmış olup bu çiçeğin altından madalyonun üzerindeki çiçeğe kadar kıvrımlı bir şekilde uzanan kurdelenin devamı yapılmıştır. Ayrıca kurdelenin iki yanından simetrik bir şekilde, ilk önce iç bükey hareketli, sonrasında dikey olarak aşağı uzanan kıvrımlı devamı görünmektedir (Fot. 28). Ayna taşının üst kısmında köşelerdeki çiçeklerden birbirine uzanan iki dış bükey silmenin oluşturduğu yuvarlak kemer formunun içine bir vazo ve bu vazodan iki yana dökülen stilize edilmiş akantus yaprağı motifleri işlenmiştir (Fot. 26). Ampir üslubunu veren bu işlemler cepheye estetik bir görüntü kazandırmaktadır.

Malzeme Özellikleri: Çeşme tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir.

⁹⁷ M. Baha Tanman, “Galata Mevlevihanesi” *TDVİA*, c. XIII, İstanbul 1996, s. 319.

2.1.6. II. Mahmut Çeşmesi

Katalog No: 2.1.6.

Şekil No: 17 – 19

Fotoğraf No: 29 – 31

İnceleme Tarihi: 10.01.2018

Yeri: Kalyoncu Kulluğu Mahallesi'nde, Kurdela Sokak'ta yer almaktadır (Fot. 29).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin günümüzde mevcut olmayan kitabesinde H. 1246 / M. 1830 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Şair Rifat Efendi'ye⁹⁸ ait iki satırlık kitabesi şöyledir⁹⁹:

رفعت عادل ويرسه تاريخه سزا ماء حيات

عدل خان محمود آب لطفی اجرا ایلدی ۱۲۴۶

Kitabenin Transkripsiyonu:

Rıf'atâ dil virse târihe sezâ mâ-i hayat

Adl-i Han Mahmud âb-ı lûtfu icra eyledi 1246

Kitabenin son mısrasında ebced hesabının *eksik ta'miye* formülü¹⁰⁰ ile tarih düşürülmüştür. Harflerin sayı değeri 1245 olup bir önceki mısradaki (۱) harfinin sayı değeri olan 1, son mısradaki toplam değere eklendiğinde, çeşmenin yapım yılı olan 1246 tarihine ulaşılmaktadır.

Beyoğlu Belediyesi tarafından 2007 yılında restore edilen, günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan iyi durumdaki çeşme kullanılmamaktadır¹⁰¹.

⁹⁸ Tam adı Mir-i Alem-zade Rif'at Halil İbrahim Bey olan şair İskeçe'de doğmuştur II. Mahmut dönemi şairlerindendir ve 1834'de Havass-ı Refi'a kazası mollası olmuştur. Hamza Koç, "İskeçeli Mir-i Alem-zade Rif'at ve Saki-Namesi", *Journal of Turkish Language and Literature, Volume 3 Issue 4*, Autumn 20017, s.117.

⁹⁹ Kitabeye aynen alınmıştır. İ. H. Tanışık, *age*, 1945, s. 180.

¹⁰⁰ İsmail Yakıt, *Türk – İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, İstanbul, 1992, s. 431.

¹⁰¹ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 63.

Mimari Özellikleri: Çeşme, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü depolu¹⁰² bir çeşmedir (Şekil 17). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (3. Kol) beslediği son çeşmedir¹⁰³. Batı cephesi 5.59 m. genişliğinde olup kuzey – güney ve doğu cephelerinin bina ile bitişik olması sebebiyle ölçüsü alınmamıştır. 2007 yılına ait fotoğrafında¹⁰⁴ batı cephesinin tamamen tuğla kaplı olduğu, ayna taşının, teknesinin, musluğunun olmadığı görülmektedir (Fot. 30). Restorasyon sonrası kaynaklarda anlatıldığı¹⁰⁵ gibi ve benzer örneklerine¹⁰⁶ dayanarak ayna taşı ve madalyon konulmuştur. Günümüzdeki durumu dikkate alınarak ölçümü yapılan batı cephesi 5.59 m. genişlikte 4.34 m. yükseklikte olup 0.86 m. kot seviyesinin altında kalmaktadır (Şekil 18). Deponun kuzey tarafında 0.45 m. güney tarafında 0.48 m. ölçülerindeki birer gömme sütunun arasına, genişliği 3.61 m. olan ayrıca cepheden yukarı taşan büyük bir yuvarlak kemer konulmuştur. Çeşme geniş yuvarlak kemerli bir cephe yüzeyinde gelişir. 1.89 m. yükseklikte, 1.02 m. genişlikteki ayna taşının iki yanına 0.27 m. genişlikte 1.63 m. yükseklikte birer sütunce yerleştirilmiştir. Sütuncelerin üzerine 0.43 m. yükseklikte iki yanında dikey iç bükey silmelerin, ortasında yatay dikdörtgen kartuşların olduğu levha yerleştirilmiştir. Bu levhanın üst kısmında 0.30 m. kadar yükselen mermerin yuvarlak kemer ile sonlandığı görülmektedir. Kemerin ortasında dışbükey bir silmenin çevrelediği kabartma beyzi bir madalyon bulunmaktadır (Fot. 31).

Süsleme Özellikleri: Kalın tuğla kemeri, ayna taşının üstündeki yatay ve dikey hareketlenmeler ve kabartma madalyonla vurgulanan cephede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

Malzeme Özellikleri: Günümüzde özgün malzemelerini büyük oranda kaybeden çeşmenin mevcut malzemelerine bakıldığında; İki sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile inşa edildiği görülmektedir. Cephenin asıl kullanım alanını oluşturan kısmındaki ayna taşı, levha ve madalyon mermer malzemedен inşa edilmiş, kemerde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. İki köşedeki gömme sütunlar ve tuğla kemeri çevreleyen kemer, taş malzemedendir.

¹⁰² İstanbul Beyoğlu Belediyesi Dokümanlarından edinilen plân çiziminden depolu olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰³ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 86.

¹⁰⁴ İstanbul Beyoğlu Belediyesi Dokümanları, 2007.

¹⁰⁵ İ. Hilmi Tanışık “mermer kaplı muazzam çeşme” diyerek bahseder ve “ayna taşı kabartma süslerle şekillendirilmiştir” der. İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 180.

¹⁰⁶ II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.7.).

2.1.7. II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi)

Katalog No: 2.1.7.

Şekil No: 20 – 21

Fotoğraf No: 32 – 36

İnceleme Tarihi: 13.04.2018

Yeri: Çukur Mahallesi, Karakurum Sokak'ta yer almaktadır (Fot. 32).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin Şair Rifat Bey tarafından yazılan, günümüzde büyük ölçüde silinmiş olan manzum kitabesinde, H. 1246 / M. 1830 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı kayıtlıdır. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir¹⁰⁷ (Fot 32), (Şekil 22):

Şeh-i derya-himam Sultân Mahmûd-i kerem-kârın

Fürûg-i mihr-i eltâfi cihânı rûşenâ kıldı

İdüb hayrâtı ihyâ enderûn-ı mülkü ez-cümle

Çukurundaki bu âb-ı lâtifî pür-safâ kıldı

Hüdâ ikbâl-ü ömr-ü şevketü şanın ide efzûn

O şâhın âb-ı lûtfu rub'-i meskûna vefâ kıldı

Becâdır yazsa Rif'at bendesi târih-i dil-cûsun

Bu sûye Şah-ı devran çeşme-i bâlâ bina kıldı

1246

Çeşmenin banisi II. Mahmut olduğundan, kısmen kazınmış ve ketebe kaydı okunamayan tuğranın II. Mahmut'a ait olduğu söylenebilir.

¹⁰⁷ Kitabe aynen alıntıdır. Naci Yüngül, *age.*, 1952, s. 57.

Beyoğlu Belediyesi tarafından 2009 yılında restore edilen, günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Süha Ali Efendi Vakfı'na ait olan iyi durumdaki çeşme kullanılmamaktadır¹⁰⁸.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneydoğu – kuzeybatı doğrultusunda, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü depolu bir çeşmedir (Şekil 20). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (3. Kol) beslediği çeşmedir¹⁰⁹. Günümüzde orijinal durumunu büyük ölçüde kaybeden çeşme parmaklıklarla ve tellerle kapatıldığından detaylı ölçümü yapılamamıştır.

Asıl kullanım alanının bulunduğu kuzeydoğu cephesi 5.26 m. genişlikte olup yaklaşık 1.50 m. kot seviyesinin altında kalmış durumdadır (Şekil 21). Deponun güneydoğu ve kuzeybatı köşelerine birer gömme sütun yerleştirilmiş ve bu sütunların arasına cepheden yukarı taşan büyük bir yuvarlak kemer konulmuştur. Çeşme geniş yuvarlak kemerli bir cephe yüzeyinde gelişir. Ayna taşının iki yanına sütunceler yerleştirilmiş, üst kısmında profilli silme üzerine, yanlardan plastrlarla sınırlandırılan kitabesi konulmuştur. Kitabenin üstünde dışbükey silmelerin vurguladığı yuvarlak kemerle sonlanan kısmın ortasına, içinde II. Mahmut'un tuğrası bulunan beyzi bir madalyon yerleştirilmiştir.

Güneydoğu ve güneybatı cepheleri başka yapılarla bitişik olan çeşmenin kuzeybatı cephesine yuvarlak kemerli bir niş açılmıştır (Fot. 34). Çeşmenin deposu ise tonoz örtülüdür.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin süsleme programı kullanım alanında ve kitabenin üst kısmındaki madalyon çevresinde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde süsleme detaylarının bir çoğu silinmiş durumdadır. Ayna taşının yanlarındaki sütünce başlıklarından birinden diğerine doğru uzanan görüntüye sahip birbirinin üzerine katlanan, kabartmalı ve dalgalı kumaşla perde motifi işlenerek ayna taşı vurgulanmıştır (Fot. 35). II. Mahmut'un tuğrasının olduğu kabartmalı madalyon geometrik desenli silmelerle çevrelenmiş ve bu silmeler madalyonun alt kısmında bir fiyonk ile sonlanmıştır. Madalyonu çevreleyen

¹⁰⁸ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 65.

¹⁰⁹ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 85.

kemerin iç kısmında günümüzde tam seçilemeyen kabartmalı geometrik desenler vardır. Desenler sayesinde madalyon ön plâna çıkarılmıştır (Fot. 36).

Malzeme Özellikleri: Günümüzde özgün malzemelerini büyük oranda kaybeden çeşmenin mevcut malzemelerine bakıldığında, moloz taş ve tuğla ile inşa edildiği görülmektedir. Cepenin asıl kullanım alanını oluşturan kısımdaki ayna taşı, kitabe ve madalyon mermer malzemedен inşa edilmiş olup bu kısmı çevreleyen kemerde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. İki köşedeki gömme sütunlar ve tuğla kemeri çevreleyen kemer taş malzemedendir.

2.1.8. II. Mahmut Çeşmesi

Katalog No: 2.1.8.

Şekil No: 22 – 23

Fotoğraf No: 37 – 42

İnceleme Tarihi: 10.06.2018

Yeri: Arap Cami Mahallesi'nde, Perşembe Pazarı Caddesi ile Çeşme Sokak kavşağında yer almaktadır (Fot. 37).

Yapının tarihlendirilmesi: Kaynaklarda adına rastlanılamayan çeşme, bulunduğu bölgede ve İSKİ Vakıf Su Şube Müdürlüğü'nün çeşme kataloğunda II. Mahmut Çeşmesi olarak geçer. 0.86 x 0.46 m. ölçülerindeki kitabesi oldukça harap durumda olduğundan net tarihleme yapılamamaktadır. Kalan harflerden, kitabenin talik hatla yazıldığı anlaşılmaktadır (Fot. 38).

Günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan harap durumdaki çeşme kullanılmamaktadır¹¹⁰.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda, 5.10 genişliğinde duvara bitişik olarak yapılmıştır (Şekil 22). Ana kullanım alanı çeşmenin güneybatı cephesinde bulunmaktadır (Şekil 23). Cephenin iki yanında 0.55 m. genişliğinde plaster bulunmaktadır. Kuzeybatıdaki plasterden 1.46 m. güneydoğudaki plasterden 1.27 m. ortalanarak asıl kullanım alanı konumlandırılmıştır. Lülesi dahil, nişin yarısı kot seviyesinin altında kalmıştır. Bu sebeple teknesi ve dinlenme sekisi olup olmadığı tespit edilememiştir. Ayna taşının güneydoğu tarafında 0.19 m. genişliğinde, yivli bir sütun bulunmaktadır. Sütunun, 0.27 m. yüksekliğinde akantus yaprağı motifli olan başlığı vardır. Oldukça yıkık ve harap durumda olan cephede, aynı sütunun ve sütun başlığının, ayna taşının kuzeybatı kısmında da olması muhtemeldir. Ayna taşı 0.11 m. genişliğinde sütun ve yuvarlak kemer görünümlü kabartma içine alınmıştır. Zeminden yuvarlak kemerin uç noktasına kadarki yükseklik 0.93 m. dir. Kitabenin üzerine 0.20 m. yüksekliğinde 1.91 m. genişliğinde korniş konulmuştur. Kornişin üzerine iki yandan yay

¹¹⁰ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 118.

görünömlü silmelerle üstü açık yarım daire şeklinde bir alınlık yapılmıştır. Alınlığın taban kısmından genişliği 1.54 m. dir. Yüksekliği 0.30 m. genişliği 0.39 m. olan, volütlü yapraklarla sarılan beyzi bir madalyon, alınlığın ortasına yerleştirilmiştir. Madalyonun üstünde, yay şeklindeki silme ve üzerinde dairesel silmeler yapılmıştır. Yine güneybatı cephenin güneydoğu kısmında, günümüzdeki zemin seviyesinden 1.20 m. yüksekliğe, 0.76 x 0.65 ölçülerinde, içi tuğla ile doldurulmuş olan açıklık yapılmıştır. Açıklığın iç kısmını yuvarlak kemerle sonlanan bir şerit çevrelemektedir. Bu şeritin kalınlığı taban kısmında 0.19 m. iken diğer üç yanda 0.12 m. dir. Kuzeybatı – güneybatı kesişimindeki köşe dairesel formdadır. Dairesel köşe kısmına dikdörtgen bir açıklık yapılmıştır. Bu açıklık dönemine mi ait sonradan mı açıldı bir bilgi edinilememiştir. Ancak üstündeki yuvarlak kemer şeklindeki silme ile ana kullanım alanındaki malzemenin aynı olmasından dolayı bu kısmın döneminde de açıklığa sahip olduğu söylenebilir (Fot. 39).

Süsleme Özellikleri: Süsleme unsurları güneybatı cephesinde görölmektedir. Yuvarlak kemer şeklinde kabartmayla vurgulanan ayna taşının üzerine bu kemer kabartmasından aşağı dökülen, kıvrımlı perde şekli dikkat çekmektedir. Kemer kabartmasının güneydoğusunda ay yıldız motifi yapılmıştır (Fot. 40). Kuzeybatısında yivli sütunun başlıklarında palmet motifinin form değiştirerek uzayıp ve sivrileşip stilize bir şekilde akantus yaprağına benzediği görölmektedir (Fot. 41). Aynı şekilde kitabenin üstündeki alınlıkta da bu üslup anlayışı belirgindir. Yay şeklinde silmeyle sınırlandırılan alınlığın içine beyzi bir madalyon konulmuştur. Bu madalyonu volütle başlayan sivri uçlu bir çiçek iki yanından sarmalamaktadır. Çiçeklerin bittiği yerde, yay şeklindeki silmelerin arasında kalan boşlukta, madalyonun üzerine gelecek şekilde yapılan silmelerle alınlık oldukça vurgulanmıştır (Fot. 42).

Malzeme Özellikleri: Çeşme cephesi kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Ana kullanım alanının sütunlarında ve alınlık kısmında mermer kullanılmıştır. Açıklık kısmınının sonradan tuğla kaplandığı anlaşılmaktadır.

2.1.9. Rıza Bey Çeşmesi

Katalog No: 2.1.9.

Şekil No: 24 – 26

Fotoğraf No: 43 – 45

İnceleme Tarihi: 01.04.2018

Yeri: Yenişehir Mahallesi, Hacı İlbey Sokak ve Mirmiran Sokak kavşağında, Evangelistra Rum Kilisesi karşısında yer almaktadır (Fot. 43).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, Ahmet Lebip Mehmet Efendi¹¹¹ tarafından yazılan kitabesinde, H. 1249 / M. 1833 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Çeşmenin 0.84 x 0.94 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabesi şöyledir¹¹² (Fot. 44), (Şekil 24):

خاصیت درکاهیدر محمود خانه قول اولان
ایجاد خیراته هوس ایتمکدهدر لیل و نهار
آب حیات سکندری کزدیردی هر سوی سراسر
خاقان دهرن چاکری بولدی هم ایتدی آشکار
بر بندهسینی بی کمان خیراته سوق ایچون همان
فرمان ایدوب شاه جهان یاپدیردی ر عنا چشمه سار
وقتنده ایدوب جستجونوش ایتسه ایدی بویله صو
آب حیات ایچدم دیو خضر ایلهمزدی افتخار
اول شاه صاحب شوکته نائل اولانلر خدمته
دنیاده ده دوشدی جنته ایتسه نوله کوثر نثار

¹¹¹ Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹¹² Kitabeye aynen alınmıştır. K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 141.

بو خیر جاری بی ریا الله ایچون اولدی بنا
 تا حشره دک اولسه سزا زمزم کبی شهرت شعار
 اول بندهء والا نسب اقدام ایدر خیراته هپ
 مقصودیدر هر روز شب جلب رضای شهریار
 دائم ایده ربّ کریم تحتنده اول شاه مقیم
 هپ بندهکان مستقیم لطفیله اولسون کامکار
 تاریخی بو چشمه‌نک آب کهرله یاز لیبیب
 یاپدی رضا بگ سایهء شاهانهءه نوجویار
 کتبه علی حفید ملگ پاشا غفرلهما

سنه ۱۲۴۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Hassiyet dergahıdır Mahmûd Han'a kûl olan
İcâd-ı hayratâ heves etmektedir leyl-ü nehâr
Âb-ı hayât İskenderi gezdirdi her suy - seraser
Hakan-ı dehrin çâkeri buldu hem etti âşikâr
Bir bendesini bi gümân hayrâta sevk için hemân
Fermân edüb şâh-ı cihân yaptırdı ra'nâ çeşmesâr
Vaktinde edüb cüstücû nûş etse idi böyle sû
Âb-ı hayat içtim deyû Hızr eylemezdi iftîhâr
Ol şâh-ı sâhib Şevket'e nâil olanlar hizmete
Dünyada düştü cennete etse nola kevser Nisar
Bu hayr-î cârî bî riya Allah için oldu binâ

Tâ haşre dek olsa sezâ zemzem gibi şöhret şiâr

Ol bende-i vâlâ neseb ikdâm eder hayrâta hep

Maksûdudur her rûz-u şeb celb-i rızayı şehriyâr

Dâim ede Rabbi Kerim tahtından ol şahı mukîm

Hep bendegân-ı müstakim lütfuyla olsun kâmgâr

Târihini bu çeşmenin âb-ı güherle yaz Lebîb

Yaptı Rıza Bey sâye-i şâhânede nev cuyibâr

Ketebe Ali Hâfîd-i Melik Paşa gafar lehuma

Sene 1249

Kitabenin sondan ikinci mısrasında sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1249 tarihine ulaşılmaktadır.

Harap durumdaki çeşme günümüzde kullanılmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneydoğu – kuzeybatı doğrultusunda, 4.84 x 4.71 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 25). Zamanında Taksim Maksemi’nden önce ayrılan kollardan olan Pangaltı’dan ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa’ya inen kol ile beslendiği belirtilmektedir¹¹³. Çeşmenin kuzeydoğusundaki, ana kullanım alanının bulunduğu cephesi 2.00 m. yüksekliğindedir (Şekil 26). Ana kullanım alanı 0.27 m. genişliğinde iki sütunun arasına konumlandırılmış 1.00 genişliğinde, 1.28 m. yüksekliğinde, düz bir silme ile sonlanan nişten oluşmaktadır. Çeşme, günümüzde kot seviyesinin altında kaldığından teknesi ve dinlenme sekisinin varlığı hakkında bilgi edinilememiştir. Nişin üzerine, kitabenin iki yanına yerleştirilen 0.21 m. genişliğindeki sütunceler kırılmış durumdadır. Deponun içinden, ve kitabenin arkasından çıkan ağaç sebebiyle çeşmenin tahrip olduğu görülmektedir (Fot. 45). Kuzeybatı cephesine depoya geçişi sağlamak için yapılan açıklıktan, duvar kalınlığının 0.56 m. olduğu anlaşılmaktadır.

¹¹³ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 141.

Süsleme Özellikleri: Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin ana kullanım alanını oluşturan kısımda tamamen mermer malzeme kullanılmıştır. Depo ise moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiş ve sıvanmıştır.

2.1.10. Huşyar Kadın Çeşmesi

Katalog No: 2.1.10.

Şekil No: 27 – 29

Fotoğraf No: 46 – 50

İnceleme Tarihi: 28.01.2018

Yeri: Hacı Ahmet Mahallesi, Pir Hüsametdin Caddesi üzerinde yer almaktadır (Fot. 46).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin kitabesinde H. 1256 / M. 1840 tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır. Abdülmecid'in ikinci eşi Huşyar Kadın bu çeşmeyi kızı Mihrimah Sultan'ın ruhu için yaptırmıştır¹¹⁴. Çeşmenin 0.76 x 0.37 m. ölçülerindeki talik hatlı kitabesi bulunmaktadır. 5 satırlık kitabenin tarih beyti şöyledir (Fot. 47), (Şekil 27):

شاهنشاه خلد آشیان / آرایش باغ جنان / سرزمرهء عفرانیان / محمود خان زی عرا
 اول شاه مرحومك بهین / عفت فر عصمت کزین / ایکنجی قادینی همین / خشیار خیرات انتما
 جان پارهسی زیب نعیم / مستغرق لطف رحیم / اول مهرماه سلطان کیم / ایتمش ایدی عزم بقا
 اولمشدی چشمه خاکسار / والدهسی عفت شعار / روحی ایچون ایدوب عمار / تجدید ایله قیلدی بنا
 اولدی حروف جوهری / تاریخی اتمامی زیهی / خوشیار قادین احیاسیدر / زمزم کبی عین صفا
 ۱۲۵۶

Kitabenin Transkripsiyonu:

Şahinşâh ı huld âşîyan / Arayış ı bağ ı cînan / Ser zümre i cînan
Mahmud han ı zî ara / Ol şâh ı merhumun bihin / İffet i fer u ismet Güzîn
İkinci kadını hemin / Huşyar î hayrat întimâ / Canparesi zib i nem
Müstağrak ı lûtf î rahim / Ol mihrimah sultankim / Etmiş idi azm î bekâ
Olmuşdı çeşme haksar / Validesi îffetşiar / Ruhü için edüb imar

¹¹⁴ A, Egemen, age., 1993, s. 386.

Tecdîd ile kıldı bina / Oldu hurûf-ı cevher-i / Târih-i itmamı zehî

Huşyar Kadın ihyasıdır / Zemzem gibi ayn-ı safâ 1256

Tuğranın Transkripsiyonu:

Abdü'l-mecid Hân bin Mahmud el-muzaffer dâ'imâ

Kitabenin son iki mısrasında, sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1259 tarihine ulaşılmaktadır.

Günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan çeşme, harap, suyu kesilmiş ve bir bölümü yıkılmış haldedir¹¹⁵.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda, 4.62 x 5.20 m. ölçülerinde dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve tonozla örtülü deposu olan bir çeşmedir (Şekil 28). Zamanında Pangaltı'dan ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa'ya inen kollardan üçüncüsü ile beslenmiştir¹¹⁶. Eğimli bir arazi üzerinde bulunan çeşme kot seviyesinin 0.50 m. altında kalmıştır. Çeşmenin ana kullanım alanını oluşturan kuzeybatı cephesi 2.68 m. genişlikte olup depodan 0.62 m. ileri taşkın durumdadır (Şekil 29). Deponun kuzeydoğu kısmı ve güneydoğusunda tonozun bir kısmı yıkılmıştır. Yıkık kısımlardan duvar kalınlığının, 0.30 m. olduğu anlaşılmaktadır (Fot. 48).

Kuzeybatı cephesinde, dışbükey ve içbükey silmelerle kademeli olarak daralan alınlık kısmının altındaki kitabenin iki yanındaki 0.13,5 m. genişliğinde 0.55 m. yüksekliğindeki sütunlarda 0.23 m. yüksekliğinde 0.02,5 genişliğinde 4'er oyuk açılmıştır. Beş satır halinde iki sütun şeklinde düzenlenmiş olan kitabenin orta kısmına 0.53,5 çapında bir madalyon içine Abdülmecid'in tuğrası yerleştirilmiştir. Cephede 1.02. m. genişliğinde dikdörtgen olarak açılan nişin içerisine 0.81 m. genişliğinde ayna taşı ve ayna taşının iki köşesine, 0.16 x 0.15 m. ölçülerinde, içinde süsleme barındıran kartuş yerleştirilmiştir. Teknesi ise yere gömülmüş durumdadır. Nişin kalınlığı ise 0.41 m. olup iki yanında 0.26. m. genişliğinde sütun bulunmaktadır (Fot. 49).

¹¹⁵ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 132.

¹¹⁶ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 142.

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin alınlık kısmında ve ayna taşında süsleme unsurlarına rastlanılmaktadır. Abdülmecid'in tuğrasının bulunduğu madalyonun etrafı stilize dal ve yaprak motifleriyle çevrelenmiş, dört köşesine bire çiçek şeklinde düzenlenmiş küçük yıldız motifleri konulmuştur (Fot. 50). Kitabenin yanlarındaki oyuklarla kitabe kısmı vurgulanmıştır. Ayna taşının iki köşesindeki kartuşun içinde, iç içe geçmiş yapraklardan kabartma olarak irice çiçek motifi yapılmıştır. Bu çiçeklerden yatay ve dikey düzlemde yine kabartma olarak zikzak şeklinde geometrik motif uzanmaktadır. Ayna taşının iç kısmında ise köşelerden lüleye doğru sarkan ve iki yanda sallanan kumaş görünümü verilmiş, Batılılaşma dönemi mihraplarında da görünen perde motifi göze çarpmaktadır (Fot. 49). Ayrıca çeşme cephesine günümüzde beyaz üzerine kahverengi boya uygulanarak canlı bir görünüm vermeye çalışılmıştır.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin kuzeybatı cephesindeki ana kullanım alanı mermer malzemeliyken, bu kısmın güneydoğu ve kuzeybatı kısımlarında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Deponun duvarları moloz taş ve tuğla malzeme ile almalı duvar tekniğiyle örülmüştür. Tonoz ise tamamen tuğladan yapılmıştır.

2.1.11. Bezmialem Valide Sultan eşmesi

Katalog No: 2.1.11.

Şekil No: 30 – 32

Fotoğraf No: 51 – 57

İnceleme Tarihi: 28.01.2018

Yeri: İstiklal Mahallesinde, İplikçi Fırını Caddesi üzerinde yer almaktadır (Fot. 51).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, Ahmet Sadık Ziver Paşa¹¹⁷ tarafından yazılan manzum kitabesinde, H. 1257 / M. 1841 tarihinde Abdülmecid döneminde, Bezmialem Valide Sultan tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Çeşmenin 1.31 x 0.51 m. ölçülerindeki talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 52) (Şek 30):

جناب بزم عالم مادر عبدالمجيد خاندن
جهان خير ايله ممنون احسان ايتمگه اوفق
حراب اولمشدى بو چشمه ياپوب ايتدى صوين اجرا
عطاشى قلدی فيض ماجراي لصفنه ملحق
مداما والده سلطان ايله شاه جهانبانی
ذلال عمر اقبال ايله شاد ايتسون جناب حق
ديدی تاريخی تامن چاکر ديرينهسی زيور
آقتدی بزم عالم نام سلطان ماء عين الحق

۱۲۵۷

¹¹⁷ Defterdar katiplerinden Mehmet Sadık Münif Efendi'nin oğludur. Eğitiminin ardından Defterhane ve Darphane kalemlerinde görev almış, daha sonra Halet Efendi'nin katibi olmuştur. Son olarak şeyhülislamlık görevi için Hicaz'a giden Ziver Paşa tarih düşürme konusunda da ustadır. II. Mahmut ve Abdülmecid Han zamanlarında yaptırılan birçok resmi bina kitabesinde bulunan tarihler Ziver Paşa'ya aittir. Bkz. H. Aksoy, "Ziver Paşa" *TDVİA*, c. XLIV, İstanbul, 2013, s. 475.

Kitabenin Transkripsiyonu:

Cenâb-ı Bezmiâlem mâder-i Abdülmecid Handır

Cihânı hayr ile memnun-ı ihsan itmeğe evfak

Harab olmuşdi bu çeşme yapub itdi suyun icra

Attaşı kıldı feyz-i macera-yı lûtfuna mülhak

Müdâma Valida Sultan ile Şâh-ı cihanbâni

Zülâl-i ömr-ü ikbâl ile şad itsun Cenâb-ı Hak

Didi tarihi tammun çâker-i dîrinesi Ziver

Akıtdı Bezmiâlem nâm Sultan ma-ı ayn elhak

1257

Kitabenin son mısrasında, ebced hesabı ile tarih düşürülmüştür. Harflerin sayı değerlerinin toplamından 1257 tarihine ulaşılmaktadır.

Günümüzde iyi durumda olan çeşme kullanılmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güney – kuzey doğrultusunda 4.95 x 3.98 ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 31). Zamanında Taksim Maksemi'nden önce ayrılan kollardan olan Pangaltı'dan Ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa'ya inen kol ile beslendiği belirtilmektedir¹¹⁸. Çeşmenin ana kullanım alanının bulunduğu doğu cephesi 2.12 m. yüksekliğindedir (Şekil 32). Ana kullanım alanı güneyden 1.65 m. kuzeyden ise 1.62 m. ortal olarak konumlandırılmıştır. 0.03 m. genişliğinde düz bir silmeden sonra 0.04 m. genişlikte burmalı sütun ile çevrelenen niş kısmı 1.26 m. genişliktedir. Niş, dalgalı bir kemelerle sonlanmaktadır. Kemerin iki yanında simetrik olarak 0.19 m. ölçülerinde içinde altı kollu yıldız bulunan rozetler yapılmıştır (Fot. 53). Kuzey cepheye, günümüzdeki zemin seviyesinden 1.22 yüksekliğe 0.77 x 0.48 m. ölçülerinde depoya geçişi sağlayan, yuvarlak kemerle sonlanan açıklık yapılmıştır (Fot. 51). Çeşmenin batı cephesine 0.35 x 0.39 m. ölçülerinde, 0.36 m. derinlikte, yuvarlak kemerle sonlanan bir niş açılmıştır (Fot. 54). Güney cephesinde ise

¹¹⁸ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 144.

çatının eğimli bir şekilde yükseldiği görülmektedir (Fot. 55). Çatı ise pramidal olarak düzenlenip alem ile sonlanmıştır (Fot. 56).

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin süsleme programı asıl kullanım alanında yoğunlaşmış durumdadır. Niş ve kitabe burmalı bir silme ile çevrelenerek ön plâna çıkarılmıştır. Kitabenin ortasına konumlandırılan madalyonun içine bir dalda bulunan kapalı şekilde görünen üç lale ve üç yaprak motifi işlenmiştir. Madalyonun üstünde, üç noktadan yukarıya sabitlenmiş, kıvrılarak aşağıya sarkan ve iki yandan aşağı doğru katlanmış bir şekilde sallanan perde motifi dikkat çeker. Perde motifinin ortasında aşağı sallanan bir püskül konulmuştur. Madalyonun altında ise, uçları birbirine bağlanmış şekilde olan iri yapraklı dallar yerleştirilmiştir (Fot. 52). Ayna taşının bulunduğu niş dalgalı bir kemerle vurgulanmıştır. Kemerin iki yanına rozetler içine altı kollu yıldız motifi işlenmiştir. Ayna taşında ise süslemelerin bir kısmının kot seviyesinin altında kaldığı anlaşılmaktadır. Günümüzde görülebilen kısmından, sütuncelerlerin arasına silmeler yerleştirilerek bölümlere ayrılmış kısımlar dikkat çeker. Kot seviyesinin altına doğru kalan kısımdaki süslemelerden kıvrımlı ve iri yaprakların varlığı görülmektedir. Üstündeki silmeler arasına sınırlandırılmış kısımda, uçları lale ile sonlanan, içi boş kartuş yerleştirilmiştir. Silmelerin üstünde, sütuncelerin sivri birer alem şeklindeki başlıkla sonlandığı görülür. Başlıkların iki yanından itibaren yukarıya doğru, “S” ve “C” kıvrımlarının yoğun olarak uygulandığı, sivri uçlu akantus yaprakları yapılmıştır. Bu yapraklar en üstünde ise yine uçları kıvrık dört yapraktan oluşan bir çiçek bulunmaktadır. Bu çiçekten aşağıya doğru, sivri sütünce başlıklarından yukarıya doğru kıvrılan akantus yaprakları ve silmelerin arasındaki süslemelerle ayna taşı ön plâna çıkarılmıştır (Fot. 57).

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin ayna taşı ve kitabesi mermer, ana kullanım alanı taş malzemedendir. Doğu cephesi kesme taş, diğer cepheler ise moloz taş ve tuğla ile almaşık duvar tekniği ile inşa edilmiştir. Çatısında ise düzgün kesme taş malzeme görülmektedir.

2.1.12. Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi)

Katalog No: 2.1.12.

Şekil No: 33 – 38

Fotoğraf No: 58 – 64

İnceleme Tarihi: 10.01.2018 / 31.01.2018 / 13.04.2018

Yeri: Kocatepe Mahallesi, Cambazoğlu Sokak ve Dolapdere Taksim Caddesi kavşağında yer almaktadır (Fot. 58).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin Cambazoğlu Sokağı tarafına bakan kuzeybatı cephesindeki, Ahmet Sadık Ziver Paşa tarafından yazılan manzum kitabesinde, H. 1259 / M. 1843 tarihinde, Abdülmecid tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Çeşmenin 1.36 x 0.52 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 59), (Şekil 33):

حضرت عبدالمجيد خان عدالت مشربك
 فيض عهدى ايلهدى دنياى سيراب حيات
 كلمهسون سيل خواديسندن تز لزل عالمه
 اول شهنشهه كيم ايدر عدل و صلاح اوزره ثبات
 غرقهء دريائى خيراتى نوله اوله جهان
 ويردى تاب عطشدى دنيايه احسان نجات
 بو محلّه خلقنى ايتمشدى عاجز تشنهلك
 ياپدى بو عيى صوين آقيتدى ما نند فرات
 تا بوخرا جويپار شوكتى اولسون روان
 ماوراءالنهر اهاليسيده اولسون التفات
 خطمن اشراب ايله زيور جوهرين تاريخله

شاه دوران ايتدى احيا پك كوزل عين حيات ۱۲۵۹

*Kitabenin Transkripsiyonu:**Hazret-i Abdülmecid Han-ı adalet-meşrebin**Feyz-i ahdi eyledi dünyayı sîrab-ı hayat**Gelmesün seyl-i havadisden tezelzül âleme**Ol Şehinşeh kim ider adl-ü salâh üzre sebat**Garka-i deryay-ı hayratı n'ola olsa cihan**Virdi tâb-ı atşdan dünyaya ihsan-ı necat**Bu mahalle halkını itmişdi âciz teşnelik**Yapdı bu aynı suyun akıtdı mânend-i Fırat**Ta Buhara cûyibâr-ı şevketi olsun revan**Maveraünnehr ahâlisinden olsun iltifat**Hatmin işrab eyle Ziver cevherîn târih ile**Şah-ı devran itdi ihya pek güzel ayn-ı hayat 1259**Tuğranın Transkripsiyonu:**Abdü'l-mecid Hân bin Mahmud el-muzaffer dâ'imâ Ketebehu Hâşim*

Kitabenin son mısrasında, sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1259 tarihine ulaşılmaktadır.

Çeşmenin Taksim Dolapdere Caddesi'ne bakan kuzeydoğu cephesindeki, Ahmet Sadık Ziver Paşa tarafından yazılan manzum kitabesinde, H. 1259 / M. 1843 tarihinde, Abdülmecid tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Çeşmenin 1.44 x 0.55 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 60), (Şekil 34):

ينبوع اكرم و عطا / (دریای) احسان و سخا / عبدالمجید خان دائما / دنیایی قیلمش مستفد

اجرای خیرات ایتمده / نشرین میرات ایتمده / مانند جنات ایتمده / دهر او خاقان رشید

ایتمکده لطفک هر زمان / دنیایه صو کبی روان / بو فخرله اهل جهان / درکاهنه اولمش عبید
 نو چشمه بنیاد اییلدی / بگ اوغلن آباد ایلدی / سگانی شاد ایلدی / اظهار ایدوب لطف جدید
 اول شاه اسکندر صفات / قیلدی روان آب حیات / رشک ایلهسون نهر فرات / بولسون ایچن شوق مزید
 بو چشمه زبیا نظام / شوآلده اولدی تمام / نامن اولدی پر شوق و غرام / اجرا ایدر لر رسم عبید
 تا حشر اوله اولشهریار / عمر ابدله بر قرار / سیراب فیض کردکار / نصرتله شاد آب امید
 زیور بو تاریخم سزا / اولسه کهر وش ذی بها / ایتدی محلنده بنا / بو عینی خان عبدالمجید

۱۲۵۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Yenbû-i ikram-ü at(â)¹¹⁹ / (Deryay-ı)¹²⁰ ihsan-ü seha / Abdülmecid Han dâima

Dünyayı kılmuş müstefid / İcra-yı hayrat itmede / Neşr-in meberrat itmede

Mânend-i cennat itmede / Dehri o Hâkan-ı reşid / İtmekde lûtfun her zaman

Dünyaya su gibi revan / Bu fahr ile ehl-i cihan / Dergâhına olmuş abid

Nev-çeşme bünyad eyledi / Beğ'oğlun âbâd eyledi / Sükkânını şâd eyledi

İzhar idüb lûtf-i cedid / Ol Şâh-ı İskender-sıfat / Kıldı revan âb-ı hayat

Reşk eylesün nehr-i Fırat / Bulsun içen şevk-i mezîd / Bu çeşme-i zîbâ-nizam

Şevvalde oldu tamam / Nâmın oldu pür şevk-ü garam / İcra iderle resm-i iyd

Tâ haşr ola ol Şehriyar / Ömr-i ebedle ber-karar / Sîrâb-ı feyz-i girdigâr

Nusretle şaddâb-ı ümmid / Ziver bu tarihim sezâ / Olsa güher-veş zî-beha

İtdi mahhallinde bina / Bu aynı Han Abdülmecid

1259

¹¹⁹ Kitabenin günümüzde mevcut olmayan kısmın transkripsiyonu için Bkz. N. Yüngül, *age.*, 1952, s. 57.

¹²⁰ Kitabenin günümüzde mevcut olmayan kısmın transkripsiyonu için Bkz. N. Yüngül, *age.*, 1952, s. 57.

Tuğranın Transkripsiyonu:

Abdü'l-mecid Hân bin Mahmud el-muzaffer dâ'imâ Ketebehu Hâşim

Kitabenin son iki mısrasında, sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1259 tarihine ulaşılmaktadır.

Günümüzde, mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde olan çeşme iyi durumda ancak kullanılmamaktadır¹²¹.

Mimari Özellikleri: Çeşme 5.30 x 4.71 m ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, iki yüzlü ve depoludur (Şekil 35). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (1. Kol) beslediği çeşmedir¹²². 3.17 m. yüksekliğinde olan çeşmenin kuzeybatı cephesi 5.30 m. genişliğindedir (Şekil 36). Kuzeydoğu cephesi ise 4.71 m. genişliğindedir (Şekil 37). Deponun köşelerinde ise 0.36 m. genişliğinde, dışarı 0.06 m. taşıntı yapan plastrlar bulunmaktadır. Çeşmenin deposu sonradan konik çatı ile örtülmüştür.

Kuzeybatı cephesine (Fot. 61), 0.21 m. genişliğinde 1.22 m. yüksekliğindeki iki sütunce arasına 0.90 m. genişliğinde ayna taşı ve bunun güneybatısından 0.38 m. kuzeydoğudan ise 0.44 m. içeriye ortalanarak lüle konmuştur. Ayna taşında lülenin altına sonradan dikdörtgen mermer eklenmiştir. Musluğu halen mevcuttur. Sütuncelerin düz atkılı başlıklarının en geniş 0.32 m., ayakları ise 0.28,5 m. genişliğinde ve 0.10,5 m. yüksekliğindedir. Teknesi 0.65 m. derinlikte ve 1.12 m. genişlikte olup dinlenme sekisi ile birlikte kot seviyesinin altında kalmıştır. Teknenin kalınlığı ise 0.06 m. dir. Kitabenin üzerinde bulunan 1.45 m. genişliğindeki silmenin üstüne ortalanarak 0.42 m. çapında madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun iki yanına ise simetrik olarak, akantus yapraklarının çevrelediği 0.22 m. çapında iki küçük madalyon daha konulmuştur (Şekil 38).

Kuzeydoğu cephesi (Fot. 62) ise ölçü bakımından ufak değişimler göstererek kuzeybatı cephesinin tekrarı şeklindedir. Cephesinde 0.22,5 m. genişliğinde 1.22,5 m. yüksekliğinde iki sütunce arasına 0.87,5 m. genişliğinde ayna taşı ve ayna taşının

¹²¹ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 125.

¹²² K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 83.

kuzeybatıdan 0.38 m. güneydoğudan ise 0.42 m. içeriye ortalanarak lüle konmuştur. Ayna taşında lülenin altına sonradan dikdörtgen mermer eklenmiştir. Musluğu halen mevcuttur. Sütunların düz atkılı başlıklarının en geniş 0.33,5 m. ayakları ise 0.28 m. genişliğinde ve 0.10 m. yüksekliğindedir. Teknesi 0.61 m. derinlikte ve 1.08 m. genişlikte olup dinlenme sekisi ile birlikte kot seviyesinin altında kalmıştır. Teknenin kalınlığı ise 0.06 m. dir. Kitabenin üzerindeki 1.53 m. genişliğindeki silmenin üstünde ortalanarak 0.42 m. çapında madalyon yerleştirilmiştir. Madalyonun iki yanına ise simetrik olarak akantus yapraklarının çevrelediği 0.22 m. çapında iki küçük madalyon daha konulmuştur.

Süsleme Özellikleri: Güneydoğu ve güneybatı cepheleri süsleme açısından herhangi bir unsur içermemektedir. Süsleme programı, asıl kullanım alanını oluşturan iki yüzde benzer şekilde ve kitabenin üzerinde yoğunlaşmıştır. Kitabeler yeşil zemin üzerine altın yıldızla yazılmıştır. Kitabelerin üstündeki madalyonlardan ortadaki üç dışbükey silme ile çevrilerek vurgulanmış, ortasına altın yıldızlı Abdülmecid'in tuğrası konulmuştur. Tuğranın yanında stilize edilmiş dal ve yaprak motiflerine ek dallardan birinden çıkan nar motifi yapılmıştır. Madalyonların iki yanında yoğun olarak dönemin süsleme zevkini gösteren barok tarzında stilize edilmiş akantus yapraklarının çevrelediği madalyonlar bulunmaktadır. Akantus yaprakları madalyonun etrafında "S" ve "C" kıvrımı yaparak dolanmaktadır. Bu madalyonların iç kısmına, uçları dışarıya kıvrık stilize edilmiş yapraklardan oluşan gülbezek motifi yerleştirilmiştir (Fot. 63–64). Sütun başlıklarında, deponun yüzeyinde ve saçak kısmında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin kuzeybatı ve kuzeydoğu cephesindeki ayna taşları, tekneler, sütunceler, silmeler, kitabeler, madalyonlar ve süsleme programı tamamen mermer malzemedir. Deponun köşelerindeki plastrlarda taş kullanımı görülmektedir. Deponun cephesi ise bir sıra moloz taş ve iki sıra tuğla malzemedir. Çatısı ise sıva ile kaplanmıştır.

2.1.13. Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi)

Katalog No: 2.1.13.

Şekil No: 39 – 42

Fotoğraf No: 65 – 69

İnceleme Tarihi: 10.01.2018 / 13.04.2018

Yeri: Bülbül Mahallesi, Turan Caddesi ve Taksim Çeşmesi kavşağında yer almaktadır (Fot. 65).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, Ahmet Sadık Ziver Paşa tarafından yazılan manzum kitabesinde, H. 1259 / M. 1843 tarihinde Abdülmecid tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Çeşmenin 1.37,5 x 0.51 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 66), (Şekil 39):

...وشش افزای یم یی انتهای مگر مکرمت
 حضرت عبدالمجید خان فیض بخش کائنات
 ...وجهء عمّان الطافن کوررسه اولشہگ
 اکا نسبتله قالور بر رشحه وش عین فرات
 صو کبی مصرف ایدنجه خیره نقدِ جودینی
 آب حیواندر حزینه بندِ جوی واردات
 موقع ا لزمدہ بنیاد ایلہیوب بو چشمی
 تشنه کانی ایلدی لطفیلہ سیرابِ حیات
 رنع مسکونہ روان ایتدکجه بحر لطفنی
 زمزمہ پیرای وصف اولسه سزادر شش جهات
 آبروی سلطنت اولسون زمان حشرہ دک
 نصرت و اجلالہ اول داور شوکتسمات

جوهرين تاريخ زيور فيض حضر اوله سزا
 قيلدى دلجو چشمه اجرا شاه اسكندر صفت

۱۲۵۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Cûşîş-efzay-ı yem-i bî-intihâ-yı mekremet¹²³

Hazret-i Abdülmecid Han feyz-bahş-ı kâinat

Mevce-i umman eltafın görürse ol Şehin¹²⁴

Âna nisbetle kalır bir reşha-veş ayn-ı Fırat

Sû gibi masraf idince hayre nakd-i cûyun

Âb-ı hayrandır hazine-bend-i cûy-i vâridat

Mevk'-i elzemde bünyad eyleyüb bu çeşmeyi

Teşnegânı eyledi lütfiyle sîrab-ı hayat

Rub'-i meskûna revan ittikçe bahr-i lûtfunu

Zemzeme-pîra-yı vasf olsa sezâdır şeş cihat

Âb-ı rûy-i saltanat olsun zaman-ı haşre dek

Nusret-ü iclâl ile ol dâver-i şevket-simat

Cevherîn tarih Ziver feyz-i Hızr olsa seza

Kıldı dîl-cû çeşme icra Şah-ı İskender sıfat

1259

¹²³ Kitabenin günümüzde mevcut olmayan ilk harfin transkripsiyonu için bkz. N. Yüngül, *age.*, 1952, s. 57.

¹²⁴ Kitabenin günümüzde mevcut olmayan ilk harfin transkripsiyonu için bkz. N. Yüngül, *age.*, 1952, s. 57.

Kitabenin son mısrasında, sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1259 tarihine ulaşılmaktadır.

Beyoğlu Belediyesi tarafından 2007 yılında restore edilen çeşme 2014 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi KUDEB'in Taş Eğitim Atölyesi Faaliyetleri ile; cephe temizliği, örtünün kurşun kaplanması, kot çalışması, kitabenin temizlenmesi ve sonrasında altın varak uygulaması, hazneye metal kapak yapılması gibi işlemler görmüştür¹²⁵. Günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan iyi durumdaki çeşme, kullanılmamaktadır¹²⁶.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda, 3.30 x 4.25 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 40). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (1. Kol) beslediği son çeşmedir¹²⁷. Çeşmenin güneybatısındaki, ana kullanım alanının da bulunduğu cephesi 3.58 m. yüksekliğindedir (Şekil 41). Çeşmenin köşelerinde 0.35 m. genişliğinde 3.16 m. yüksekliğinde ve cepheden 0.04 m. taşıntı yapan plastrların yukarısında, saçak kısmının altında kalan, depoyu çevreleyen silme ise 0.26 m. yüksekliğindedir (Fot. 67). Ayna taşının kaldırılmasıyla onun yerine konan mermer levhanın iki yanında, 0.22,5 m. genişliğinde, 1.50 m. yüksekliğinde birer sütunce bulunmaktadır. Sütuncelerin başlıkları genişleyerek üst üste konumlandırılan dört mermer silmeden oluşmakta, en üstteki silme 0.35 m. genişliğinde 0.02,5 kalınlığındadır. Çeşmenin teknesi yere gömülmüş durumdadır. Kitabenin güneydoğu kısmı ve üzerindeki mermer silmenin sol yanı küçük bir parça kırılmıştır. Bu silmenin üst kısmına konumlandırılmış, 0.30 m. çapında madalyon bulunmaktadır. Madalyonun sağında 0.50 m. yüksekliğinde, solunda ise 0.48 m. yüksekliğinde akantus yaprağı içeren süsleme unsurları bulunmaktadır (Şekil 42) (Fot. 68). Güneydoğu cephesine su deposuna geçişi sağlayan 0.47 x 0.55 m ölçülerinde dikdörtgen bir pencere açılmıştır. Depo sonradan çatı ile örtülmüş durumdadır (Fot. 65).

Süsleme Özellikleri: Güneydoğu cephesinde herhangi bir süsleme unsuru içermeyen çeşmenin süsleme programı güneybatı cephesindeki asıl kullanım alanında, altın

¹²⁵ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıklarını Daire Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü Taş Eğitim Atölyesi Uygulama Faaliyetleri “Bir Medeniyet Mirası İstanbul Çeşmeleri” İstanbul, 2016, s. 200.

¹²⁶ Mülkiyet durumu için bkz. “Beyoğlu Çeşmeleri Listesi”, İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 126.

¹²⁷ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 84.

yaldızlı kitabenin üzerinde yoğunlaşmaktadır (Fot. 69). Ortadaki, dışbükey üç silmenin çevrelediği, içinde Abdülmecid'in tuğrasının olabileceği düşünülen madalyonun yüzü kazanmış durumdadır. Madalyonun iki yanında yoğun olarak dönemin süsleme zevkini gösteren, Barok tarzında kıvrık akantus yapraklarının çevrelediği madalyonlar bulunmaktadır. Akantus yapraklarının uç kısımları "C" kıvrımı yaparak hareketlendirilmiştir. Bu madalyonların içlerine, uçları kıvrık yaprakları olan gülbezek motifleri yerleştirilmiştir. Sütun başlıklarında, deponun yüzeyinde ve saçak kısmında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin ana kullanım alanını oluşturan kısım, kitabe ve üstündeki süslemelerde tamamen mermer malzeme kullanılmıştır. Ayna taşı kısmına sonradan eklenen mermer dışında diğer kısımlar dönemine aittir. Deponun köşelerindeki plastlarda ve saçak kısmında taş kullanımı görülmektedir. Deponun cephesi ise almaşık duvar tekniği ile inşa edilmiş ve horasan harcı ile sıvanmıştır. Çatısı ise sonradan kurşun ile kaplanmış ve kuzeybatı cephesindeki pencereye demir parmaklıklar eklenmiştir.

2.1.14. Ali Rıza Paşa Çeşmesi

Katalog No: 2.1.14.

Şekil No: 43 – 45

Fotoğraf No: 70 – 74

İnceleme Tarihi: 28.01.2018 / 13.04.2018

Yeri: Halıcıoğlu'nda, Erenler Tekkesi Sokağı üzerinde Abdülislam Camii'nin karşında yer alır (Fot. 70).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin Ahmet Muhtar Efendi¹²⁸ tarafından yazılan kitabesinde H. 1259 / M. 1843 tarihinde, Topçu Feriki Ali Rıza Paşa¹²⁹ tarafından yaptırıldığı kaydedilmiştir. Sülüs hatlı, 0.85 x 0.26,5 m. ölçülerindeki, 6 kartuştan oluşan kitabesi şöyledir (Fot. 71), (Şekil 43):

فریقان کرامک سرور ممتاز ذی شانی
 سپه سالار جند طویجیاندر کمر علی پاشا
 طیوب گوش کرمله احتیاجک صویه بو عرضک
 همان دم فی سبیل الله عین ایلدی اجرا
 زهی بر مصرع تاریخ کلدی خاطره مختار
 نه اعلا یاپدی بر چشمه لوجه الله علی پاشا

۱۲۵۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Ferikan-ı kiramın server-i mümtazı zî-şanı

¹²⁸ İstanbul'da doğan Ahmet Muhtar Efendi genç yaşta eğitimini tamamlayarak Arap ve Fars Edebiyatlarında kendini yetiştirmiştir. Murassa' Osmanî ve murassa' Mecidi nişanlarına sahiptir. Mehmet İpşirli, "Ahmed Muhtar Efendi, Turşucuzade" *TDVİA*, c. II, İstanbul 1989, s. 106.

¹²⁹ Çeşmenin banisi Topçu Feriki Ali Rıza Paşa, Mühendishane hocalarındandır. Hassa Şurası, Bahriye Meclisi ve Anadolu Ordusu reisliklerinde bulunmuştur. Azlinden sonra ordu erkanından olarak savaş olduğunda Beyazıt taraflarına gönderilmiş, ancak başarısı görülmediğinden rütbesi kaldırılmıştır. Affından sonra mutasarrıflığa (sancak yöneticisi) tayin edilmiştir. İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 196.

Sipehsaları cünd-i topciyandır Kemer Ali Paşa

Duyub gûş-i keremle ihtiyacın suya bu arzın

Heman-dem fi-sebilillah bu aynı eyledi icra

Zehi bir mısra-ı tarih geldi hâtıra Muhtar

Ne âlâ yabdı bir çeşme livechillâh Ali Paşa

1259

Günümüzde suyu kesilmiş ve kullanılmayan çeşme iyi durumdadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda eğimli bir arazi üzerindedir (Şekil 43). Sonradan geçirdiği tamiratlarla asıl şeklini kaybetmiş olan çeşmeden geriye orijinal olarak ayna taşının üzerindeki kitabesi kalmıştır. Musluğu kopartılmış ve teknesi günümüzde bulunmamaktadır. Çeşmenin arka kısmına bitişik şekilde bina inşa edildiğinden ilk dönemki depolu görünümünü kaybetmiştir. İbrahim Hilmi Tanışık çeşmeyi depolu bir çeşme olarak tanımlamış ve teknesinin gömülü oluşuna değinmiştir¹³⁰. Taşıntı yapan iki cephesinde herhangi bir açıklık görülmemektedir (Fot. 72–73), (Şekil 44). Bugünkü durumuna göre çeşmenin genişliği 3.30 m. mevcut yüksekliği ise 2.16 m. dir. Cephedeki dikdörtgen niş kısmı asıl kullanım alanını oluşturmaktadır (Fot. 74). Bu nişin genişliği 0.85 m. yüksekliği 1.83 m. ve derinliği 0.12 m. dir. Kitabenin üzerindeki 0.85 m. genişliğinde, 0.26.5 m. yüksekliğindeki mermer levha da çeşmeye sonradan eklenmiş durumdadır (Şekil 45).

Süsleme Özellikleri: Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Malzeme Özellikleri: Asıl şeklini kaybetmiş olan çeşmenin mevcut malzemesi tuğladır. Niş taş malzemedен olup zemin, kitabe ve kitabenin yukarısı mermer malzemedен yapılmıştır. İbrahim Hilmi Tanışık günümüze gelmeyen deposunun kesme taştan yapıldığını belirtmiştir¹³¹.

¹³⁰ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 196.

¹³¹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 196.

2.1.15. Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi)

Katalog No: 2.1.15.

Şekil No: 46 – 49

Fotoğraf No: 75 – 84

İnceleme Tarihi: 28.01.2018 / 13.04.2018

Yeri: Piri Paşa Mahallesinde, Çopur Sokak ve Turşucu Çeşmesi Sokak kavşağında yer almaktadır (Fot. 75).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, hattat el-Hac Abdülfettâh¹³² tarafından nesir olarak yazılan H. 1259 / M. 1843 tarihli tamir kitabesinde Mehmet Hüsrev Paşa¹³³ tarafından H. 1234 / M. 1818 tarihinde yaptırıldığı belirtilmektedir. Çeşmenin 1.57 x 0.45 m. ölçülerindeki sülüs hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 76), (Şekil 46):

صدر اسبق دولتو محمد خسرو پاشا حضرتلرینک

بوندن اقدام اوتوز درت سنهسی حالنده

دفعه اولی دریا قپودانلغی هنکامنده مجددا بنا

وانشا بیورمش اولدقلری ایشبو چشمهء لطیفک

بو دفعه بینه همت حضرت مشار الیه ایله

وقبولان تعمیرى تاریخیدر

۱۲۵۹

¹³² Sakızlı olan Abdülfettâh Efendi, Müslümanlığı kabul ettikten sonra Hüsrev Paşa'nın yanında yetişerek hattat olarak görev yapmıştır. Daha sonra sikkelen olarak yıllarca devam etmiştir ve bâlâ rütbesini almıştır. 1896'da vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. II. (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s. 107.

¹³³ Asıl adı Mehmed Hüsrev Paşa'dır ve Abaza asıllıdır. Osmanlı sadrazamı olan Hüsrev Paşa'nın 1756 tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. Enderun'a kabul edildi. III. Selim'in döneminde başçuhadar oldu ve III. Selim devrinin islahat hareketinin taraftarlarından oldu. II. Mahmud döneminde Seraskerlik makamına getirilmiştir. II. MAHMUD'un yeni ordu düzeninde kilit rol oynayan Hüsrev Paşa, hem "gulâm sisteminin" son temsilcilerindendir hem de Tunus – Cezayir seyahati sırasında halkta gördüğü fes giyme adetini Osmanlı Devleti'ne tanıtan ve fesin kabulünü sağlayan kişidir. 1855 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Halil İnalçık, "Hüsrev Paşa", *TDVİA*, c. XIX, İstanbul 1999, s. 41 – 45.

Kitabenin Transkripsiyonu:

Sadr-ı esbak devletlû Mehmed Husrev Paşa Hazretlerinin bundan akdem otuz dört senesi hilâlinde def'a-i ûla derya Kapudanlığı hengamında müceddeden binâ ve inşâ buyurmuş oldukları işbu çeşme-i lâtifin bu def'a yine himmet-i hazret-i müşâriüneyh ile vuku'bulan tamiri tarihidir. 1259

Ketebehu el-Hâc 'Abdülfettâh 'an 'utekâ-yi hazret-i müşâriüneyh

Günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan iyi durumdaki çeşme, kullanılmamaktadır¹³⁴.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda eğimli bir arazi üzerinde olup, 7.24 x 8.37 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, iki yüzlü ve depoludur. 15.90 x 6.34 m. ölçülerinde bir zemin hazırlanarak arazideki eğim giderilmiş ve çeşme üzerine yapılmıştır (Şekil 47), (Fot. 77). Asıl kullanım alanının bulunduğu kuzeybatı cephesinin, güneybatı köşesi 4.60 m. kuzeydoğu köşesi ise 5.20 m. yüksekliğindedir (Şekil 48). Bu cephenin ortasına soldan 0.23 m. sağdan 0.24 m. genişliğinde sütunlarla sınırlandırılan 0.75 m. genişliğinde bir niş açılmıştır (Fot. 78). Nişin içerisine 0.50 x 0.50 m. ölçülerinde ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayna taşının içerisine ise 0.20 x 0.21 ölçülerinde tas yuvası açılmış olup hemen altında 0.04 m. çapından lüle deliği bulunmaktadır. Lüleden akan su tekneye kadar mermeri aşındırmış durumdadır. Ayna taşının üstüne tabanı 0.26 m. yüksekliği 0.30 m. olan açıklık yapılmıştır. Açıklığın her iki yanına 0.35 m x 0.08 m. ölçülerinde yarım kubbe ile sonlanmış nişler açılmıştır. kuzeydoğudaki dinlenme sekisi 0.71 m. güneybatıdaki dinlenmek sekisi ise 0.61 m. genişliğinde olup her ikisi de 0.70 m. yüksekliğindedir. Teknesi 1.44 m. genişlikte, ve 0.56 m. derinliktedir. Kitabenin üstüne konumlandırılan madalyon ise süslemelerle birlikte 0.77 m. yüksekliğindedir (Şekil 49). Çeşmenin bu asıl kullanım alanına yükseklikleri 0.15 m. ile 0.18 arasında değişen merdivenlerle ulaşılmaktadır (Fot. 79).

Çeşmenin güneydoğu ve güneybatı cephesinde herhangi bir mimari detaya rastlanmazken (Fot. 80), kuzeydoğu cephesinde, 2.69 m. yüksekliğe, depoya geçiş için 0.56 x 1.12 m. ölçülerinde yuvarlak kemerle sonlanan açıklık yapılmıştır. Bu açıklığın

¹³⁴ Mülkiyet durumu için bkz. İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü “Beyoğlu Çeşmeleri Listesi”, Sıra 125.

altında 2.52 m. yükseklikte, 0.25 m. genişlikte ve 0.08 m. derinlikte bir niş açılmıştır (Fot. 81).

Süsleme Özellikleri: Üç cephesi oldukça sade ve işlevsel olan çeşmenin süsleme programı kuzeybatı cephesindeki asıl kullanım alanında yoğunlaşmaktadır. Ayna taşının üst iki köşesine krizantem motifi işlenmiştir (Fot. 82). Nişin içerisinde, ayna taşının üstünde kalan kısma dalgalı hatları olan bir açıklık yapılmıştır. Bu açıklığın iki yanındaki dilimli ve yarım kubbeli ince uzun birer niş açılmasıyla asıl kullanım alanı oldukça vurgulanmıştır (Fot. 83). Bir diğer süsleme unsuru ise kitabenin üst kısmındaki madalyonun etrafındaki stilize yapraklardır. Madalyonun altında başlayıp iki yana doğru açılan ve üstte başlayıp iki yana dökülen yapraklar, madalyonu sarmalayıp cephede kitabe kısmını öne çıkarmıştır. Madalyonun içi günümüzde kazanmış durumdadır (Fot. 84).

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin ana kullanım alanını oluşturan kısımda, dinlenme sekisinde, teknede, kitabe ve yukarısındaki süslemelerde tamamen mermer malzeme kullanılmıştır. Deponun cepheleri bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile almaşık duvar tekniğiyle inşa edilmiş ve horasan harcı ile sıvanmıştır. Deponun köşeleri ise düzgün kesme taş ile yapılmıştır. Çatı kiremit kaplamalıdır. Çeşmenin konumlandırıldığı zemin kesme taş döşenmiştir.

2.1.16. Beytülmalci Sokağı Çeşmesi

Katalog No: 2.1.16.

Şekil No: 50 – 52

Fotoğraf No: 85 – 87

İnceleme Tarihi: 01.04.2018

Yeri: Ömer Avni Mahallesi, Beytül Malcı Sokak'ta yer almaktadır (Fot. 85).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin hattat Mücellid Raşid¹³⁵ tarafından yazılan ayet kitabesinden H. 1269 / M. 1852 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Enbiya Suresi 30. ayetinden bir kısım yazan 1.00 x 0.54. ölçülerindeki celi sülüs hatla yazılan kitabesi şöyledir (Fot. 86), (Şekil 50):

وَمِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ

كَتَبَهُ مُجَلِّدٌ رَاشِدٌ

١٢٦٩

Kitabenin Transkripsiyonu:

Ve minel mai külle şey'in Hay

Ketebehû Mücellid Raşid

1269

Banisinin kim olduğu bilinmeyen, günümüzde mülkiyeti Maliye Hazinesi'ne ait olan çeşmenin suyu kesilmiş ve harap durumdadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda olup, günümüze sadece güneydoğu cephedeki yüzü kalmıştır (Fot. 87), (Şekil 51). Kaynaklarda depolu olarak anılan çeşmenin deposu günümüzde bir parkın altında kalmış durumdadır (Fot.

¹³⁵ Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

85) ¹³⁶ . Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan Sıraselviler kolundan ayrılan Gümüşsuyu kolu ile beslenmiştir¹³⁷ .

Güneydoğu cephesinde, kitabeyi ve ayna taşını çevreleyen 0.04 m kalınlıkta, 2.01 m. yüksekliğinde 1.32 m. genişliğinde asıl kullanım alanını oluşturan nişin içine yerleştirilmiş 0.91 m. genişlikte 0.75 m. yükseklikte düz bir ayna taşı bulunmaktadır (Şekil 52). Güneybatıdan 0.43 m., kuzeydoğudan 0.42 m., yukarıdan 0.41. m. ortalanarak konulan musluğu koparılmış durumdadır. Önünde 0.65 x 0.50 m. ölçülerindeki teknesi kot seviyesinin altında kalmıştır.

Süsleme Özellikleri: Sülüs hatla irice yazılarak vurgulanan ve dışbükey silmelerle hareketlendirilen kitabe dışında, çeşmede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır.

Malzeme Özellikler: Kitabesi ve ayna taşı mermerden olan çeşmenin yüzeyinde ve teknesinde ise kesme taş malzeme kullanımı görülmektedir.

¹³⁶ İbrahim Hilmi Tanışık “Büyük haznesinin yüzüne yerleştirilmiş küçük bir mermer ayna taşı” diyerek çeşmeyi tanımlarken, depolu olduğundan bahsetmektedir. İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 203.

¹³⁷ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 135.

2.1.17. İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi

Katalog No: 2.1.17.

Şekil No: 53 – 54

Fotoğraf No: 88 – 92

İnceleme Tarihi: 28.01.2018

Yeri: Firuzağa Mahallesi, Boğazkesen Caddesi üzerinde yer almaktadır (Fot. 88).

Yapının tarihlendirilmesi: Eski fotoğraflarından (Fot. 89)¹³⁸ kitabesi olduğu anlaşılan çeşmenin günümüze ulaşmayan mensur kitabesinde, H. 1285 / M. 1869 tarihinde Gülbaba¹³⁹ türbedarlarından Pirinçci Tahir Efendi¹⁴⁰ tarafından yaptırıldığı, daha sonra harap hale geldiğinden, oğlu Pirinçci İbrahim Efendi¹⁴¹ tarafından H. 1287 / M. 1871 tarihinde yeniden inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. İbrahim Hilmi Tanışık ilk yapım yılını H. 1185 olarak belirtse de kitabesindeki “*bin iki yüz seksen beş senesi tarihinde*” ifadesinden bu tarihlendirmenin hatalı olduğu anlaşılmaktadır¹⁴². Mensur kitabenin transkripsiyonu şöyledir¹⁴³:

Tarikat-i aliyye meşâyih-i kiramından Gül Baba hazretlerinin türbe-i şerifi ittisalinde acı çeşme fi-i akdemce bin iki yüz seksen beş senesi tarihinde türbedarı bulunan merhum Pirinçci Tahir Efendi namına bina ve inşasına muvaffak olup muahharen dahi mürür-ı ezman cihetiyle çeşme-i mezkur harab harab ve mail-i türab olduğundan türbedar-ı mumaileyhin mahdumu Pirinçci İbrahim Efendi bezl-i himmet iderek müceddiden binâ ve ihyâ eylediği hayratıdır.

Günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne ait olan ve yenilenerek betonarme bir hal alan iyi durumdaki çeşme, kullanılmamaktadır¹⁴⁴.

¹³⁸ N. Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, c. II. İstanbul 2006, s. 257.

¹³⁹ Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴⁰ Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴¹ Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

¹⁴² İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 217.

¹⁴³ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 257.

¹⁴⁴ Mülkiyet durumu için bkz. “Beyoğlu Çeşmeleri Listesi”, *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 90.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda, 4.21 m genişliğindedir. Bağlı bulunduğu yapıdan 2.19 m. taşıntı yapmış durumdadır (Şekil 53). Depoya geçişi sağlayan açıklık görünmese dahi, çeşmenin ölçülerinden tek yüzlü ve depolu bir çeşme olabileceği düşünülmektedir. Çeşmenin güneybatı cephesi 3.58 m. yüksekliğindedir (Şekil 54). Kuzeybatıdaki 0.56 m. güneydoğudaki 0.60 m. genişliğinde, 1.88 m. yükseklikte olan birer plaster konulmuştur. Plastrlardan kuzeydoğudakinden 0.11 m. derinliğinde, içeriye doğru 0.18 m. genişlikte, güneydoğudakinden ise 0.07 m. derinliğinde, yine içeriye doğru 0.21 m. genişlikte birer plastr daha yerleştirilmiştir. İçteki plastrlardan 0.30 m. derinlik açılarak 2.86 m. genişlikte basık kemerle sonlanan bir niş açılmıştır. Nişin içine, kitabe olan kısma sonradan 0.70 x 0.80 m. ölçülerinde mermer levha eklenmiştir. Bu levhanın altında hafif solda 0.62 x 0.72 ölçülerinde, yine sonradan bir mermer levha daha eklenmiş durumdadır. Nişin iki yanındaki plastrlardan birbirine 3.33 m. genişliğinde, 0.61 m. yüksekliğinde, 0.66 m. derinliğinde tekne yerleştirilmiştir. Sonradan yapıldığı anlaşılan teknenin kalınlığı ise 0.16 m. dir. Dinlenme sekisi yoktur. İki yandaki plastrlar 0.03 m. yüksekliğinde iki silme ile sonlandıktan sonra üst kısımda 0.83 m. kadar daha yükselip en üst kısımda 0.20 m. yüksekliğinde bir silme ile sonlanmaktadır (Fot. 90). Kuzeybatı ve güneydoğu cepheler ise tamamen düz ve sıvanmış şekildedir (Fot. 91–92).

Süsleme Özellikleri: Oldukça yalın olan çeşmede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

Malzeme Özellikleri: Güneybatı cephesinden kesme taş malzeme ile inşa edildiği anlaşılan çeşmenin, bağlı olduğu binadan taşıntı yapan yan cepheleri sıvanmış durumdadır. Eski fotoğrafından kitabe varlığını anladığımız kısma ve yine güneybatı cephesinde, nişin içine sonradan mermer levha yerleştirilmiştir. Sonradan eklenen teknenin tuğla malzemedan yapıp sıvandığı anlaşılmaktadır.

2.2. 19. Yüzyılda Onarım Geçiren Çeşmeler

Daha önceki dönemlerde yapılıp, 19. yüzyılda onarım geçirerek kullanılmaya devam eden beş adet çeşme tespit edilmiştir. Bu çeşmelerin üzerinde veya kaynaklarda 19. yüzyılda onarım geçirdiklerini belirten kitabeleri bulunmaktadır.

2.2.1. Ahmet Efendi Çeşmesi

Katalog No: 2.2.1.

Şekil No: 55 – 58

Fotoğraf No: 93 – 98

İnceleme Tarihi: 01.04.2018

Yeri: Kılıç Paşa Mahallesiinde, İlyas Çelebi Sokak üzerinde yer almaktadır (Fot. 93).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, Ahmet Efendi¹⁴⁵ tarafından, I. Mahmut zamanında, H. 1146 / M. 1733 tarihinde yaptırılmış olduğu üzerindeki H. 1218 / M. 1803 tarihli tamir kitabesinden anlaşılmaktadır. Çeşmenin 1.85 x 0.33 m. ölçülerindeki celi sülüs hatla yazılmış kitabesi şöyledir (Fot. 94), (Şekil 55):

زمان سلطان محمود خان غازیده بنایه موفق اولدی سر خلیفهء روز نامچہء اول

احمد افندی تاریخ له تعمیرہ ہمت ایتدی . اہالہء محلہ سنہ ۱۲۱۶

Kitabenin Transkripsiyonu:

Zaman-ı Sultan Mahmud Han-ı Gazi'de binaya muvaffak oldu Serhalife-i ruznamçe-i evvel

Ahmed Efendi tarihle sene 1146 tamire himmet itdi. ihale-i mahalle sene 1218

Günümüzde mülkiyeti Beyoğlu Belediyesi'ne ait olan iyi durumdaki çeşme, kullanılmamaktadır¹⁴⁶.

¹⁴⁵ Kalemden yetişerek hâcegandân, 1752'de kâğı-ı birun emini olmuştur. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. I, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s.171.

¹⁴⁶ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 111.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda, düzensiz dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir. Güneydoğu cephesi 4.86 m. güneybatı cephesi 3.52 m. ve kuzeydoğu cephesi 3.74 m. dir (Şekil 56). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından Sıraselviler kolu ile beslenmiştir¹⁴⁷. Güneydoğu cephesi 4.70 m. yüksekliğindedir (Şekil 57). Bu cephenin güneybatı kısmında 1.20 m. kuzeydoğu kısmından 1.21 m. ortalanarak ana kullanım alanı yerleştirilmiştir. Cepheden taşıntı yapan bu kısmın iki yanındaki silmelerin başlangıç ve bitiş yerlerinde, 0.20 m. yüksekliğinde kum saati motifi yapılmıştır. Sivri kemerle sonlanan, 2.13 m. yüksekliğinde, 1.36 m. genişliğinde nişin ortasında, 1.40 x 0.42 ölçülerinde, yukarı istiridyte tezyinatı ile sonlanan ayna taşı bulunmaktadır (Şekil 58). İstiridyte tezyinatı ayna taşında 0.42 x 0.34 m. alan kaplamaktadır. Ayna taşına alttan 0.17 m. soldan 0.17 m. sağda 0.16 m. ortalanarak lüle deliği açılmıştır. Lüle günümüzde yerinde değildir. Teknesi 0.45 m. yükseklikte, 1.36 m. genişlikte ve derinliği 0.49 m. dir. Dinlenme sekileri ise düzenli bir şekilde her ikisi de 0.55 x 0.55 m. ölçülerinde ve 0.10 m. kalınlığındadır (Fot. 93). Çeşmenin kuzeydoğu cephesine, depoya geçişi sağlayan açıklık yapılmıştır (Fot. 95).

Süsleme Özellikleri: Çeşmenin süsleme unsurları güneydoğu cephesinde yoğunlaşmıştır. Cepheden taşıntı yapan niş ve kitabe kısmı bir silme ile çevrelenerek vurgulanmıştır. Bu silmelerin en baştakilerininin başlama ve bitiş noktalarında kum saati motifi vardır (Fot. 96). Ayna taşının üstünde istiridyte kabuğu biçiminde tezyinat işlenmiştir. Bu tezyinatın ortasına iç içe geçmiş, birbirinin üzerine oturan, yukarı doğru küçülerek altındaki motifinde görünmesine imkan veren üçgen şeklinde geometrik geçmeler bulunmaktadır. İstiridyeyi yarım yay şeklinde çevreleyen silme ile üç köşeli çevreleyen silme, istiridyenin en üstünde birbirinin içinden geçercesine yapılmıştır. Silmelerin içinde, istiridyte formunun köşelerinde boş kalan kısımlara ise günümüzde çok az seçilebilen kıvrık dallar işlenmiştir. Ayna taşını çevreleyen silme ise dilimlidir. Ancak bu silme aşağıya doğru büyük ölçüde silinmiş durumdadır (Fot. 97). Ayna taşının olduğu nişin üzerindeki sivri kemlerin kilit taşına çiçek motifi işlenmiştir (Fot. 98). Cephenin üst kısmına yatay silmeler atılmış ve bu silmelerin iki kenarına, bombeli küçük başlıklı sütunceler konularak, çeşmeye kale gibi görünüm kazandırılmıştır.

¹⁴⁷ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 84.

Malzeme Özellikleri: Çeşmenin asıl kullanım alanı olan güneydoğu cephesi kesme taş ile inşa edilmiştir. Ayna taşı, dinlenme sekisi ve teknesi mermer malzemedendir yapılmıştır. Diğer cepheler ise bir sıra moloz taş ve üç sıra tuğla malzeme ile almalı duvar tekniği ile inşa edilmiştir.

2.2.2. Bereketzade Çeşmesi

Katalog No: 2.2.2.

Şekil No: 59 – 60

Fotoğraf No: 99 – 105

İnceleme Tarihi: 10.06.2018

Yeri: Bereketzade Mahallesi üzerinde yer almaktadır. (Fot. 99).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, yapım kitabesinde, H. 1145/ M. 1732 tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır. Talik hatlı kitabesinin transkripsiyonu şöyledir (Fot. 100)¹⁴⁸:

Ayn-i şefkat menba’-ı âb-ı zülâl-i merhamet

Mehd-i şevket mâder-i Sultan mahmud-ül fial

Derc-i ismet Valide Sultan ki oldu dâimâ

Kârı fikr-i bâkiyat-ı salihata iştigal

Sıdkla bir hayr-i câri itdi kim girmez ele

Su yerine kılsalar mahzen dolusu bezl-i mâl

Yâ’ni şehr-i müslime âbâd ile Tophanenin

İhtiyac-i âbdan ittikde halkı arz-ı hal

Gûş idüb tab’ında cû –yi merhamet cûş eyledi

Hızr-ı tevfik-i ilâhi oldu rah-ı hayre dâl

Eyledi nageh biniş bir gün kemerler semtine

Nur-i ayn-i Hazret-i Hakan-ı İskender-misâl

Gör şu te’yid-i hayy-i tevfik-i feyz-i mutlaka

Suyu sâfi âba vâfi eylemekde eyler hayâl

¹⁴⁸ Kitabe aynen alıntıdır. H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*, İstanbul 1989, s. 5.

Âb-ı rûyin kûhsar itdi ayağına nisar
Kıldı yaşın çeşme-i hayvan yolunda hâkimal
İtdiler hem çeşmeler bünyâd idüb irva-yi dehr
Kıldılar hem fazlasını taksim-i ashab-ı celâl
İşte ez-cümle bu cû-yi kevser-âsâ çeşmeyi
Defteri şikkievvel yapıdı bâ-ihlâs-i bâl
Ol Muhamed nam-ı mahmud-ül mesâir kim odur
Hayrhah-ı saltanat âb-ı rû-yi ehl-i kemal
Su gibi ezberleyüb Hâfız okur tarihini
İç Muhammed aşkına ma' çeşmeden âb-ı zülâl 1145

Çeşmenin yapım kitabesinin altında, ayna taşının üzerinde H. 1260 / M.1844 tarihini veren tamir kitabesi bulunmaktadır. Talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 101):

بانيسنى اولدى مقدم فاتحك مؤذنى
 ايشبو عزتله بو عيىنى بويلهجه انشا قيلان
 بونلرى دور فلک قيلدى خراب اندر خراب
 هر طرفدن قلمدى بانيسنى ياد ايلهين
 مهد عليانك مبارك ديدمسنه رست کلوب
 در عقب احياسنه امر ايلهدى اول سايدن
 خزينه دار عزم جمالکيم سايهسنده نام آلوب
 جان وباش اوزره ديوب تعميرن احيا ايتديرن
 مهد عليايه دعا قيلسه سزا اهل زمين
 بر طرفدن ذات پاکی بر طرفده بندهدن

جمله خیراته ساعی اولدیلر الله ایچون
 راحت اولمیه بونی انکارله اولان لافزن
 بیکده بر دوشر دیدی نا ظم نظیف تاریخی
 ایچ بو ماء کوثری عزم جمال اجرا ایدن ۱۲۶۰

Kitabenin Transkripsiyonu;

Bânisi oldu muḳaddem Fâtih'in mü'ezzini
İşbu 'izzetle bu 'aynı böylece inşa kılan
Bunları devr-i felek kıldı harâb-ender-harâb
Her taraftan kalmadı bânisini yâd eyleyen
Mehd-i 'ulyânın mübârek didesine râst gelip
Der-'akab ihyâsına emr eyledi ol sâyeden
Ḥaznedâr-ı 'Azm-i Cemâl kim sâyesinde nâm alıp
Cân u baş üzre deyip ta'mirin ihyâ ettiren
Mehd-i 'ulyâya du'â kılma sezâ ehl-i zemin
Bir taraftan zât-ı pâki bir tarafta bendeden
Cümle-i hayrâta sa'i oldular Allah için
Râhat olmaya bunu inkârla olan lâf-zen
Binde bir düşer dedi nâzım Nazîf târihini
İç bu mâ-i Kevseri 'Azm-i Cemâl icra eden 1260

Kitabenin son mısrasında ebced hesabı ile tarih düşürülmüştür. Harflerin sayı değerlerinin toplamından 1260 tarihine ulaşılmaktadır.

Çeşmenin tamir kitabesinin altında lülenin üzerinde sülüs hatla yazılmış Enbiya Suresi'nin 30. ayeti yazan kitabe bulunmaktadır (Fot. 101):

Ve mine-l mai kullu şey-in hay efela yu minun

Anlamı; ...ve her şeyi sudan hayat verdik. Hala inanmayacaklar mı?

Çeşmenin yine kullanım alanının olduğu cephenin kuzeybatısında sülüs hatla yazılmış İnsan Suresi'nin 18. ayeti yazan kitabe ve iki satırlık bir başka kitabe bulunmaktadır (Fot. 102):

Aynen fiha tusemma selsegila

Anlamı; Bu oranda bir pınardır ki, adına selsebil denir.

Ma bu tesenümi cuy-i cennetten 1145

Akdı iç aynin tezriyan-i na im 1145

Çeşmenin aynı cephesinde, güneydoğu kısımda celi sülüs hatlı besmele kitabesi ve sülüs hatlı üç kartuşlu Hâfız tarafından yazılan yapım kitabesi bulunmaktadır (Fot. 103):

Bismillahirrahmanirrahim

Hâfız bir oluptur masra-i eder

İki tarihi çeşmeye taksim

Günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan iyi durumdaki çeşme, kullanılmaktadır¹⁴⁹.

Mimari Özellikleri: Çeşme kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda 6.02 m. genişliğinde bir duvar çeşmesidir. Süsleme programının ve kullanım alanının olduğu cephe 3. 82 m. genişliğindeyken çeşmenin etrafına 0.44 m. genişliğinde kesme taşların koyulması ile cephe genişliği 6.02 m. ye ulaşmıştır. (Şekil 59). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından olan İstiklal Caddesi Kolu (Anakol) ile beslenmiştir¹⁵⁰. Güneybatıya bakan çeşme 4.00 m. yüksekliğindedir (Şekil 60). Ana kullanım alanı 0.16 m. derinliğinde bir 1.51 m. genişliğinde dilimli kemerle sonlanan nişten oluşmaktadır. Niş kısmında yer yer kırılmalar görülmektedir. Ayna taşında musluk ve musluğun

¹⁴⁹ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 115.

¹⁵⁰ K. Çeçen, *age.*, 1992, s. 115.

konumlandırıldığı mermerin sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Nişin iki yanında 0.55 x 0.75 ölçülerinde dinlenme sekileri bulunmaktadır. Teknesi ise 1.51 m. genişlikte ve 0.80 m. derinliktedir. Çeşme yarım bir çatıyla örtülmüştür.

Süsleme Özellikleri: Çeşme saçağının iç kısmında kahverengi dallar ve bu dalların etrafına serpiştirilmiş eflatun, mor, mavi ve yeşilin tonlarında yapraklar malakari tekniğiyle süslenmiştir. Dalgalı bir kemerin köşe üçgenleri kıvrık dallar, gelincik ve çiçeklerden oluşan bir kompozisyon ile bezenmiştir. Ayna taşında iki selvi ağacı motifi bulunmaktadır. Ortada bir yıldız motifi bulunan panonun, üçgen yüzeyleri kıvrık dallar ve çiçeklerle doldurulmuş ve dilimli bir kemerle sınırlandırılmıştır. Ayna taşının iki yanında birer adet şişkin ve dilimli tabanı olan uzun boyunlu vazodan çıkan çiçeklerden oluşan natürmortlu pano yerleştirilmiştir. Kuzeybatı panodaki vazonun iki yanına birer erik, güneydoğu panodaki vazonun iki yanına ise birer armut konulmuştur. İki vazoda da “C” kıvrımları yaparak aşağıya dökülen gül, gonca ve krizantem motifleri vardır (Fot. 104). Ayna taşının bulunduğu nişin üstünde palmet ve kıvrık dallardan oluşan arabesk motifi bulunmaktadır. Arabesk motifinin üzerindeki yapım kitabesinde, her bir kartuşun arasına birer çiçek motifi yerleştirilmiştir. Kitabenin üstünde, aralarında fiyonklu çiçek demetleri olan meyve sepetleri ve tabakları konulmuştur. İki yandaki sepet ortadaki ise metal tabak görünümündedir. Tabakların içindeki incir motifleri benzer şekilde üç – iki – bir sırasıyla üst üste dizilmiş ve incirlerin yönleri aynı tarafa bakmaktadır. Sepetlerdeki armutlar ise dört – üç – iki – bir sırasıyla üst üste dizilmiştir. Güneydoğudaki sepette armutların dizilişi düzensizken kuzeybatıda sepetteki armutlar düzenli sıralanmıştır. Yapım kitabesi ve meyvelerden oluşan natürmortlarla süslenmiş panonun iki tarafına ayaklı sehpalara üzerine oturtulmuş, şişkin gövdeli uzun boyunlu vazolar içine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan natürmortlu panolar vardır. Vazoların içerisinden gül, krizantem, çarkıfelek ve laleler çıktığı görülmektedir (Fot. 105). Sehpalı vazoların altındaki yazı şeritlerinin de altında, ince ayaklı, şişkin gövdeli vazolar içine yerleştirilen çiçeklerden oluşan natürmortlar bulunmaktadır. Vazonun içinden çıkan çiçekler yukarı doğru “C” kıvrımı yapan bir kompozisyon oluşturmaktadır. Çeşmenin cepheden çıkıntı yapan kısmının iki tarafında, teknenin yanında, birer kareye yakın pano bulunmaktadır. Bu panolar sivri kemerle sınırlandırılıp iç kısmına, ortasında çiçek bulunan rozetler yerleştirilmiştir. Panoların üstünde ise, çevresi kıvrık dallar ve yapraklardan oluşan bir kuşakla çevrelenmiştir. Panoların en üstünde yazı şeridi ve hemen altında istiridye ile sonlanan bir niş yapılmıştır. Nişin köşeleri kıvrık dallar ve

güller ile kaplanmıştır. Nişin altında ise dilimli kurnalar bulunmaktadır. Bu kurna ve istiridye formunun üstünde birer pano bulunmaktadır. Panoların içerisinde mukarnas sıraları üzerinde iki tarafı helezonlarla sonuçlanan altında dilimli bir gövde bulunan palmetle bezenmiştir (Fot. 99).

Malzeme Özellikleri: Çeşme tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir.

2.2.3. Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi

Katalog No: 2.2.3.

Şekil No: 61 – 64

Fotoğraf No: 106 – 110

İnceleme Tarihi: 06.06.2018 / 10.06.2018

Yeri: Şahkulu Mahallesi'nde, Galip Dede Caddesi'ndeki Galata Mevlevihanesi'nin bahçesinde yer almaktadır (Fot. 106).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin, Nisârî¹⁵¹ tarafından yazılan manzum yapım kitabesinde, H. 1059 / M. 1649 tarihinde Matbah Emini Hasan Ağa¹⁵² tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Çeşmenin 1.80 x 0.68 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 107), (Şekil 61):

سرّ مولانای روم آدم افندی کم اولر
 خانقاه مولوید مرشد صاحب رشاد
 تکیسنده وار اید صوی کامل احتیاج
 همت ایله قیلدی درویشان ممنن ا مورد
 سوق ایدوب بر سایبعی خایرت صاحب قدرت
 ایلدی بو چشمیی بنیاد اول مرد جواد
 حالیا مطبع امینی اول کریم الشان کم
 مشربو خلق حسن آغای خالص ا تقاد
 یاپدی بویل عین دلجو الیوب مالن سبل

¹⁵¹ Asıl adı Nisârî Hüseyin Çelebi'dir. Dîvân-ı Hümâyun katiplerinden olup düşürdüğü tarihlerle meşhurdur. Divân'ı vardır. H. 1075 / M. 1664'de vefat eden Nisârî, Emir Buhârî haziresindedir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, c. IV, (haz. Nuri Akbayan), (çev. Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s.1257.

¹⁵² Enderun'da yetişmiştir. Kiler kethüdalığı yapmıştır. H. 1062 / M. 1652'de yükselip kapıcılar kethüdası olmuştur. Daha sonra azledilmiş ve azlinden sonra vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *age*, 1996, s.607.

ایتسلر نامن راودر حشره دکخیر ایل یاد
 کوثر جنت کبی اولد مصفّ حق بو کیم
 کعبه عشاقد بو چشمه زمزم نژاد
 حبّزا آب حیات افزا کی هر بر قطره سی
 تشنکان عالم اولدی صفا بحشء فواد
 بویل خایرکاخرنی تحریره امکان اولمی
 اولس کر اشجار علم خام دریالر مداد
 آب کبی دائما طبعی کدر یاب اولمویوب
 عمرنی ایده صفالرا جناب حق زیاد
 ای نثاری تشنلر بو چشمیه تاریخ ایچون
 دیدیلر عین حسن روح حسین قلدی شاد

۱۰۵۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Sırr-ı Mevlâna –yı Rûm Âdem Efendi kim olur

Hankah-ı mevlevîde mürşid-i sâhib-reşâd

Tekyesinde var idi suya kemâl-i ihtiyac

Himmat ile kıldı dervîşanı memnûn-ı murad

Sevk idüb bir sâı-yi hâyrat-ü sâhib-kudrete

Eyledi bu çeşmeyi bünyad ol merd-i cevâd

Hâliyâ Matbah Emîni ol kerîm 'ş-şan kim

Meşreb-u hulktı Hasan Aga-yi hâlis-i 'tikad

Yapdı böyle ayn-i dilcû eyleyüp mâlin sebil
 Îtseler nâmın revadır haşre dek hayr ile yâd
 Kevser-i cennet gibi oldu musaffa hak bu kim
 Kâbe-i uşşakda bu çeşme-i zemzem-nijad
 Hebbezâ âb-ı hayat-efzâ ki her bir katresi
 Taşnegân-ı âleme oldu safâ-bahş-i fuâd
 Böyle hayrin ecrini tahrire imkan olmaya
 Olsa ger eşcâr-ı âlem hâme deryalar medâd
 Âb gibi dâimâ tab'ı keder-yab olmayub
 Ömrünü ide safâlara Cenab-ı Hak ziyâd
 Ey Nisârî teşneler bu çeşmeye târih için
 Didiler ayn-ı Hasan rûh-i Hüseyin-i kaldı şâd

1059

Çeşmenin yapım kitabesinin yukarısında, H. 1268 / M.1852 tarihinde Abdülmecid tarafından tamir ettirildiğini gösteren, Ziver tarafından yazılan tamir kitabesi bulunmaktadır. 2.40 x 0.72 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 108), (Şekil 62):

فائض العين عنایت منبع الانهار جود
 آبروی معدلت شاه جهان عبدالمجید
 عالمی فیض زلال عدلله احیا ایدر
 اولالی ماءالحیات شوکتی هر آن مزید
 مطبخ امنی حسن آغا یاپوب بو چشمه‌یی
 ایکی یوز سال اقدام ایتمشدی بو جای مستفید

صكره راهى بوزيلوب اقمزدى صو بو وقته دك
 خير جارى صاحبن ايلردى درويشان اميد
 حمدالله شهنشان جهان بو چشمه‌نك
 لطف ايدوب صوين آقيتدى اولدى فيض بديد
 ايلهسون حقّ تا ابد سيرآب فيض سلطنت
 حشره دك اولسون او خاقان واصل عمر مديد
 ايكي تاريخ كهرفر بولدى زيور صوينى
 اوله لى بحر رملده ذرّهء نظم فريد
 باق حسن آغايى ريان ايلهدى اجرا يله جود
 چشمه‌سنه صو آقيتدى لطف شاه عبدالمجيد

۱۲۶۸

Kitabenin Transkripsiyonu:

Fâiz-ül ayn-ı inâyet menbaü'l enhar-ı cûd
Âb-rû-yi ma'delet Şah-ı cihan Abdülmecid
Âlemi feyz-i zülâl-i adlle ihyâ ider
Olalı mâ-ül hayât-ı şevketi her an mezîd
Matbah Emini Hasan Ağa yapup bu çeşmeyi
İki yüz sâl akdem itmişdi bu câyi müstefid
Sonra râhı bozilub akmazdı su bu vakte dek
Hayr-i cârî sâhibin eylerdi dervîşân ümîd
Hamdilillah ol şehinşah-ı cihân bu çeşmenin

Lûtf idüb suyun akıtdı oldı nev feyz-i bedîd
Eylesün Hak tâ ebed sîrab-ı feyz-i saltanat
Haşre dek olsun o Hâkan vâsıl-ı ömr-i medîd
İki târih-i güher-fer buldi Zîver suyunu
Olalı bahr-i remelde zerre-i nazm-ı ferîd
Bak Hasan Aga-yi reyyan eyledi icrayle cûd
Çeşmesine su akıtdı lûtf-i Şah Abdülmecid

1268

Tamir kitabesindeki tuğranın transkripsiyonu:

Abdü'l-mecîd Hân bin Mahmûd el-muzaffer dâ'imâ

Kitabenin son mısrasında, sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1268 tarihine ulaşılmaktadır.

Günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan iyi durumdaki çeşme, kullanılmamaktadır¹⁵³.

Mimari Özellikleri: Çeşme, güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda, 4.32 x 5.05 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 63). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından olan İstiklal Caddesi Kolu (Anakol) ile beslenmiştir¹⁵⁴. Kuzeybatı cephesi tamamen bir yapıya bitişikken güneybatı cephesi bitişik olduğu cepheden 0.82 m. dışa taşkındır. Güneydoğu cephesine soldan 1.00 m. sağdan 0.94 m. ortalanarak asıl kullanım alanı yapılmıştır (Fot. 109). İki taraftan da 0.64 m. genişliğinde, dışarıya 0.12 m. taşıntı yapan asıl kullanım alanının iç kısmı 0.25 m. derinliğinde, 1.10 m. genişliğinde niş açılmıştır. Bu nişin iki yanında 0.30 m. genişliğinde birer sütun bulunmakta, bu sütunlar birbirine nişin üzerine gelecek şekilde sivri kemelerle birleşmektedir. Malzemedden sonradan eklendiği anlaşılan ayna taşının

¹⁵³ Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi", İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 97.

¹⁵⁴ K. Çeçen, *age*, 1992, s. 104.

üzerine iki tane simetrik olarak sivri kemerli tas yuvası yapılmıştır. Soldaki tas yuvası 0.18 x 0.21 m. ölçülerinde, sağdaki ise 0.20 x 0.22 m. ölçülerindedir. Çeşmenin dinlenme sekisi ve teknesi çukurda kalmış durumdadır. Soldaki dinlenme sekisi yerden 0.44 m. sağdaki ise 0.38 m. yüksekliğindedir. Bu ölçülerden arazide az bir miktar eğim olduğu anlaşılmaktadır. Dinlenme sekilerinden soldaki 1.63 m. sağdaki ise 0.64 m. genişliktedir (Şekil 64). Çeşmenin kuzeydoğu cephesine, depoya geçişi sağlayan yerden 2.10 m. yükseklikte olan 0.45 x 0.44 ölçülerinde açıklık yapılmıştır (Fot. 106). Çeşmenin yukarısında kare kesitli babalar ve demir parmaklıklar bulunmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Tamamen klasik üslupta inşa edilmiş olan çeşmede sivri kemerin kilit taşının üzerine küçük bir rozetin içine sivri uçlu yarakları olan çiçek motifi işlenmiştir. Bu çiçek motifi ve kitabeler yeşil renge boyanmıştır. Ayna taşının üzerindeki iki adet simetrik sivri kemerli tas yuvası da cepheyi hareketlendirmektedir. Yapım kitabesindeki üçgen şeklinde sonlanan kartuşların arasında kalan boşluklara çiçek motifi konmuştur. Kitabenin sınırlandırıldığı dört tarafından da kartuşların arasındaki çiçeklerin yarım yapılması, kitabe sonlansa bile çiçeklerin devamı varmış izlenimi vermektedir (Fot. 107). Cephede asıl süsleme programı tamir kitabesinin üzerinde, dalgalı alınlığın içindeki tuğranın çevresinde yoğunlaşmış durumdadır (Fot. 110). Tuğranın bulunduğu madalyon beyzi bir çelenk içine alınmıştır. Madalyonun altından başlayarak iki yana doğru kıvrılarak dağılan sivri uçlu akantus yaprakları bulunmaktadır. Tuğranın yanında ise bir demet çiçek tasviri bulunmaktadır. Bu demetin bir iple sarılarak bağlanmışçasına görüntüsü ve çiçeklerin birbirinin arkasındaymış olarak aksedilen görüntüsü dönemin derinlik algısını başarılı bir şekilde göstermektedir.

Malzeme Özellikleri: Çeşme tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Sadece nişin içerisi, ayna taşı, dinlenme sekilerinde ve kitabelerde mermer kullanımı görülmektedir.

2.2.4. Ziver Efendi Çeşmesi

Katalog No: 2.2.4.

Şekil No: 65 – 67

Fotoğraf No: 111 – 116

İnceleme Tarihi: 10.06.2018

Yeri: Yahya Kemal Mahallesi, Işık Sokak ve Işık Çıkmağı kavşağında, Hacı Ferhat Ağa Cami karşısında yer almaktadır (Fot. 111).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin iki tane tamir kitabesi bulunmaktadır. İlk tamir kitabesi üzerindeyken, diğer tamir kitabesi sadece kaynaklarda bahsedilmektedir. Yapım kitabesi bulunmadığından kim tarafından kaç tarihinde yapıldığına dair bilgi edinilememektedir. Çeşmenin, Vâsık¹⁵⁵ tarafından yazılan manzum kitabesinde, H.1145 / M.1733 tarihinde Ziver Efendi¹⁵⁶ tarafından tamir ettirildiği yazmaktadır. 1.20 x 0.65 m. ölçülerindeki talik hatlı kitabesi şöyledir (Fot. 112), (Şekil 65):

جھانبڻ عظیمالقدر خان محمود زیشان کم

عباده عین عدلو منبا جود سخا اولدی

رجاله امری جاری اولدی بنیاد عیونله

بو زیبا چشمده حقا بو موقنده بخا اولدی

جناب شیخ زاده زیور بزم افاضل کیم

اناطولنیله رونق بحش صدر اعتلا اولدی

ولیء نعمتیک امرینی اتمامه سعی اتدی

او شاحنشاه دهره باعث خیردعا اولدی

¹⁵⁵ Eğrikapılı'dır ve Rasim Mehmet Efendi'nin kardeşidir. Şair olan Vâsık ayrıca Yatağan Cami'nin imamıdır. Hicaz'a gidip dönüşünde Antakya'da vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *age*, 1996, c. V, s.1654.

¹⁵⁶ İstanbullu olup Anadolu kaleminde görev almıştır. Şair olan Ziver Efendi H. 1171 / M. 1760'da vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *age.*, 1996, s.1716.

دېدم عطشانه تعمير ايليوب تاريخنى واثق

بو ديلجو چشمنك ابن اچك عين شفا اولدى ۱۱۴۵

Kitabenin Transkripsiyonu:

Cihan-bân-ı azîm-ül-kadr Han Mahmud-ı zî-şân kim

Abâda ayn-ı adl-ü menba'-ı cûd-ü sehâ oldi

Ricâle emri cârî oldi bünyâd-ı uyûn ile

Bu zîbâ çeşme de hakkaa bu mevki'de becâ oldi

Cenab-ı Şeyh-zâde Zîver-i bezm-i efâdül kim

Anadolu'ya revnak-bahş-i sadr-ı i'tilâ oldi

Veli-i ni'metinin emrini itmama sa'y itdi

O şâhinşah-ı dehre bâis-i hayr-duâ oldi

Didim atşana ta'mir eyleyüb târihini Vâsık

Bu dil-cû çeşmenin âbın için ayn-ı şifâ oldi 1145

Çeşmenin üzerinde bulunmayan, ancak kaynaklarda bahsedilen, el-Hac Ahmet Ağa¹⁵⁷ tarafından yazılan kitabede H. 1285 / M. 1869 yılında yaptırıldığı yazmaktadır¹⁵⁸. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir:

Merhum ve magfur (el-muhtac) ilâ rahmet-i Rab-bih-il-gafur iş bu çeşmenin ta'miri banisi El-hac Ahmed Ağa'nın ruhiyçün fâtiha 1285

Günümüzde, iyi durumdaki çeşme, kullanılmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, doğu – batı doğrultusunda, 5.25 x 4.60 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depolu bir çeşmedir (Şekil 66). Çeşmenin güneyindeki ana kullanım alanının da bulunduğu cephesi eğimli bir arazi üzerindedir. Soldan 3.50 m. sağdan ise 3.00 m. yüksekliğindedir (Şekil 67). Bu cephenin ortasına 1.43 m.

¹⁵⁷ Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşamamıştır.

¹⁵⁸ A, Egemen, *age.*, 1993, s. 847.

genişliğinde niş açılmıştır. Nişin iki yanına 0.23 m. genişliğinde birer sütun konulmuş ve bu sütunlara, nişin üzerine gelecek şekilde bir sivri kemer oturmaktadır. Sütun kaidelerinin soldakinin genişliği 0.50 m. iken sağdaki kot seviyesinin altında kaldığından ölçülebilen kısım sadece 0.44 m. dir. Teknesi de kot seviyesinin altında kalmıştır. Yine nişin içerisine 0.63 x 0.48 ölçülerinde ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayna taşına soldan 0.16 m. sağdan 0.21 m. aşağıdan 0.13 m. ölçülerinde ortalanarak lüle yerleştirilmiştir. Lülesi günümüzde mevcut değildir. Çeşmenin, en üstünde cepheyi çevreleyen silme 0.12 m. yüksekliğindedir. Bu silmenin güney cephede, kitabenin üzerinde kalan kısmı yıkılmış durumdadır (Fot. 113). Çeşmenin, doğu ve batı cephelerine, depoya geçişi sağlayan 0.58 x 0.60 m. ölçülerinde açıklık yapılmıştır (Fot. 114 – 115).

Süsleme Özellikleri: Çeşme klasik üslupta süsleme özelliklerine sahiptir. Doğu ve batı cephesi herhangi bir süsleme unsuru içermeyen çeşmenin güney cephesinde geometrik ve bitkisel birkaç unsur cepheye hareketlilik getirmektedir. Nişin üzerindeki sivri kemerin kilit taşına bir rozet yerleştirilmiştir. Bu rozetin içine ise dört kollu bir çiçek kabartması yapılmıştır. Ayna taşının içindeki süslemeler oldukça silinmiş durumdadır. Seçilebilen kısmından anlaşılan, lüleyi çevreleyen dikdörtgen bir silme ve bu silmenin içinde, lülenin üzerinde sivri kemer görünümlü kabartmadır. Silmenin üzerine ise beş tane dairenin yan yana işenmesi ile zincir görünümü verilmiştir (Fot. 116). Nişin yanındaki sütunların etrafından başlayarak kitabeyi de çevreleyen 3 silme ile cephe vurgusu sağlanmıştır.

Malzeme Özellikler: Çeşme batı cephesi dışında tamamen kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Sadece batı cephesinde moloz taş kullanılmıştır. Doğu cephesindeki açıklığın tabanına sonradan mermer malzeme eklenerek bu açıklık demir malzeme ile kapatılmıştır.

2.2.5. Şekerpare Çeşmesi

Katalog No: 2.2.5.

Şekil No: 68 – 70

Fotoğraf No: 117 – 119

İnceleme Tarihi: 01.04.2018

Yeri: Karaköy’de Necatibey Caddesi üzerinde Beyazıd-ı Cedid Camiinin kapısının bitişiğinde yer almaktadır (Fot. 117).

Yapının tarihlendirilmesi: Çeşmenin tamir kitabesinde H. 1292 / M. 1875 yılında tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır. Bu tarih camiinin son imarında çeşmenin de onarıldığını göstermektedir. Sultan İbrahim musahibesi Şekerpare Hatun H. 1058 / M. 1648 yılında öldüğü bilgisine dayanarak ilk yapılışı bu tarihten önceye denk gelmektedir¹⁵⁹. Çeşmenin talik hatlı 2 satırdan oluşan kitabesi şöyledir (Fot. 118), (Şekil 68):

کیچمه ایچ عب زولالدن شفادر یار و اغیاره

چشمه‌نک بانیه‌سی سرایلی شکر پاره

۱۲۹۲

Kitabenin Transkripsiyonu:

Geçme iç âb-ı zülâlden şifâdır yâr-ü ayyâre

Çeşmenin bâniyesi Saraylı Şekerpare

1292

Günümüzde suyu kesilmiş ve kullanılmayan çeşme iyi durumdadır.

Mimari Özellikleri: Çeşme, kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda Necatibey Caddesi üzerinde 1.18 m. genişliğinde 2.23 m. yüksekliğinde bir duvar çeşmesidir. (Şekil 69).

¹⁵⁹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 219.

Küçük ölçekli çeşme 0.20 m. kalınlığında yuvarlak kemerli bir nişten ibarettir. Nişin genişliği 0.78 m. yüksekliği 2.03 m. derinliği ise 0.46 m. dir (Şekil 70). Ayna taşı ve teknesi kaldırılmıştır. Lüle ise nişin taban kısmından 0.19. m. yukarısına, sağdan 0.35,5 m. soldan ise 0.38 m. ortalanarak konumlandırılmıştır (Fot 119).

Süsleme Özellikleri: Yuvarlak kemerin etrafındaki simetrik olarak kesme taş kullanımı ile cephenin hareketlendirilmesi dışında süsleme açısından herhangi bir unsura rastlanılmamaktadır.

Malzeme Özellikler: Çeşme kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kitabesi mermerdendir.

2.3. 19. Yüzyılda Yapılıp Günümüze Ulaşamayan Çeşmeler

19. yüzyılda inşa edilip günümüze ulaşmayan, varlıklarına ve bilgilerine ancak kaynaklardan ulaşılabilen beş adet çeşme tespit edilmiştir.

2.3.1. Dildade Usta Çeşmesi

Katalog No: 2.3.1.

Yeri: Pürtelaş Mahallesi, Hardal Sokak üzerinde olduğu belirtilmiştir¹⁶⁰.

Yapının tarihlendirilmesi: 1943 tarihinde üzerindeki evin yanarak çeşmenin yok olduğunu söyleyen İbrahim Hilmi Tanışık'a göre H. 1219 / M. 1804 tarihinde yapılmıştır. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir¹⁶¹:

“Mehd-i ulya-yi saltanat devletlû Valide

Sultan aliyyet-üş-şan efendimiz hazretlerinin

Kilerci ustası sahibet-ül-hayrat

Merhume Dildade Usta ruhuna

El-Fâtiha 1219”

Mimari Özellikleri: Basit bir ayna taşı ve teknesi olduğu ifade edilen çeşme, tek yüzlü bir duvar çeşmesi olarak tanımlanmıştır¹⁶².

¹⁶⁰ “Beyoğlu Çeşmeleri Listesi”, İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 81.

¹⁶¹ “Kitabe aynen alınmıştır”. İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 168.

¹⁶² Beyoğlu Belediyesi Dokümanları.

2.3.2. II. Mahmut Çeşmesi

Katalog No: 2.3.2.

Yeri: Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin avlusunda bulunan sarnıcın karşısında yer aldığı vurgulanmıştır¹⁶³.

Yapının tarihlendirilmesi: 1943 tarihinde yıktırılarak ortadan kaldırıldığını söyleyen İbrahim Hilmi Tanışık'a göre H. 1253 / M. 1837 tarihinde yapılmıştır. Nafi Mehmet Efendi¹⁶⁴ tarafından yazılan kitabenin son iki beytinin transkripsiyonu şöyledir¹⁶⁵:

“Oldu Nafi’ bu iki mısra’ misal-i neyyireyn

Cevher-i tarihe revnakbahş-i ferr-ü-itibar

Kıldı Mahmut Han ihya aşkına yahu su iç 1253

Aşkola hakka râna şu muanven çeşmesar 1253”

Mimari Özellikleri Sütun biçiminde bir çeşme olarak tanımlanır¹⁶⁶.

¹⁶³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 186.

¹⁶⁴ Alim, fazıl ve edip olan Nafi Mehmet Efendi, Ayasofya şeyhi Feyzullah Efendi'nin torunudur. 1258'de Halep mollası olmuştur. 1262'de Mekke, Zilkade 1266'da Anadolu payelerine ulaşmıştır. 1270'de Meclis-i Vâlâ müfettişi olup yine 1270'de Anadolu kazaskeri oldu. 1271 tarihinde vefat etti. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), c. IV, İstanbul 1996, s.1220.

¹⁶⁵ “Kitabe aynen alınmıştır”. İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 186.

¹⁶⁶ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 186.

2.3.3. Abdullah Ağa (Karagözzade) Çeşmesi

Katalog No: 2.3.3.

Fotoğraf No: 120

Yeri: Haliç, Hasköy mevkiinde Çıksalın Sokağında (Çıksalın mezarlığı içi) yer almaktadır¹⁶⁷ (Fot. 200)¹⁶⁸. Yapılan araştırmalar sonucu çeşmenin yerinde olmadığı ve mezarlık genişletme çalışmaları sebebiyle yıkıldığı, mezarlık çalışanlarından öğrenilmiş ve yerinde olmadığı tespit edilmiştir.

Yapının tarihlendirilmesi: İbrahim Hilmi Tanışık'a göre H. 1256 / M. 1840 tarihinde yapılmıştır. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir¹⁶⁹:

“Maşallah kân

Etti çeşmesinin Karagözzade

Abdullah Ağa kim misl-i nab cihanda

Gel besmeleyle ma-ı hayatı

Ede şefaât İmam-ı Hüseyin ukba'da

Sene 1256”

Mimari Özellikleri: Düz bir ayna taşının iki yanında birer sütunceler konulmuş, üzerine yarım daire şeklinde kitabe taşı yerleştirilmiş ve teknesi olan bir çeşme olarak tanımlanmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁷ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 191.

¹⁶⁸ <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/abdullah-aga-karagozzade-cesmesi-h-1256-m-1840/1158/> (03.08.2018)

¹⁶⁹ “Kitabe aynen alınmıştır”. İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 191.

¹⁷⁰ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 191.

2.3.4. Ali Rıza Paşa Çeşmesi

Katalog No: 2.3.4.

Yeri: Haliç, Hasköy Kırmızı Minare Camii – Okmeydanı arasında, Kalaycı Bahçesi mevkiinde Hacı Şaban Mescidinin ilerisinde olduğu belirtilmiştir¹⁷¹.

Yapının tarihlendirilmesi: İbrahim Hilmi Tanışık'a göre H. 1259 / M. 1843 tarihinde yapılmıştır. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir¹⁷²:

Zehi bir mısra-ı tarih geldi hâtıra Muhtar

Ne âlâ yabdı bir çeşme livechillâh Ali Paşa

Mimari Özellikleri: Basit bir ayna taşı ve üzerine yerleştirilen kitabeden ibaret, tonoz örtülü depolu bir çeşme olarak tanımlanır¹⁷³.

Malzeme Özellikleri: Kesme taş ile inşa edildiği belirtilmiştir¹⁷⁴.

¹⁷¹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 200.

¹⁷² İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 200.

¹⁷³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 200.

¹⁷⁴ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 200.

2.3.5. Eski Salıpazarı Çeşmesi

Katalog No: 2.3.5.

Yeri: Pürtelaş Hasan Efendi Mahallesi, Fındıklı Süheyl Bey caminin altında bulunduğu yazılmıştır¹⁷⁵.

Yapının tarihlendirilmesi: İbrahim Hilmi Tanışık'a göre H. 1290 / M. 1873 tarihinde yapılmış olup yol genişletilirken yıkılmıştır¹⁷⁶. Kitabenin transkripsiyonu şöyledir¹⁷⁷:

Fethiya ihyayı atşana revan tarih-i tam

Gel bu vâla çeşme-i Şahiden iç ma-i hayat

1290

Mimari Özellikleri: Çeşme depolu, ayna taşının iki yanına sütunceler yerleştirilmiş ve sütuncelerin üzerine kitabesi oturtulmuştur şeklinde tanımlanmaktadır¹⁷⁸.

Malzeme Özellikleri: Deposu kesme taş malzeme ile yapılmış olup mermer kaplanmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁵ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 217.

¹⁷⁶ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 217.

¹⁷⁷ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 217.

¹⁷⁸ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 217.

¹⁷⁹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 217.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında, Beyoğlu ilçesinde, 19. yüzyılda inşa edilen on yedi adet, önceki yüzyıllarda inşa edilip 19. yüzyılda onarım geçiren beş adet ve 19. yüzyılda yapılan ancak günümüze ulaşamayan beş adet çeşme tespit edilmiştir. Bu bölümde çeşmelerin, tipoloji, malzeme, yapı elemanları ve süsleme unsurları açısından değerlendirilmeleri yapılacaktır.

3.1. Tipoloji

Osmanlı döneminde inşa edilen çeşmeler araştırmacılar tarafından incelenmiş, cephe düzenlemeleri, işlevsellik, plân özellikleri ve buldukları yerlerden hareketle farklı şekillerde gruplandırma yapılmıştır.

Semavi Eyice, çeşmeleri şehir içi ve şehir dışı (menzil çeşmeleri) olarak ikiye ayırmaktadır. Şehir çeşmelerini ise meydan çeşmeleri ve duvar (cephe) çeşmeleri olarak iki alt grupta değerlendirmiştir¹⁸⁰.

Klasik dönemde cephe tasarımının kuruluşu yalınken, batı etkilerinin gelmesiyle birlikte bu kuruluş canlanır ve çeşme cepheleri Osmanlı tasarım ilkeleri içinde hareketlilik kazanır. Bu sebeple Ayla Ödekan, buldukları yerlere ve fiziksel biçimlerine göre iki ana gruba ayırmıştır¹⁸¹.

Celal Esat Arseven, çeşmeleri buldukları konumlara göre mahalle, cami, şadırvan, abidevi çeşmeler, oda çeşmeleri ve musluklar olarak gruplandırmıştır¹⁸².

İbrahim Hilmi Tanışık, İstanbul çeşmelerini; meydan çeşmeleri, köşe başı çeşmeleri sokak çeşmeleri, sebilli çeşmeler ve abidevi çeşmeler olarak sınıflandırır¹⁸³.

Yılmaz Önge, çalışma şekillerine ve durumlarına göre çeşmeleri iki gruba ayırmıştır. Çalışma şekillerine göre çeşmeleri; boru ile daima akar suya bağlanmış çeşmeler, başka yerden getirilip doldurulan su ile çalışan çeşmeler, bir depoya veya havuza bağlı çok musluklu çeşmeler olmak üzere üç alt grupta değerlendirmiştir.

¹⁸⁰ S. Eyice, *agm.*, 1993, s. 278 – 282.

¹⁸¹ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 281 – 297.

¹⁸² C. E. Arseven, *agm.*, 1983, s. 389 – 390.

¹⁸³ İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I İstanbul Ciheti*, C. 1. İstanbul 1943. s. V.

Durumuna göre çeşmeleri ise; müstakil olmayan çeşmeler ve müstakil çeşmeler olarak iki alt gruba ayırmıştır¹⁸⁴.

Ayhan Aytöre, şehir içi ve şehir dışı çeşmeleri olarak iki grup altında toplamıştır. Şehir içi çeşmeleri ise; hususi çeşmeler, umumi çeşmeler, abidevi çeşmeler ve şadırvanlar olarak alt başlıklara ayırmıştır¹⁸⁵.

Enver Behnan Şapolyo çeşmeleri, mahalle, meydan, köşebaşı, cami, şadırvan, oda, çukur ve abidevi çeşmeler şeklinde gruplara ayırarak değerlendirmiştir¹⁸⁶.

Örcün Barışta, çeşmeleri mimariyle bağlantılı, mimariyle bağlantısız ve namazgah çeşmeleri olmak üzere üç temel başlık altında sınıflandırmıştır. Mimariyle bağlantılı çeşmeleri, yapı içi, yapı dışı ve çeşme olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Örcün Barışta'nın tipolojisinde yapı içi çeşmelerini konut, hamam, cami; yapı dışı çeşmelerini avlu, dış duvar, portal; çeşmeleri ise, hazire, bahçe, çayır, sokak ve meydan olarak alt başlıklar altında gruplandırmıştır¹⁸⁷.

Mustafa Denктаş “Karaman Çeşmeleri” adlı çalışmasında çeşmeleri Ayla Ödekan gibi; cephe kompozisyonlarına ve buldukları yere göre sınıflandırmıştır¹⁸⁸.

Konum ve fiziksel biçimleniş çeşme tasarımını koşullandıran bir etmendir. Cephe düzenlemesinin tipolojisi geliştirilirken, tiplerin tanımlanmasında ve tip içinde çeşitliliğin değerlendirilmesinde konum ve fiziksel biçimlenişe dayalı tipolojiler önem kazanmaktadır. Bu sebeple, Beyoğlu'ndaki 19. yüzyıl çeşmeleri Ayla Ödekan'ın tipolojisine göre incelenmiştir.

Çeşmeler diğer mimari eserlerden daha küçük ölçekli olduklarından, kullanım alanlarının olduğu cepheler dikkate alınarak tipoloji yapılacaktır.

3.1.1. Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler

İncelenen çeşmeler cephe düzenlemesi olarak oldukça farklılık göstermektedir. Paşa Baba Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) ve 19. yüzyılda onarım geçiren Şekerpare Çeşmesi yuvarlak

¹⁸⁴ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 41.

¹⁸⁵ Ayhan Aytöre, “Türklerde Su Mimarisi”, *I. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi*, Bildiriler, Ankara 1962.

¹⁸⁶ Enver Behnan Şapolyo, “Türk Çeşmeleri”, *Önasya*, 3/27, Ankara 1967, s. 12 – 25.

¹⁸⁷ H. Ö. Barışta, *agm.*, 2002, s. 242 – 243.

¹⁸⁸ Mustafa Denктаş, *Karaman Çeşmeleri*, Kayseri 2000, s. 30 – 123.

kemerli çeşmelerdendir. Yalnızca İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi basık kemerlidir. Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi ve onarım geçiren Bereketzade Çeşmesi dalgalı kemerli çeşmelerdendir. Salih Ağa Çeşmesi, Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi ve Ali Rıza Paşa Çeşmesi düz atkı kemerli çeşmelerdendir. Bu dönemde Beyoğlu'nda en çok kullanılan cephe düzenlemesi ise kemersiz – nişsiz düz cepheli çeşmelerdir. Fesahat Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Ilç Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.), Rıza Bey Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi kemersiz – nişsiz düz cepheli olarak inşa edilmişlerdir. Sivri kemer kullanımı ise 19. Yüzyıl Beyoğlu çeşmelerinde görülmemektedir. Yalnızca önceki yüzyıllarda inşa edilip 19. Yüzyılda onarım geçiren Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi'nde karşımıza çıkar. Ele alınan çeşmelerden Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) ise iki cephelidir ve kemersiz – nişsiz düz cepheli çeşmeler grubuna dahildir.

3.1.1.1. Sivri Kemerli Çeşmeler

Daha önceki yüzyıllarda inşa edilip bu yüzyılda onarım geçirerek tamir kitabesi eklenen Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi'nde sivri kemere rastlanılmaktadır.

Sivri kemer kullanımı İstanbul'da ve Anadolu'nun bir çok yerinde inşa edilen çeşmelerin cephe düzenlemesinde görülmektedir. Diyarbakır Zinciriye Medresesi Çeşmesi (1263)¹⁸⁹, İstanbul Davud Paşa Çeşmesi (1485)¹⁹⁰, İstanbul Hasköy Çeşmesi (1524)¹⁹¹, İstanbul Kethüda Mustafa Efendi Çeşmesi (1539)¹⁹², İstanbul Emekçi Sinan Çeşmesi (1543)¹⁹³, İstanbul Sadrazam Halil Paşa Çeşmesi (1615)¹⁹⁴, İstanbul Sadrazam kara Davut Paşa Çeşmesi (1618)¹⁹⁵, İstanbul Osman Ağa Çeşmesi (1621)¹⁹⁶, Edirne

¹⁸⁹ Evindar Yeşilbaş, *Diyarbakır'da Su Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya 2007, s.53.

¹⁹⁰ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 2.

¹⁹¹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 14.

¹⁹² S. Eyice, *agm.*, 1993, s. 283

¹⁹³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 4.

¹⁹⁴ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 206.

¹⁹⁵ E. Özdeniz, *age.*, 1995, s. 192.

¹⁹⁶ Nuran Kara Pilehvarian, *Osmanlı Başkenti İstanbul'da Çeşmeler*, İstanbul 2000, s. 67.

Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1667)¹⁹⁷, Niksar Kaleiçi Çeşmesi (1676)¹⁹⁸, Kayseri Gömleksiz Çeşmesi (1722)¹⁹⁹, İstanbul Hafız Ahmet Paşa Çeşmesi (1732)²⁰⁰, Balıkesir Erdek Cizyeder Osman Ağa Çeşmesi (1756)²⁰¹, Erzurum Hacı Dede Ağa Çeşmesi (1868)²⁰², Bitlis Alemdar Çeşmesi (19. yüzyıl)²⁰³, ve Burdur Akınlar Çeşmesi²⁰⁴ sivri kemerli cephe düzenlemesine sahip çeşmelerden bazılarıdır.

Sivri kemer formu, Anadolu Türk mimarisinde Selçuklu Dönemi'nden başlayarak Batılılaşma Dönemi'ne kadar yaygın olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde özellikle Klasik Dönemde yoğun olarak kullanılan sivri kemer formunun 19. yüzyılda Beyoğlu'nda, çeşme mimarisinde kullanımının sonlandığı görülmektedir.

3.1.1.2. Yuvarlak Kemerli Çeşmeler

İncelenen çeşmelerden dört adedi yuvarlak kemerli cephe düzenlemesine sahip olup bunlardan birisi 19. yüzyılda onarım gören çeşmelerdendir. 19. yüzyılda inşa edilenler; Paşa Baba Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.) ve II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), onarım geçiren ise; Şekerpare Çeşmesi'dir.

Yuvarlak kemerin çeşme cephesinde kullanımı İstanbul'da ve Anadolu'nun bir çok yerinde görülmektedir. Niğde Ulu Cami Çeşmesi (1277)²⁰⁵, Afyon Çay Taş Medrese Çeşmesi (1278)²⁰⁶, Afyon Ali Ağa Çeşmesi (1438)²⁰⁷, Kayseri Hacı Veled Mahallesi Çeşmesi (1544)²⁰⁸, Kayseri Göllü Çeşmesi (1551)²⁰⁹, Burdur Zülal-i Huş Çeşmesi (1566-67)²¹⁰, İstanbul Vezir Mehmet Paşa Çeşmesi (1575)²¹¹, Nevşehir Acıgül Tatların Kasabası Çeşmesi (18. yüzyıl)²¹², İstanbul Koca Mustafa Paşa Çukur Çeşmesi

¹⁹⁷ Oktay Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul 1949, s. 143.

¹⁹⁸ Halit Çal, *Niksar'da Türk Eserleri*, Ankara 1989, s. 78.

¹⁹⁹ Ömer Yörükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri, 1987, s. 103.

²⁰⁰ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*, Ankara 1995, s. 8.

²⁰¹ Abdülbaki Işıkkdoğan, *Balıkesir Çeşmeleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Van 2013, s. 24.

²⁰² Hamza Gündoğdu, *Erzurum Tarih ve Medeniyet*, Erzurum 2011, s. 117.

²⁰³ Şehabettin Öztürk, *Bitlis Su Mimarisi XII*, Malatya 2004, s. 53.

²⁰⁴ M. Ekmekçi, *Burdur Merkezdeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli 2012, s. 15.

²⁰⁵ Y. Önge, 1997, s. 50.

²⁰⁶ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 51.

²⁰⁷ Gülay Karasu, *Afyon Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s. 37.

²⁰⁸ Ö. Yörükoğlu, *age.*, 1987, s. 135.

²⁰⁹ Ö. Yörükoğlu, *age.*, 1987, s. 81.

²¹⁰ M. Ekmekçi, *age.*, 2012, s. 45.

²¹¹ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 61.

²¹² Adem Sevim, *Nevşehir ve İlçelerindeki Çeşme Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2015, s. 63.

(1703)²¹³, Nevşehir Beldesi Hacı Osman Ağa Çeşmesi (1723)²¹⁴, Kilis Hasırcı Dede Çeşmesi (1742)²¹⁵, İzmir Tire Yedikardeşler Çeşmesi (1763)²¹⁶, İstanbul Kemankeş Çeşmesi (1792)²¹⁷, Manisa Mısıroğlu Çeşmesi (1770 – 71)²¹⁸, İstanbul Hasköy Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1793)²¹⁹, Erzurum Emirkurbu Çeşmesi (1798)²²⁰, İstanbul Ahmet Paşa Çeşmesi (1817)²²¹, Abdülmecid Han Çeşmesi (1842)²²², İstanbul Tevfik Bey Çeşmesi (1865)²²³ ve Divriği Kalealtı Çeşmesi (1866)²²⁴, yuvarlak kemerli cephe düzenlemesine sahip çeşmelerden bazılarıdır.

Yuvarlak kemer kullanımının çeşme mimarisinde 18. yüzyıldan sonra daha yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. En erken örnekler Niğde, Afyon ve Kayseri’de görülen 13. yüzyıla ait olan çeşmelerdir.

3.1.1.3. Basık Kemerli Çeşmeler

İncelenen örnekler arasında sadece İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi basık kemerlidir. Basık kemer kullanımının İstanbul’da ve Anadolu’da kullanıldığı görülmektedir. İstanbul Canfeda Kadın Çeşmesi (1780 – 81)²²⁵, Balıkesir Merkez Habibe Hatun Çeşmesi (1856)²²⁶, ve Uşak Hebil Çeşmesi (1864 – 65)²²⁷ basık kemerin cephe düzenlemesinde kullanıldığı birkaç örnektir.

3.1.1.4. Dalgalı Kemerli Çeşmeler

İncelenen çeşmelerden iki adedi dalgalı kemerli cephe düzenlemesine sahip olup bunlardan birisi 19. yüzyılda onarım gören çeşmelerdendir. 19. yüzyılda inşa edilen Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, onarım geçiren ise Bereketzade Çeşmesi’dir.

²¹³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 104.

²¹⁴ A. Sevim, *age.*, 2015, s. 22.

²¹⁵ Abdülkadir Dündar, *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Ankara 2000, s. 487.

²¹⁶ Gül Geyik, *İzmir Su Yapıları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007, s. 34.

²¹⁷ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri (Beyoğlu Cihetindeki meyve Tabakları Motifleriyle Benzenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler)*, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı – İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankeş Çeşmesi, Ankara 1991, s. 53.

²¹⁸ Hakkı Acun, *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1999, s. 585.

²¹⁹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 130.

²²⁰ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 489.

²²¹ N. K. Pilehvarian, *age.*, 2000, s. 153.

²²² N. Ertuğ, *age.*, İstanbul 2006, s. 21.

²²³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 276.

²²⁴ Mustafa Denктаş, *Divriği'de Osmanlı Cami ve Çeşmeleri*, Sivas 2010, s. 25.

²²⁵ Necdet Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı*, C. I. İstanbul 2006, s. 209.

²²⁶ A. Işıkkdoğan, *age.*, 2013, s. 90.

²²⁷ Kasım İnce, *Uşak'ta Türk Mimarisini*, Isparta 2004, s. 70.

İstanbul'da ve Anadolu'da inşa edilen çeşmelerin cephe düzenlemelerinde dalgalı kemer kullanımlarına rastlanılmaktadır. Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271)²²⁸, İstanbul Nurbanu Valide Sultan Çeşmesi (1579)²²⁹, İstanbul Gedik Abdi Paşa Çeşmesi (1629)²³⁰, Fındıklılı Mehmet Ağa Çeşmesi (1726)²³¹, Başkadın Meydan (Emetullah Kadın) Çeşmesi (1729)²³², İstanbul Ayrılık Çeşmesi (1741)²³³ İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1756)²³⁴ ve İstanbul Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1791)²³⁵, dalgalı kemer kullanımının görüldüğü bazı örneklerdir.

Dalgalı kemer kullanımının Lale Devri'nde sonra kullanımının arttığı anlaşılmaktadır. Ancak 19. yüzyılda Beyoğlu'ndaki çeşmelerde yaygın kullanımı görülmemektedir.

3.1.1.5. Düz Atkı Kemerli Çeşmeler

İncelenen çeşmelerden beş adedi düz atkı kemerli cephe düzenlemesine sahip olup bunların tamamı 19. yüzyılda inşa edilmiştir. Bunlar, Salih Ağa Çeşmesi, Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Ali Rıza Paşa Çeşmesi ve Abdullah Ağa (Karagözzade) Çeşmesi'dir.

Düz atkı kemer kullanımı İstanbul'da ve Anadolu'nun bir çok yerinde yaygın olarak görülmektedir. İstanbul Aşub Kadın Çeşmesi (1721)²³⁶, Kayseri Hasbekiçi Çeşmesi (1722)²³⁷, İstanbul Mehmet Paşa Çeşmesi (1724)²³⁸, İstanbul Sadrazam Seyyid Hasan Paşa Çeşmesi (1744)²³⁹, Uşak Koca Çeşme (Eski Aşıklar Çeşmesi) (19. yy.)²⁴⁰, Uşak Işık Sokak Çeşmesi (19. yy.)²⁴¹ ve Uşak Paşa Çeşmesi II (19.yy)²⁴² düz atkı kemer kullanımının görüldüğü bazı çeşmelerdir.

²²⁸ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 49.

²²⁹ H. Besim Çeçener, *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygurlığı Eserleri*, İstanbul, 2007, s. 102.

²³⁰ K. Çeçen, *age.*, 1992, s.93.

²³¹ Fazilet Koçyiğit, *Lale Devri İstanbul Çeşmeleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Kayseri 2013, s. 110.

²³² F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 163.

²³³ Ziya Nur Sezen, "Ayrılık Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV. İstanbul 1994, s. 488.

²³⁴ K. Çeçen, *age.*, 1992, s.70.

²³⁵ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 67.

²³⁶ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 59.

²³⁷ Mustafa Denктаş, *Kayseri'deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*, Kayseri 2000, s. 127.

²³⁸ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 103.

²³⁹ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 33.

²⁴⁰ K. İnce, *age.*, 2004, s. 77.

²⁴¹ K. İnce, *age.*, 2004, s. 78.

²⁴² K. İnce, *age.*, 2004, s. 82.

Düz atkı kemer formunun çeşme mimarisinde kullanımı 18. yüzyıl itibariyle görülmeye başlanır. Özellikle Osmanlı mimarisinin son dönemlerinde yaygın olduğu tespit edilen örneklerden anlaşılmaktadır.

3.1.1.6. Kemersiz – Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler

İncelenen çeşmeler arasında sekiz adedi kemersiz ve nişsiz düz cepheli olarak inşa edilmiş olup en yoğun olarak kullanılan cephe düzenlemesidir. Bunlar, Fesahat Usta Çeşmesi, , II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.), Rıza Bey Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Sultan Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi'dir.

Çeşmelerde klasik cephe düzenlemesinden uzaklaşıp kemersiz ve nişsiz düz cephe uygulaması özellikle 18. yüzyıldan sonra yoğun olarak İstanbul ve Anadolu'da kullanılmıştır. İstanbul Beşiktaş III. Selim Çeşmesi (1790)²⁴³, İstanbul Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi (1791)²⁴⁴, Karaman Fakihzade Mehmet Cemil Çeşmesi (1794)²⁴⁵, İstanbul Fındıklı Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1797)²⁴⁶, İstanbul Galata Bilal Ağa Çeşmesi (1796)²⁴⁷, İstanbul Eyüp Mustafa Paşa Meydan Çeşmesi (1808)²⁴⁸, Karaman Hacı Yahya Çeşmesi (1815)²⁴⁹, Bursa Fatma Hanım Çeşmesi (1838)²⁵⁰, İstanbul Talimhane II. Mahmut Çeşmesi (1843)²⁵¹, Trabzon Abdullah Paşa Çeşmesi (1844)²⁵², Kurtbasan Çeşmesi (1851)²⁵³ ve Kayseri Ali Saib Paşa Çeşmesi (1886)²⁵⁴ kemersiz ve nişsiz cephe düzenlemesinin uygulandığı bazı örneklerdir.

Yapılan araştırmalar sonucu bu cephe düzenlemesinin ilk olarak 18. yüzyılda inşa edildiği ve 19. yüzyılda yoğunluk kazandığı anlaşılmaktadır.

²⁴³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 178.

²⁴⁴ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 284.

²⁴⁵ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 64.

²⁴⁶ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 159.

²⁴⁷ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 157.

²⁴⁸ H. Örcün Barışta, "Mustafa Paşa Meydan Çeşmesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul 1994, s. 563.

²⁴⁹ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 103.

²⁵⁰ Ebru Çetinkaya, *Bursa Çeşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2012, s. 52.

²⁵¹ A. Ödekan, *agm.*, 1992, s. 285.

²⁵² Haşim Karpuz, "Trabzon'un Tarihi Yapıları", *Trabzon*, İstanbul 1996, s. 124.

²⁵³ E. Çetinkaya, *age.*, 2012, s. 56.

²⁵⁴ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 120.

3.1.1.7. İki Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler

Ele alınan çeşmelerden sadece Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Sultan Çeşmesi) iki cepheli olarak inşa edilmiştir. Bu cephe düzenlemesi İstanbul'da ve Anadolu'da sık olmasa da kullanılmıştır. Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1545)²⁵⁵, İstanbul Ayşe Sultan Çeşmesi (1598)²⁵⁶, İstanbul Mehmed Ağa (Hisar) Çeşmesi (1721)²⁵⁷, İstanbul Kağıthane III. Ahmed Çeşmesi (1721)²⁵⁸, Karaman Fakihzade Mehmet Cemil Çeşmesi (1794)²⁵⁹, Kastamonu Eli Güzel Çeşmesi (1801)²⁶⁰, Afyon Ak Mescid Orta Çeşme (1804)²⁶¹, Kastamonu Abid Çeşmesi (1880)²⁶², Trabzon Hafız Muhammed Çeşmesi (1882)²⁶³, ve Balıkesir Manyas Cumhuriyet Köyü Çeşmesi (1885)²⁶⁴, iki cepheli olarak inşa edilmiştir.

İki cepheli olarak inşa edilen çeşmelerin özellikle çeşme mimarisinde süslemenin ve görselliğin ön plâna çıktığı Lale Devri'nden itibaren daha yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

3.1.2. Buldukları Yere Göre Çeşmeler

3.1.2.1. Bağımlı Çeşmeler

Bu grupta herhangi bir caminin, evin, medresenin veya dükkanın duvarıyla birlikte inşa edilen veya bir yapıya sonradan eklenen çeşmeler ya da çeşmeye sonradan eklenen yapılar nedeniyle bağımlı olan çeşmeler ele alınmıştır. Bu gruplandırmaya giren 19. yüzyılda inşa edilen çeşmelerden II.Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Galata Mevlevihanesi Çeşmesi ve II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8) bir yapının duvarıyla birlikte inşa edilmiştir. Ali Rıza Paşa Çeşmesi ve İbrahim Efendi (Prinçci) Çeşmesi'nin ise bitişik oldukları yapılar sonradan inşa edilmiştir. Günümüze ulaşmayan Dildade Usta Çeşmesi de kaynaklarda duvar çeşmesi olarak tanımlanmaktadır. 19. Yüzyılda onarım gören Şekerpare Çeşmesi ve Bereketzade Çeşmesi de bağımlı çeşmelerdir.

²⁵⁵ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 260.

²⁵⁶ H. B. Çeçener, *age.*, 2007, s. 56.

²⁵⁷ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 71.

²⁵⁸ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 247.

²⁵⁹ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 64.

²⁶⁰ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 260.

²⁶¹ G. Karasu, *age.*, 2006, s. 82.

²⁶² Anonim, *Kastamonu İl Yıllığı*, Ankara 1973, s.103.

²⁶³ Murat Yüksel, "Trabzon'da Türk İslam Eserler ve Kitabeler", c. I. Trabzon 2000, s. 180.

²⁶⁴ A. Işıkkadoğan, *age.*, 2013, s. 51.

Bağımlı çeşmelere İstanbul'da ve Anadolu'nun bir çok yerinde ve her dönemde yaygın olarak rastlanılmaktadır. Tokat Hatun Hanı Çeşmesi (1239)²⁶⁵, Sivas Gök Medrese Çeşmesi (1271)²⁶⁶, Afyon Çay Ebu'l Mucahid Çeşmesi (1278 – 79)²⁶⁷, Erzurum Hatuniye Çeşmesi (1291)²⁶⁸, Manisa Ulu Cami Medrese Çeşmesi (1378)²⁶⁹, Hafsa Hatun Çeşmesi (14. yy.)²⁷⁰, Balıkesir Edincik Kız Dedesi Çeşmesi (1415 – 16)²⁷¹, Yeşil İmaret Çeşmesi (15. yy.)²⁷², İstanbul Kasımpaşa III. Murat Çeşmesi (1585)²⁷³, İstanbul Galata Matbah Emmini Hasan Ağa Çeşmesi (1649)²⁷⁴, İstanbul Mihrimah Sultan Çeşmesi (1680)²⁷⁵, İstanbul Kadir Çavuş Çeşmesi (1703)²⁷⁶, İstanbul Haydar Paşa Ahmet Ağa Çeşmesi (1741)²⁷⁷, Nevşehir Beşçeşme (1775)²⁷⁸, İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi (1782)²⁷⁹, Afyon Kara Katip Çeşmesi (1786)²⁸⁰, İstanbul Sultanahmet Nakşi Kadın Çeşmesi (1788)²⁸¹, Karaman Necip Ağa Çeşmesi (1808)²⁸², Divriği Yılkıran Hacı Hasan Efendi Çeşmesi (1812)²⁸³, İstanbul Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1843)²⁸⁴, Kayseri – Talas Hacı Ahmet Efendi Çeşmesi (1855)²⁸⁵, İskilip Çatlakdere Çeşmesi (1866)²⁸⁶, Garipler Çeşmesi²⁸⁷, Burdur Mısırlılar Evi Çeşmesi²⁸⁸ ve Isparta Yılan Kırkan (Çukur) Çeşmesi²⁸⁹ bağımlı çeşmelere örnek olarak verilebilir.

Örneklerden anlaşıldığı üzere, bağımlı çeşmeler İstanbul'da ve Anadolu'da yaygın olarak kullanılmıştır. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nde çeşmelerin daha

²⁶⁵ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 46.

²⁶⁶ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 49.

²⁶⁷ Mehmet Özkarcı, *Afyon Çay'da Ebu'l Mucahid Yusuf Külliyesi*, Ankara 1996, s. 85.

²⁶⁸ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 54.

²⁶⁹ H. Acun, *age.*, 1999, s. 575.

²⁷⁰ A. Işıkkadoğan, *age.*, 2013, s. 90.

²⁷¹ A. Işıkkadoğan, *age.*, 2013, s. 90.

²⁷² A. Işıkkadoğan, *age.*, 2013, s. 90.

²⁷³ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 9.

²⁷⁴ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 28.

²⁷⁵ A. Ödekan, *age.*, 1992, s. 287.

²⁷⁶ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 253.

²⁷⁷ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 346.

²⁷⁸ Selçuk Mülayim, Metin Tuncel, Mehmet Ateş, *Nevşehir*, Nevşehir 1996, s. 139.

²⁷⁹ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 158.

²⁸⁰ G. Karasu, *age.*, 2006, s. 62.

²⁸¹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 230.

²⁸² M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 74.

²⁸³ M. Denктаş, *age.*, 2005, s. 82.

²⁸⁴ N. K. Pilehvarian, *age.*, 2000, s. 166.

²⁸⁵ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 253.

²⁸⁶ Figen İter, *Bir Anadolu Kenti İskilip*, Ankara 1992, s. 12.

²⁸⁷ M. Ekmekçi, *age.*, 2012, s. 23.

²⁸⁸ M. Ekmekçi, *age.*, 2012, s. 35.

²⁸⁹ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 58.

çok bağımlı olarak inşa edildikleri anlaşılırken Osmanlı Devleti'nde de kullanımının devam ettiği anlaşılmaktadır.

3.1.2.2. Bağımsız Çeşmeler

Bağımsız çeşmeler meydanlarda, mahalle aralarında yapılmış herhangi bir yapıyla bağı olmayan etrafı gözlenebilen çeşmelerdir. Ancak hızla gelişen kentleşme sonucunda bu çeşmelerin bir çoğu binalara bitişik hal almıştır. Katalogda incelenen çeşmelerden 19. yüzyılda inşa edilenlerin ilk yapıldıkları formlar dikkate alındığında on iki çeşmenin bağımsız olarak inşa edildikleri tespit edilmiştir. Bu çeşmeler, Fesahat Usta Çeşmesi, Paşa Baba Çeşmesi, Salih Ağa Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), Rıza Bey Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi) ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi'dir. 19. yüzyılda onarım gören, Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi'de bağımsız çeşme olarak inşa edilmişlerdir.

İstanbul'da ve Anadolu'da bağımsız çeşmelerin çokça örneği vardır. Bolvadin Alaca Çeşmesi (1277)²⁹⁰, Niğde Hatiroğlu Çeşmesi²⁹¹, Kayseri Büyük Bürüngüz Meydan Çeşmesi (1573)²⁹², Kayseri Hacı Veled Çeşmesi (1544 – 45)²⁹³, İstanbul Kağıthane Mirahur Ağa Çeşmesi (1589)²⁹⁴, Kütahya Hürmet Çeşmesi²⁹⁵, Karaman Çarşı Çeşmesi (1605)²⁹⁶, Karaman İsmail Ağa Çeşmesi (1708)²⁹⁷, İstanbul III. Ahmed Çeşmesi (1728 – 29)²⁹⁸, İstanbul Emetullah Gülnuş Valide Sultan Çeşmesi (1729)²⁹⁹, İstanbul Beyoğlu Defterdar Yokuşu Çeşmesi (1732)³⁰⁰, İstanbul Tophane Meydan Çeşmesi (1732)³⁰¹, İstanbul Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi (1732)³⁰², Divriği Çağlı

²⁹⁰ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 50.

²⁹¹ Mehmet Özkarcı, *Niğde'de Türk Mimarisi*, Ankara 2001, s. 165.

²⁹² M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 22.

²⁹³ Ö. Yörükoğlu, *age.*, 1987, s. 135.

²⁹⁴ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 43.

²⁹⁵ A. Altun "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, İstanbul 1981 – 1982, s. 444.

²⁹⁶ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 34.

²⁹⁷ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 43.

²⁹⁸ Semavi Eyice, "Ahmed III. Çeşmesi", *TDVİA*, C. III. İstanbul 1989, s. 39.

²⁹⁹ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 115.

³⁰⁰ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 97.

³⁰¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002, s. 262.

³⁰² H. Ö. Barışta, *age.*, 1995, s. 29 – 70.

Camii Çeşmesi³⁰³, Karaman Balıoğlu Çeşmesi (1791)³⁰⁴, İstanbul Beşiktaş Mehmed Ali Bey Çeşmesi (1837)³⁰⁵, İstanbul Beşiktaş Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi (1840)³⁰⁶, ve İstanbul II. Abdülhamit Çeşmesi (1892)³⁰⁷, bağımsız olarak inşa edilen çeşmelere bazı örneklerdir.

Bağımsız çeşmelerin, Anadolu Selçuklu Devleti'nde ve Osmanlı'nın erken ve klasik döneminde kullanımı gözlenmiş olsa da, yoğun olarak kullanımı Lale Devri'nden itibaren olmuştur. Özellikle süslemeleriyle ön plâna çıkan meydan çeşmesi ve çeşmenin etrafında gelişen kent anlayışının yaygınlaşması ile inşa sayıları artmıştır. Ancak son dönemlerde plânsız yapılaşma ile bağımsız çeşmelere bitişik olarak yapıların yapılması sebebiyle günümüzde bağımsız olma özelliklerini kaybetmişlerdir.

3.1.2.3. Su Depolu Çeşmeler

Katalogda incelenen 19. yüzyılda inşa edilenlerden on üç adedi, onarım görenlerden ise üç adedi ve 19. yüzyılda yapıлып günümüze ulaşmayan iki adet çeşme depolu olarak inşa edilmiştir. Bu çeşmeler, Fesahat Usta Çeşmesi, Paşa Baba Çeşmesi, Salih Ağa Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), Rıza Bey Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Ali Rıza Paşa Çeşmesi, Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi), Beytülmalci Sokağı Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi, Ziver Efendi Çeşmesi, Ali Rıza Paşa Çeşmesi (Katalog No 2.3.4.) ve Eski Salı Pazarı Çeşmesi'dir.

Su depoları çoğunlukla kesme taş, moloz taş ve tuğla gibi malzemelerden veya bunların almasığından inşa edilmiş olup depoların iç kısımları suyun yalıtımı ve çeşmenin nemden korunması için belli bir seviyeye kadar sıvanmıştır. Genellikle dört cepheli olarak inşa edilmiş olan su depoları nadiren üç, beş, altı veya sekiz cepheli olarak da yapılmıştır³⁰⁸. Niğde Hatiroğlu Çeşmesi (1267)³⁰⁹, Isparta Yılan Kırkan Çeşmesi

³⁰³ M. Denктаş, *age.*, 2005, s. 123.

³⁰⁴ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 43.

³⁰⁵ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 181.

³⁰⁶ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 177.

³⁰⁷ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 43 – 44.

³⁰⁸ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 54.

³⁰⁹ M. Özkarcı, *age.*, 2001, s. 165.

(1519)³¹⁰, İstanbul Edirnekapı Yakup Kethüda Çeşmesi (1585)³¹¹, İstanbul Üsküdar Ayşe Sultan Çeşmesi (1598)³¹², Kayseri Kasap Seyit Çeşmesi (1715)³¹³, Ayvacık Babakale Meydan Çeşmesi (1727)³¹⁴, İstanbul Galata Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi (1732)³¹⁵, İstanbul Katip Mustafa Efendi Çeşmesi (1779)³¹⁶, İstanbul Kabataş Hekim Ali Paşa Çeşmesi (1789)³¹⁷, Kastamonu İsmail Bey Çeşmesi (1798)³¹⁸, Karaman Ali Dede Tartan Çeşmesi (1805)³¹⁹ ve Divriği Abdullah Paşa Kargı Çeşmesi (1898)³²⁰ depolu çeşmelere örnek olarak verilebilir.

Depolu çeşmeler Osmanlı mimarisinde sıklıkla inşa edilen çeşme türüdür. Depolu çeşmelerin kesintisiz su sağlaması ve suyun dinlenmesine imkan vermesi, çeşmelerin yaygın olarak depolu olarak tercih edilmesine sebep olmuştur. Özellikle meydan çeşmelerinin yaygınlaşması ve sayılarının artması ile paralel olarak depolu çeşmelerin sayısı da artmıştır.

³¹⁰ Y. Önge, *age.*, 1997, s. 58.

³¹¹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 32.

³¹² Ziya Nur Sezen “Ayşe Sultan Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul 1994, s. 490.

³¹³ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 63.

³¹⁴ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 196.

³¹⁵ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 81.

³¹⁶ H. B. Çeçener, *age.*, 2007, s. 104.

³¹⁷ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi*, Ankara 1993, s. 1 – 91.

³¹⁸ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 90.

³¹⁹ M. Denктаş, *age.*, 2000, s. 90.

³²⁰ M. Denктаş, *age.*, 2005, s. 112.

CEPHE KOMPOZİSYONLARINA GÖRE ÇEŞMELER	
Sivri Kemerli Çeşmeler	Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi.
Yuvarlak Kemerli Çeşmeler	Paşa Baba Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.) ve II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) ve Şekerpare Çeşmesi.
Basık Kemerli Çeşmeler	İbrahim Efendi (Prinçci) Çeşmesi.
Dalgalı Kemerli Çeşmeler	Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi ve Bereketzade Çeşmesi.
Düz Atkı Kemerli Çeşmeler	Salih Ağa Çeşmesi, Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Ali Rıza Paşa Çeşmesi ve Abdullah Ağa (Karagözzade) Çeşmesi.
Kemersiz – Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler	Fesahat Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.), Rıza Bey Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Sultan Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi ve Beytömalci Sokağı Çeşmesi.
İki Cepheli (Yüzlü) Çeşmeler	Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi).
BULUNDUKLARI YERE GÖRE ÇEŞMELER	
Bağımlı Çeşmeler	II.Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8), Ali Rıza Paşa Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Şekerpare Çeşmesi, İbrahim Efendi Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi ve Dildade Usta Çeşmesi.

<p style="text-align: center;">Bağımsız Çeşmeler</p>	<p>Fesahat Usta Çeşmesi, Paşa Baba Çeşmesi, Salih Ağa Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), Rıza Bey Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Kaptan-1 Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi), Beytülmalci Sokağı Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa Çeşmesi (Matbah Emni) ve Ziver Efendi Çeşmesi.</p>
<p style="text-align: center;">Su Depolu Çeşmeler</p>	<p>Fesahat Usta Çeşmesi, Paşa Baba Çeşmesi, Salih Ağa Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), Rıza Bey Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Ali Rıza Paşa Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Kaptan-1 Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi), Beytülmalci Sokağı Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi, Ziver Efendi Çeşmesi Ali Rıza Paşa Çeşmesi (Katalog No 2.3.4.) ve Eski Salı Pazarı Çeşmesi.</p>

3.2. Malzeme

19. yüzyılda Beyoğlu'nda inşa edilen çeşmelerde taş, tuğla ve mermer malzeme kullanılmıştır. Sonradan eklenen malzemelerde de değişim görülmemiştir. Günümüzde bir çok çeşme sıvanmış olsa da kırılan yerlerden sıva altındaki malzemenin türü tespit edilebilmiştir. Temel olarak kullanılan taş, tuğla ve mermer malzeme dışında sadece Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi örtüsünün dıştan kiremitle, Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) örtüsünün ise dıştan kurşunla kaplandığı görülmektedir.

3.2.1. Taş

İncelenen örneklerden Galata Mevlevihanesi Çeşmesi ve II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4) dışındaki tüm çeşmelerde taş malzeme görülmektedir. Genel olarak depoların inşası kesme taş veya moloz taş ile yapılmış olup daha çok asıl kullanım alanını oluşturan cephe kesme taş, diğer cepheler ise moloz taş ağırlıklı olarak inşa edilmiştir.

Fesahat Usta Çeşmesi, Paşa Baba Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi ve Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin depolarında moloz taş kullanımı görülürken asıl kullanım alanının bulunduğu depo cephesi kesme taş ile inşa edilmiştir. Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) ve Abdülmecid Han Çeşmesi'nin (Taksim Çeşmesi) tüm cephelerinde moloz taş kullanılmış, Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi'nin tüm cepheleri kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Yine bu çeşmenin köşelerinde de düzgün kesme taş malzeme vardır. Salih Ağa Çeşmesi, İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.) ve II. Mahmut Çeşmesi'nin (Katalog No 2.1.8.) inşasında kesme taş malzeme, Rıza Bey Çeşmesi'nin tüm cephelerinde ise moloz taş kullanılmıştır. II. Mahmut Çeşmesi'nin (Karnavola Çeşmesi) asıl kullanım alanı dışındaki görülebilen cephesinde moloz taş seçilmektedir. Ali Rıza Paşa Çeşmesi ve Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin niş kısmının, Paşa Baba Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) ve II. Mahmut Çeşmesi'nin (Katalog No 2.1.6.) depo köşelerindeki plastırın, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.) ve Salih Ağa Çeşmesi kitabelerinin, son olarak Beytülmalci Çeşmesi teknesinin taş malzemedan yapıldığı görülmektedir.

3.2.2. Tuğla

Araştırma dahilindeki 19. yüzyıl çeşmeleri içinden Fesahat Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4), Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.) ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi dışındaki örneklerde tuğla malzemenin farklı yerlerde kullanıldığı görülmektedir.

Paşa Baba Çeşmesi, Salih Ağa Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), Rıza Bey Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) ve Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi'nin depolarında kesme taş veya moloz taşla birlikte tuğla kullanılmıştır. Ali Rıza Paşa Çeşmesi ise tamamen kesme taştan inşa edilmiştir. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.) ve II. Mahmut Çeşmesi'nin (Karnavola Çeşmesi) asıl kullanım alanının olduğu cephedeki yuvarlak kemer tuğla malzeme ile yapılmıştır. İbrahim Efendi (Prinççi) Çeşmesi'nin sonradan yapılan teknesi de tuğla ile yapılmış ve sıvanmıştır. Sıvanın döküldüğü kısımlardan tuğla malzeme seçilmektedir. Huşyar Kadın Çeşmesi'nin tonozu da tuğla malzemedен inşa edilmiştir.

3.2.3. Mermer

19. yüzyılda inşa edilen tüm Beyoğlu çeşmelerinde mermer kullanımı asıl kullanım alanında ve kitabelerde ağırlıklı olmak üzere görülmektedir. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.) ve Galata Mevlevihanesi Çeşmesi tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Fesahat Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi), Rıza Bey Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) ve Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi'nin asıl kullanım alanları tamamen mermerden inşa edilmiştir. Bu örnekler arasında kitabesi, dinlenme sekisi ve teknesi olanların bu kısımlarında da mermer kullanıldığı görülmektedir. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.), Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) ve Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi'nin kitabe üzerinde yer alan madalyonlu ve akantus yapraklarından oluşan süsleme unsurları da mermer malzemedен yapılmıştır.

Bunlar dışında bazı örneklerin belli başlı yerlerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Paşa Baba Çeşmesi'nin güneydoğu cephesinin yukarısındaki

parmaklıkların, Salih Ağa Çeşmesi'nin tekne ve dinlenme sekisinin, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin kitabesi ve ayna taşının, Ali Rıza Paşa Çeşmesi'nin kitabesinin, İbrahim Paşa (Pirinçci) Çeşmesi nişinin içine eklenen iki parça levhanın ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi kitabesi ve ayna taşının mermer malzemededen yapıldığı görülmektedir.

Çeşmelerde kullanılan malzemeler genel anlamda ele alındığında 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmelerinde, asıl kullanım alanlarında, mermer kullanımının ön plâna çıktığı görülmektedir. Bu sayede özellikle bu alanda süslemeler yoğunlaşmıştır. Depoların inşalarında ise mermer değil, taş ve tuğla malzemenin kullanımı hakimdir.

3.3. Yapı Elemanları

3.3.1. Duvarlar

Araştırma konusuna dahil edilen çeşmelerden Huşyar Kadın Çeşmesi ve İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi'nin dışındaki 19. yüzyıl çeşmelerinin ana kullanım alanları bir duvar örgüsü içine alınmış ve bir çoğunun yan kısımları duvarla sınırlandırılmıştır. Huşyar Kadın Çeşmesi diğer örneklerden farklı olarak, asıl kullanım alanı duvar örgüsünden dışarı taşkın şekilde düzenlenmiştir. İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi'nin asıl kullanım alanı duvar örgüsü içine alınmamış, yan kısımları duvara sınırlandırılarak bağımlı olduğu yapıdan dışarı taşkın bir görünüme sahiptir. Duvar malzemeleri, daha önce bahsedildiği gibi kesme taş, moloz taş ve tuğla malzemelerden inşa edilmiştir. Yalnızca Galata Mevlevihanesi Çeşmesi mermer bir duvar örgüsü içine, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.) beton harcıyla sıvanmış malzemesi seçilemeyen bir duvar örgüsü içine konumlanmıştır.

Çeşmelerin asıl kullanım alanları depo duvarı veya bağımlı oldukları yapıların duvar örgüsü içine alınarak inşa edilmişlerdir.

3.3.2. Ayaklar

Ayak, taş ya da tuğla örgü teknikleri kullanılarak yapılmış, sütun gibi çalışan kalın taşıyıcı yapı ögesidir³²¹. Katalogda incelenen çeşmelerin tamamına bakıldığında 19. yüzyılda inşa edilenler ağırlıklı olarak kemersiz – nişsiz, düz cephele çeşmeler olduğundan ayak sayısı azdır. Onarım gören çeşmeler ise yapıldıkları dönemin çeşme mimarisinden dolayı kemerli ve ayaklıdır. Paşa Baba Çeşmesi, Salih Ağa Çeşmesi,

³²¹ M. Sözen, U. Tanyeli, *age.*, 1995, s. 31

Huşyar Kadın Çeşmesi, Ali Rıza Paşa Çeşmesi, İbrahim Efendi (Prinççi) Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Şekerpare Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi'nin ayakları taş malzemeden, Galata Mevlevihanesi Çeşmesi ve Bereketzade Çeşmesi'nin kemer taşıyıcı ayakları mermerden, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6) ve II. Mahmut Çeşmesi'nin (Karavola Çeşmesi) ayakları tuğla örgüden yapılmıştır. Salih Ağa Çeşmesi, Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi ve Ali Rıza Paşa Çeşmesi düz atkı kemerli çeşmeleri dekoratif ayaklar taşımaktadır.

İncelenen çeşmelerin kemerleri, yanalarda bulunan ayaklar vasıtasıyla taşınmaktadır. Bu döneme ait ayaklar bezemesiz ve oldukça sade olarak tasarlanmışlardır.

3.3.3. Kemerler

Kemer, taş, tuğla ve mermer malzemeden devrin üslubuyla yapılan, asıl kullanım alanını çevreleyen mimari elemandır. Çeşme mimarisinde cephe kompozisyonunun en belirleyici ögesi kemerlerdir. Katalogda incelenen çeşmelerden üç adedi sivri, dört adedi yuvarlak, bir adedi basık, iki adedi dalgalı ve beş adedi düz atkı kemerli olarak inşa edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen çeşmelerin kemer formları “Cephe Kompozisyonlarına Göre Çeşmeler” başlığı altında detaylı olarak ele alındığından tekrar edilmeyecektir.

3.3.4. Kitabeler

Kitabeler eseri tarihlendirme bakımından belge niteliği taşıdığı için önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada araştırma konusuna dahil edilen çeşmelerin; konumu, yazı türü, ölçüsü, banisi, kitabeyi yazan gibi nitelikleri dikkate alınarak değerlendirme yapılacaktır.

Paşa Baba Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6.), İbrahim Efendi (Prinççi) Çeşmesi'nin kitabeleri günümüze ulaşmamış olup kaynaklardan bilgi edinilmektedir. Geri kalan on sekiz adet çeşmenin kitabesi üzerinde bulunmaktadır. Galata Mevlevihanesi Çeşmesi'nin kitabesi bulunmamaktadır. II. Mahmut Çeşmesi (Karavola Çeşmesi) kitabesi büyük ölçüde silinmiş olduğundan kaynaklardan yine kaynaklardan bilgiye ulaşılmıştır. II. Mahmut Çeşmesi'nin (Katalog No 2.1.8.) ise kitabesi okunamamaktadır. Salih Ağa Çeşmesi, Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa

Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Ziver Efendi Çeşmesi, Şekerpare Çeşmesi'nin yalnızca onarım kitabeleri bulunmaktadır. Bereketzade Çeşmesi ve Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi'nin ise hem onarım hem yapım kitabeleri günümüze ulaşmış durumdadır.

Günümüze ulaşmayan ancak kaynaklarda 19. yüzyılda yapıldığı bilinen Dildade Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.3.2.), Abdullah Ağa (Karagözzade) Çeşmesi ve Eski Salı Pazarı Çeşmesi'nin kitabelerine kaynaklardan ulaşılabilmektedir.

Tüm kitabeler dikkate alındığında on sekiz adet çeşmenin banisi bilgisine, on altı çeşmenin ise kitabe şairi ya da hattatı bilgisine ulaşılmıştır. Bunlardan iki adet çeşmenin banisinin bayan olduğu dikkat çekmektedir. Yalnızca iki kitabe nesir, on altı adet kitabe ise manzum olarak kaleme alınmıştır. Üç adet ayet, bir adet besmele kitabesi tespit edilmiştir. Var olan kitabelerin yazı türlerine bakıldığında altı adet kitabe sülüs hatla, üç adet kitabe celi sülüs hatla, on üç kitabe ise talik hatla yazılmış durumdadır. Kitabe ölçülerinde ise belli bir standart yoktur. İki yüzü birbirine benzer olan Abdülmecid Han Çeşmesi'nin (Valide Çeşmesi) kitabelerinin ölçüleri de birbirinden farklıdır. Kitabeler genel olarak ana kullanım alanının yukarısına veya nişin içine, kemerin altına konumlandırılmıştır. Genelde konumlandırıldıkları bölgenin genişliğine yüksekliğine göre şekillenmişlerdir. Tüm bu ayrıntılar tablo olarak detaylandırılmıştır.

KİTABELER							
Çeşme	Yapım Dönemi	Onarım Dönemi	Bani	Şair / Hattat	Kitabe Türü	Kitabe Yazı Türü	Kitabe Ölçüsü
Fesahat Usta Çeşmesi	III. Selim	---	Fesahat Usta	---	Nesir	Sülüs	---
Paşa Baba Çeşmesi	II. Mahmut	---	---	---	---	---	---
Salih Ağa Çeşmesi	II. Mahmut	I. Abdülme- cid	Salih Ağa (onartan)	Yusuf Şükrü (şair)	Manzum	Sülüs	1.00 x 0.46 m.
II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4)	II. Mahmut	---	II. Mahmut	Enderun- lu Vâsıf (şair)	Manzum	Talîk	1.86 x 0.69 m.
II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6)	II. Mahmut	---	II. Mahmut	Rifat Efendi (şair)	---	---	---

II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi)	II. Mahmut	---	II. Mahmut	Rifat Efendi (şair)	Manzum	---	---
II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8)	II. Mahmut	---	---	---	---	Talik	0.86 x 0.46 m.
Rıza Bey Çeşmesi	II. Mahmut	---	II. Mahmut	Lebib Mehmet Efendi (şair)	Manzum	Talik	0.86 x 0.94 m.
Huşyar Kadın Çeşmesi	I. Abdülme- cid	---	Huşyar Kadın	---	Manzum	Talik	0.76 x 0.37 m.
Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi	I. Abdülme- cid	---	Bezmialem Valide Sultan	Ziver Paşa (şair)	Manzum	Talik	1.31 x 0.51 m.
Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi)	I. Abdülme- cid	---	I. Abdülme- cid	Ziver Paşa (şair)	Manzum	Talik	1.36 x 0.52 m. / 1.44 x 0.55

Abdülmeccid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi)	I. Abdülme- cid	---	I. Abdülme- cid	Ziver Paşa (şair)	Manzum	Talik	1.37.5 x 0.51 m.
Ali Rıza Paşa Çeşmesi	I. Abdülme- cid	---	Topçu Feriki Ali Rıza Paşa	Ahmet Muhtar Efendi (şair)	Manzum	Sülüs	0.85 x 0.26.5 m.
Kaptan-1 Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi	II. Mahmut	I. Abdül- meccid	Mehmet Hüsrev Paşa	El-Hac Abdül- Fettah (hattat)	Nesir	Sülüs	1.57 x 0.45 m.
Beytülmalci Sokağı Çeşmesi	I. Abdülme- cid	---	---	Hattat Mücel- lid Raşid	Ayet	Celi Sülüs	1.00 x 0.54 m.
İbrahim Efendi (Pirinçi) Çeşmesi	I. Abdülaziz	I. Abdül- aziz	Pirinçi Tahir Efendi	---	---	---	---
Ahmet Efendi Çeşmesi	I. Mahmut	III. Selim	Ahmet Efendi	---	Manzum (onarım)	Celi Sülüs (ona- rım)	1.85 x 0.33 m.

Bereketzade Çeşmesi	I. Mahmut	I. Abdülmecid	---	---	Manzum (I. yapım)	Talik (I. yapım)	---
					Manzum (II. yapım)	Sülüs (II. yapım)	
					Manzum (onarım)	Talik (yapım)	
					Ayet	Sülüs	
					Ayet	Sülüs	
					Besmele	Celi Sülüs	
Hasan Ağa Çeşmesi (Matbah Emini)	IV. Mehmet	I. Abdülmecid	Matbah Emini Hasan Ağa	Nisâri (yapım) (şair)	Manzum (yapım)	Talik (yapım)	1.80 x 0.68 m.
				Ziver Paşa (onarım) (şair)	Manzum (onarım)	Talik (onarım)	2.40 x 0.72 m.
Ziver Efendi Çeşmesi		I. Mahmut (I. onarım)	Ziver Efendi (onartan)	Vâsık (I. onarım) (şair)	Manzum (I. onarım)	Talik (I. onarım)	1.20 x 0.65 m.

Ziver Efendi Çeşmesi	---	I. Abdül-aziz (II. onarım)	---	El-Hac Ahmet Ağa (II. onarım) (hattat)	---	---	---
Şekerpare Çeşmesi	---	I. Abdül-aziz	---	---	Manzum	Talik	---
Dildade Usta Çeşmesi	III. Selim	---	Dildade Usta	---	---	---	---
II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.3.2.)	II. Mahmut	---	---	Nafi Mehmet Efendi (şair)	---	---	---
Abdullah Ağa (Karagöz za-de) Çeşmesi	I. Abdülme-cid	---	Abdullah Ağa	---	---	---	---
Ali Rıza Paşa Çeşmesi	I. Abdülme-cid	---	Topçu Feriki Ali Rıza Paşa	Ahmet Muhtar Efendi (şair)	Manzum	---	---

Eski Salı Pazarı Çeşmesi	I. Abdül- aziz	---	---	---	---	---	---
--------------------------------	-------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

3.3.5. Ayna Taşları

Araştırma dahilindeki çeşmelerin ayna taşlarına bakıldığında malzeme, boyut, süsleme, form gibi konularda belli bir standarda sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Paşa Baba Çeşmesi ve İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi'nin ayna taşları günümüze ulaşmamıştır. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.) ve Rıza Bey Çeşmesi'nin ayna taşları yarıya kadar gömülü olmaları sebebiyle ayna taşları hakkında bilgi edinilememiştir. Ancak bu iki çeşmenin asıl kullanım alanlarının mermer olması sebebiyle ayna taşlarının da mermer olabileceği düşünülmektedir. Fesahat Usta Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) ve Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi'ne lülenin konumlandırıldığı yere sonradan mermer levha eklenilmesi ile orijinal ayna taşı bozulmuştur. Ayrıca II. Mahmut Çeşmesi'nin (Katalog No 2.1.6.) asıl kullanım alanı sonradan yapıldığından ayna taşı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Salih Ağa Çeşmesi, Ali Rıza Paşa Çeşmesi ve Şekerpere Çeşmesi'nin ayna taşları taş malzemededen ve süslemesiz olarak yapılmıştır. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Huşyar Kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Kaptan-ı Derya Sadrazam Husrev Paşa Çeşmesi, Beytülmalci Sokağı Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi'nin ayna taşları mermer malzemedendir.

Ayna taşları incelendiğinde yalnızca Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi'nin ortasında, lüle deliğinin yukarısında taslık bölümü bulunmaktadır. Ayrıca ayna taşının üzeri alçak kabartma olarak yukarıya doğru dalgalı kemer ile hareketlendirilip iki köşeye krizantem motifi yapılmıştır. II. Mahmut Çeşmesi'nin (Katalog No 2.1.4) ayna taşında akantus yaprakları motifi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşında hem akantus yaprağı hem de sütunceler, iki ucu lale ile sonlanan boş kartuş ve alem şeklinde başlık motifi görülmektedir. Galata Mevlevihanesi Çeşmesinin ayna taşı ise köşeleri rozetlerle süslenmiş bir dikdörtgen, ortasında beyzi madalyon ve fiyonk bulunan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu madalyonun en yukarısına kabartma çiçek motifi yapılmış ve etrafı kabartma yapraklarla süslenmiştir. Bu yaprakların sonlandığı aşağı kısma yukarıdaki çiçeğin aynısı yapılmış ve lülesi bu çiçeğin içine konumlandırılmıştır. II. Mahmut Çeşmesi'nin (Karnavola Çeşmesi) ayna taşı mermer malzemeli olup yukarısı perde motifi ile sonlanmıştır.

Huşyar Kadın Çeşmesi'nin ayna taşı yarı gömülü olsa da dikdörtgen formun iki köşesindeki çiçek motifleri, çiçeklerin arasındaki yatay ve dikey zikzak şeklinde geometrik motifler ayrıca ayna taşının yüzeyinde aşağı doğru sallanan perde motifi dikkat çekmektedir. Beytülmalci Sokağı Çeşmesi'nin ayna taşı ise dikdörtgen formda ve düz olarak yapılmıştır. 19. yüzyılda onarım gören çeşmelerden Ahmet Efendi Çeşmesi'nin ayna taşı dikdörtgen forma olup istiridye motifi ile sonlanmıştır. İstiridye motifinin köşeleri alçak kabartma kıvrık dallarla bezenmiştir. Bereketzade Çeşmesi'nin ayna taşında ise lüenin konumlandırıldığı kısma sonradan mermer levha eklenmiştir. Dönemine ait olarak ayna taşında musluğun iki yanına selvi ağacı motifi yapılmıştır. Musluğun yukarısına madalyon yapıp, madalyon ve selvi ağaçlarının yukarısı dalgalı bir kemer ile sınırlandırılmıştır. Bu kemer formunun köşeleri stilize çiçek motifleri ile bezenmiştir. Ayna taşı kitabe ile sonlanmış olup ayna taşında kitabe bulunan tek örnektir. Ziver Efendi Çeşmesi'nin ayna taşının yüzeyine sivri kemer kabartması yapıp yukarısına yan yana daireler ile zincir görünümlü bezeme yapılmıştır.

3.3.6. Açıklıklar

Araştırma konusu dahilindeki çeşmelerin cephelerinde bulunan açıklıklar işlevsel özelliklere sahiptir. Depoya gelen suyu gözetlemek, suyun miktarını ölçmek, seviyesini kontrol etmek gibi işlevlerin yanında, açıklıkların çoğunun ölçüsünün bir insanın girebileceği büyüklükte olması, temizlik içinde yapılmış olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

İncelenen çeşmelerden on bir tanesinde net olarak açıklık görülmektedir. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.7.) ve İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi'nin bitişiğine sonradan bitişik olarak başka yapıların inşa edilmesiyle açıklık olup olmadığı kestirilememektedir. Huşyar Kadın Çeşmesi'nin depo duvarının bazı kısımlarının yıkık olması ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi'nin bir parkın altında kalmış olmasından dolayı açıklıklar tespit edilememiştir. Abdülmecid Han Çeşmesi'nin (Valide Çeşmesi) de cephesinde açıklık görülmesi de onarım sırasında kapatılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu çeşmelerde net olarak açıklık görülmesi de benzer örnekleriyle kıyaslandıklarından ve depolu olduklarından dolayı ilk yapımlarında açıklık olduğu söylenebilir. Depolu örneklerde görülen açıklık kısmı duvar çeşmesi olan II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi ve Şekerpare Çeşmesi'nde görülmemektedir. II.

Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.) bir duvar çeşmesi olmasına rağmen açıklık görülmektedir.

Açıklıklardan sadece Paşa Baba Çeşmesi'nin açıklığı asıl kullanım alanının olduğu cephedeysen diğer örneklerin ise diğer cephelerinde görülmektedir. İncelenen açıklıkların çoğu demir parmaklıklar ve demir kapaklarla kapatılmış durumdadır.

Bu açıklıklar Paşa Baba Çeşmesi ve Abdülmecid Han Çeşmesi'nin (Taksim Çeşmesi) güneydoğu cephesinde; Fesahat Usta Çeşmesi ve II. Mahmut Çeşmesi'nin (Katalog No 2.1.8.) güneybatı cephesinde; Ziver Efendi Çeşmesi'nin hem doğu hem batı cephesinde; Salih Ağa Çeşmesi'nin doğu cephesinde; Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin kuzey cephesinde; Rıza Bey Çeşmesi'nin kuzeybatı cephesinde; Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi ve Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi'nin kuzeydoğu cephesinde bulunmaktadır.

3.3.7. Örtüler

Araştırma konusuna dahil edilen depolu çeşmeler dıştan dokuz adedi düz dam, bir adedi eğimli dam, altı adedi çatı ve bir adedi de tonoz örtülüdür.

Fesahat Usta Çeşmesi, Paşa Baba Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.6), II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.7.), Rıza Bey Çeşmesi, İbrahim Efendi (Prinççi) Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi düz dam; Ali Rıza Paşa Çeşmesi eğimli bir çatı; Salih Ağa Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4) ve Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi kiremit kaplı çatı; Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi taş malzemeli piramidal çatı; Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) sıvanmış taş çatı; Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) kurşun kaplı çatı ve Huşyar Kadın çeşmesi tuğla malzemeli tonoz ile örtülüdür.

3.3.8. Su Yalıkları

Çeşmenin önünde bulunan su yalıkları, suyun insan üzerine sıçramasını önlemek, ayrıca çeşme etrafında çamur oluşumunu engellemek amacıyla yapılan teknelerdir.

Yapılan incelemeler kapsamında katalogdaki çeşmelerden on adedinin su yalağı günümüze ulaşabilmiştir. II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.), Rıza Bey Çeşmesi,

Huşyar Kadın Çeşmesi Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) ve Ziver Efendi Çeşmesi'nin yarısı gömülü olduğu için su yalağı olup olmadığı bilinmemektedir. Ali Rıza Paşa Çeşme'nin su yalağı günümüze ulaşmamıştır. İbrahim Efendi (Pirinççi) Çeşmesi'nin su yalağı sonradan tuğla ile yapılıp sıvanmıştır. Paşa Baba Çeşmesi ve Beytülmalci Sokağı Çeşmesi'nin taş malzemeli su yalağı; Salih Ağa Çeşmesi'nin kısmen gömülü mermer su yalağı; Abdülmecid Han Çeşmesi'nin (Valide Çeşmesi) mermer su yalağı günümüze ulaşmış olup kot seviyesinin altında kalmıştır. Fesahat Usta Çeşmesi, Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi ve Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi'nin mermer su yalakları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

3.4. Süsleme

Çalışma kapsamındaki çeşmelerde süslemeler çeşmenin asıl kullanım alanını oluşturan cephede; ayna taşında, kemer köşelerinde, kitabe etrafında ve niş çevresinde yoğunlaşmış durumdadır. Süsleme formlarına bakıldığında bitkisel, geometrik ve nesneli bezemeler karşımıza çıkmaktadır.

Bitkisel Bezemeler; Örneklerde görülen bezemeler daha çok bitkisel ağırlıklıdır. Bitkisel bezeme programı içinde kıvrık dal, yaprak, akantus, çiçek, gül, lale, gonca, krizantem, gelincik, nar, incir, erik, armut ve selvi ağacı gibi motifler kullanılmıştır.

Birbirine ya da kendi içinde belirli bir düzende içinde dolanan bitki dalları biçimindeki bezeme Osmanlı mimari süslemesinde fazlasıyla uygulanmıştır. Kıvrık dal ve bitkisel kompozisyonlara Anadolu çeşmelerinde 16. ve 20. yüzyıl başına kadar rastlanmaktadır. İstanbul'da ise 18. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan bu motif kıvrık dallar ve akantus yaprakları biçiminde düzenlenmiştir³²². Kıvrık dalların, stilize edilmiş sivri uçlu yaprakların ve akantusların görüldüğü örnekler; Fesahat Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.), Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.8.), Huşyar kadın Çeşmesi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi), Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi), Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi, Ahmet Efendi Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi ve Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi'dir.

³²² N. K. Pilehvarian, *age.*, 2000, s. 67.

İstanbul III. Ahmet Meydan Çeşmesi (1729)³²³, İstanbul Mihrişah Kadın Çeşmesi (1729)³²⁴, İstanbul III. Ahmet Çeşmesi (1728)³²⁵, İstanbul I. Mahmut Çeşmesi (1732)³²⁶, İstanbul Şah Sultan Çeşmesi (1792)³²⁷, İstanbul Beyhan Sultan Çeşmesi (1804)³²⁸, İstanbul Sirkeci II. Abdülhamit Çeşmesi (1877)³²⁹, Afyon Burmalı Çeşme (19. yy.)³³⁰ ve Uşak Cimcim Çeşmesi (1898 – 99)³³¹ akantus yapraklarının görüldüğü bazı örneklerdir.

Yaprağın istiridye kabuğu motifiyle birleştiği, bu iki ögenin bir kompozisyon içinde bütünleştirildiği uygulamalar da görülmektedir. “Kabuksu” yaprak yaratma Fransa ile aynı zamanda ortaya çıkmıştır. Bu uygulamanın ilk örnekleri İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755) ve İstanbul Fatih Yusuf Efendi Çeşmesi (1757)³³². Ayrıca İstanbul Ayşe Hatun Çeşmesi (1794)³³³, İstanbul Üsküdar Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi (1806)³³⁴, İstanbul İmaret Çeşmesi (1817)³³⁵ ve İstanbul Perestev Kadın Çeşmesi’nde (1895)³³⁶ görülmektedir. 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmelerinden Fesahat Usta Çeşmesi ve II. Mahmut Çeşmesi’nde (Katalog No 2.1.4.) kabuksu yaprak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı’da yoğun olarak görülen açılmış çiçek formundaki gülbezek motifi 19. yüzyıldan önce yapılan Ahmet Efendi Çeşmesi, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi’nde Klasik üslupta iken 19. yüzyılda yapılan Galata Mevlevihanesi Çeşmesi, Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) ve Abdülmecid Han Çeşmesi’nde (Taksim Çeşmesi) madalyonların ve rozetlerin içindeki gülbezelerde çiçeklerin yaprakları dönemin üslup anlayışına göre dışa kıvrımlı ve üç boyutlu izlenimi vererek yapılmışlardır.

³²³ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 136.

³²⁴ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 211.

³²⁵ Sevinç Kanlıçay, *Barok – Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon Motif ve Terimleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2010, s. 34

³²⁶ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 35.

³²⁷ Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1975, s. 89.

³²⁸ A. Arel, *age.*, 1975, s. 89.

³²⁹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 286.

³³⁰ G. Karasu, *age.*, 2006, s. 78.

³³¹ K. İnce, *age.*, 2004, s. 74.

³³² S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 38.

³³³ A. Arel, *age.*, 1975, s. 89.

³³⁴ S. Eyice, *agm.*, 1993, s.281.

³³⁵ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 246.

³³⁶ İ. H. Tanışık, *age.*, 1943, s. 298.

Bereketzate Çeşmesi'nde görünen iri yuvarlak yapraklı krizantem motifi,³³⁷ 19. yüzyıl çeşmeleri içerisinde sadece Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi'nin ayna taşında karşımıza çıkar.

Osmanlı süsleme sanatında sıklıkla kullanılan çiçeklerden biri olan gül motifi tek başına kullanıldığı gibi vazolu veya vazosuz buketler halinde özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda benimsenmiş bir süsleme olarak karşımıza çıkar³³⁸. Fesahat Usta Çeşmesi'nde tek başına motif olarak, Bereketzade Çeşmesi'nde ise vazo içinde kullanılmıştır. Lale motifi ise 19. yüzyılın Beyoğlu'ndaki ilk çeşmesi Fesahat Usta Çeşmesi'nde açılmış şekilde betimlenen gül motiflerinin yanında kapalı şekilde betimlenmiştir. Daha sonraki 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmelerinde görülmemiştir. Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nde ise ayna taşındaki boş kartuşun iki ucu lale motifi ile sonlanmaktadır.

Osmanlı süsleme sanatında vazo içinde çiçek ve kase içinde meyve motifleri Lale Devri ile birlikte daha yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çiçek ve meyve tasvirleri Türk sanatında cennet veya aşkın sembolü olarak kullanılmıştır³³⁹. Hayır yapısı olan çeşmelerde bu gibi motiflerin görülmesi cennetin simgelendiğini de göstermektedir. Vazo içerisinde çiçek motifi Lale Devri'nden itibaren daha natüralist bir şekilde tasvir edilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda da örneklerine karşılaşılan vazo içinde çiçek motifleri kendilerine geniş kullanım alanları bulmuşlardır. Bursa Cem Sultan Türbesi ve Edirne Muradiye Camii'nin duvar resimlerindeki vazolu çiçek buketleri 15. Yüzyıl, Topkapı Sarayı ve İstanbul Rüstem Paşa Camii'ndeki çinilerdeki vazolu çiçek buketi tasvirleri 16. yüzyıla tarihlendirilmektedir.³⁴⁰ III. Ahmet Meydan Çeşmesi'nde vazo üzerinde çiçek tasviri bir sehpa üzerine konumlandırılmıştır. Bereketzade Çeşmesi'nde görülen sehpa üzerinde vazo çiçek betimlemesi III. Ahmet Meydan Çeşmesi'ndeki betimlemeye benzer. İstanbul I. Mahmut Çeşmesi (Tophane Meydan Çeşmesi)³⁴¹ ve İzmir Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (1738)³⁴² vazodan çıkan çiçek motifine örnektir. 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmelerinin içerisinde Fesahat Usta Çeşmesi ve Galata Mevlevihanesi Çeşmesi'nde karşımıza çıkar. Galata Mevlevihanesi

³³⁷ H. Ö. Barışta, *age.*, 1989, s. 20.

³³⁸ Azade Akar, Cahide Keskiner *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, İstanbul 1978, s. 11.

³³⁹ Semra Ögel, "18 ve 19. Yüzyıl Osmanlı Sanatında Taş Üzerinde Cennet İmgelerinden Örnekler", *Sanat Tarihi Defterleri 3*, İstanbul 1999, s.73 – 91.

³⁴⁰ F. Koçyiğit, *age.*, 2013, s. 308.

³⁴¹ S. Eyice, *agm.*, 1993, s.281.

³⁴² G. Geyik, *age.*, 2007, s. 32.

Çeşmesi'ndeki vazodan çıkan çiçek motifi, Nusretiye Camii'nin pencere sövelerinin alınlıklarındaki vazodan çıkan çiçek motifleri ile oldukça benzerdir.

Türk süsleme sanatında ağaç motifi heraldik (armasal) düzenlemelerin kuruluşunda önemli bir yer almaktadır. Anadolu Türk devletlerinde İslam'ın etkisiyle ağaç ve meyveli ağaç motiflerine çok önem verilmiştir³⁴³. Katalogdaki çeşmeler içerisinde yalnızca Bereketzade Çeşmesi'nin ayna taşında görülen selvi ağacı motifi 19. yüzyıla ait değil, yapıldığı döneme aittir. Bu sebeple tekil örnek olarak karşımıza çıkar. Lale devrinde yaygın olarak kullanılan selvi ağacı daha erken örnekli olarak İstanbul Mustafa Ağa Meydan Çeşmesi'nde (1681)³⁴⁴ de görülmektedir. İstanbul Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi (1732)³⁴⁵, İstanbul Taksim I. Mahmut Çeşmesi (1732)³⁴⁶ İzmir Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (1738)³⁴⁷ ve Manisa Zeytinliova Kara Osmanoğlu Çeşmesi'nde³⁴⁸ selvi ağacı motifinin kullanıldığı çeşmelere örnektir.

Tekil örnek olarak karşımıza çıkan nar motifi ise Abdülmecid Han Çeşmesi'nde (Valide Çeşmesi) padişahın tuğrasının yanında dikkat çeker.

Nesneli Bezemeler; Barok ve Rokoko üslubunda yoğun olarak kullanılan istiridye kabuğu motifi 18. yüzyılda doğala yakın görüntüsüyle kilit taşlarında, kartuşlarda ve ayna taşlarında uygulanmıştır³⁴⁹. İlerleyen dönemlerde ise yaprak motifi ile kaynaşmıştır³⁵⁰. İnceleme dahilindeki çeşmelerden Ahmet Efendi Çeşmesi ve Bereketzade Çeşmesi'nde istiridye kabuğu motifine rastlanmaktadır. İstiridye kabuğunun kullanıldığı çeşmelere İzmir Kızlarağası Hanı Çeşmesi (1675)³⁵¹, İzmir Merkez Kemeraltı Çeşmesi (18. yüzyıl)³⁵², Beyoğlu Taksim I. Mahmut Çeşmesi

³⁴³ Gönül Cantay, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *Turkish Studies*, c. III. Ankara 2008, s. 35.

³⁴⁴ Enis Karakaya, "Mustafa Ağa Meydan Çeşmesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. V. İstanbul 1994, s. 559.

³⁴⁵ H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*, Ankara 1992, s. 37; İ. H. Tanışık *age.*, 1943, s. 52.

³⁴⁶ H. Ö. Barışta, *age.*, 1992, s. 36.

³⁴⁷ G. Geyik, *age.*, 2007, s. 32.

³⁴⁸ İnci Kuyulu, *Kara Osman – Oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Ankara 1992, s.139.

³⁴⁹ Nurhan Atasoy, "Barok", *TDVİA*, c. V, İstanbul 1992, s. 82 – 83; Doğan Kuban, "Barok Mimarisi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II. İstanbul 1994, s. 61 – 65.

³⁵⁰ Salih Yılmaz, *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s. 22.

³⁵¹ G. Geyik, *age.*, 2007, s. 51.

³⁵² G. Geyik, *age.*, 2007, s. 49.

(1732)³⁵³, İstanbul Şişhane Hacı Mehmet Ağa eşmesi (1732)³⁵⁴ ve İstanbul II. Abdulhamit eşmesi (1888)³⁵⁵ örnek olarak gösterilebilir.

Ampir üslubunun etkisindeki dönemin yapılarında görüldüğü gibi çeşmelerde de diğer bir dekoratif süsleme perde ve püskül motifleridir³⁵⁶. II. Mahmut eşmesi (Karnavola eşmesi), II. Mahmut eşmesi (Katalog No 2.1.8.), Huşyar Kadın eşmesi'nde perde motifler karşımıza çıkar. Bezmialem Valide Sultan eşmesi'nde ise perde motifi ile birlikte püskül motifi de kullanılmıştır. Bir diğer nesneli bezeme ise fiyonk motifidir. Galata Mevlevihanesi eşmesi'nin ayna taşında, beyzi madalyonun yukarısında fiyonk motifi görülmektedir. II. Mahmut eşmesi'nde (Karnavola eşmesi) ise tuğranın bulunduğu madalyonu çevreleyen geometrik bezeme madalyonun alt kısmında fiyonk ile sonlanmaktadır. İstanbul Mihrişah Valide Sultan eşmesi (1791)³⁵⁷, İzmir Bergama Kara Osmanoğlu (Hacı Ömer Ağa) Sebili (1813)³⁵⁸, İzmir Merkez Dönertaş eşmesi (1813)³⁵⁹, İstanbul Yusuf Efendi eřmesi³⁶⁰, İstanbul II. Mahmut eşmesi (İstanbul Kocamustafapaşa Küçük Efendi Külliyesi eşmesi) (1825)³⁶¹ ve Uşak Vindinli Sokak eřmesi³⁶² perde motifinin görüldüğü çeşmelere birkaç örnektir. İstanbul Beyazıt Seyyid Hasan Paşa eşmesi (1745)³⁶³, İstanbul Galata Bilal Ağa eşmesi'nde (1796)³⁶⁴ ve İstanbul Üsküdar Mihrişah Valide Sultan eşmesi'nde (1806)³⁶⁵ ise püskül motifi kullanıldığı görülmektedir.

II. Mahmut eşmesi'nde (Katalog No 2.1.8.) diğer örneklerden farklı olarak ay yıldız motifi ve volüt görülmektedir. Ay yıldız motifine İstanbul'da 19. yüzyılda, Anadolu'da ise 19. ve 20. yüzyıllarda rastlanılmaktadır. Volüt ise iyon düzeninde tek eksene göre simetrik sütun başlığında bulunan spiral biçimli kıvrımdır³⁶⁶. Diğer bir örnek olan II. Mahmut eşmesi'de (Katalog No 2.1.4) ise harap durumdaki ve silinmiş yüzeyden kısmen volüt motifi seçilebilmektedir. Bu tekil motiflere örnek olarak;

³⁵³ H. Ö. Barışta, *age.*, 1992, s. 36.

³⁵⁴ H. Ö. Barışta, *age.*, 1992, s. 27.

³⁵⁵ A. Egemen, *age.*, 1993, s. 30.

³⁵⁶ N. K. Pilehvarian, *agm.*, 2012, s. 249.

³⁵⁷ N. Ertuğ, *age.*, 2006, s. 67.

³⁵⁸ İ. Kuyulu, *age.*, 1992, s.139.

³⁵⁹ G. Geyik, *age.*, 2007, s. 102.

³⁶⁰ Ayla Ödekan, "eşme", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul 1992, s. 490.

³⁶¹ İ. H. Tanışık, *age.*, 1945, s. 250.

³⁶² K. İnce, *age.*, 2004, s. 78.

³⁶³ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 69.

³⁶⁴ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 69.

³⁶⁵ A. Arel, *age.*, 1975, s. 91.

³⁶⁶ E. Çetinkaya, *age.*, 2012, s. 97 – 98.

Nevşehir Acıgöl Tatların Kasabası Orta Mahalle Çeşmesi (18. yüzyıl sonu)³⁶⁷, İstanbul Mahmut Ağa Çeşmesi (1831) ve İstanbul Bab-ı Ali Çeşmesi (1848)³⁶⁸ ve Nevşehir Hacıbektaş Aslanlı Çeşmesi'ndeki (1854)³⁶⁹, ay yıldız motifi; İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755)³⁷⁰, İstanbul Abdülhamit Çeşmesi'ndeki (1782)³⁷¹, İstanbul Üsküdar Mihrişan Sultan Çeşmesi (1806)³⁷², ve Uşak Cimcim Çeşmesi'ndeki (1898 – 99)³⁷³ volüt motifi gösterilebilir. Araştırma dahilindeki Huşyar Kadın Çeşmesi'nde ise beş kollu yıldızlar çiçek şeklinde düzenlenmiştir.

19. yüzyılda onarım gören Ahmet Efendi Çeşmesi'nde kum saati motifi vardır. Kum saati genel tanımıyla Türk Mimarisindeki taç kapıların köşelerine yerleştirilen alt ve üst uçları kum saati biçiminde boğumlu, ince uzun sütunlara verilen isimdir³⁷⁴. Ahmet Efendi Çeşmesi'nde de ana kullanım alanını çevreleyen silmelerin başlangıç noktalarına yapılmıştır.

Nesneli bezemelerden tekil örnek olarak karşımıza çıkan bir diğer süsleme ise Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nde karşımıza çıkar. Araştırma dahilindeki çeşmeler arasında örtüsünde alem olan tek örnektir. Aynı zamanda ayna taşında kabartma şeklinde alem motifi bulunmaktadır.

Geometrik Bezemeler; İncelenen çeşmelerde yoğunluklu olmasa da bazı geometrik bezemelere rastlanılmıştır. “S” ve “C” kıvrımları 18. yüzyıldan itibaren yeni bezeme üslubunun ve Fransız rokokosunun etkisini açıkça gösteren motiflerin başında gelir³⁷⁵. Motifin çeşme tasarımında yaprak motifine benzer ya da kaynaşmış görünümleri yüzeylerde gelişimi izlenilebilen bir çeşitlilik ile görülmektedir³⁷⁶. Yaprakların kendi kıvrımlarından farklı olarak, yaprakların kaynaşması için aralara yapılan “S” ve “C” kıvrımı kullanımları Fesahat Usta Çeşmesi, II. Mahmut Çeşmesi (Katalog No 2.1.4.) ve Galata Mevlevihanesi Çeşmesi'nde karşımıza çıkmaktadır. “S” ve “C” kıvrımı; İzmir – Merkez Mühürdar Ahmet Ağa Çeşmesi (1738)³⁷⁷, İstanbul Saadettin Efendi Sebili

³⁶⁷ A. Sevim, *age.*, 2015, s. 67.

³⁶⁸ N. K. Pilehvarian, *age.*, 2000, s. 156 – 178.

³⁶⁹ A. Sevim, *age.*, 2015, s. 90.

³⁷⁰ K. Çeçen, *age.*, 1992, s.70.

³⁷¹ E. Çetinkaya, *age.*, 2012, s. 98.

³⁷² A. Arel, *age.*, 1975, s. 89.

³⁷³ K. İnce, *age.*, 2004, s. 75.

³⁷⁴ M. Sözen, U. Tanyeli, *age.*, 1999, s.141.

³⁷⁵ D. Kuban, *agm.*, 1994, s. 63.

³⁷⁶ E. Çetinkaya, *age.*, 2012, s. 98.

³⁷⁷ G. Geyik, *age.*, 2007, s. 32.

(1741)³⁷⁸, İstanbul Nuruosmaniye Çeşmesi (1756)³⁷⁹, İstanbul I. Abdulhamit Çeşmesi (1782)³⁸⁰, İstanbul Beşiktaş III. Selim Çeşmesi (1790)³⁸¹, İstanbul Hibetullah Valide Sultan Çeşmesi (1791)³⁸² ve İstanbul Ayşe Hatun Çeşmesi'nde (1794)³⁸³ çeşitli şekillerde kullanıldığı görülmektedir.

Bir başka geometrik bezeme Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'nin ayna taşıdaki içi boş kartuş kabartmasıdır. Osmanlı sanatında geleneksel rozetlerin yerini alan ve daha sonra kullanım alanı çeşitlenen bezemesel bir ayrıntıdır. 18. yüzyılın ortalarına doğru daha çok küçük boyutlu ve yassı alçak kabartma kartuşlar rokoko üslubunun özelliklerini yansıtmaktadır. Gelişimini daha plastik bir görüntüye kavuşturarak devam ettiren kartuşlar, I. Abdülhamit döneminde (1774 – 1789) biraz daha büyümüş ve üçüncü boyut vurgusu almıştır³⁸⁴. Rozet kullanımına ise klasik dönemde yapılmış ancak 19. yüzyılda onarım gören, Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi ve Ziver Efendi Çeşmesi'nde rastlanılmaktadır.

Geometrik ve geçmeli tarzı olan arabesk, rokokonun Osmanlı sanatına girdiği dönemde çeşme motifleri arasına girmiştir. Bereketzade Çeşmesi'nin ayna taşıdaki geometrik geçmeler arabesk motifine örnektir. İstanbul Zevki Kadın Çeşmesi (1755) ve İstanbul Yusuf Efendi Çeşmesi'nde (1757) arabesk motifi kullanılan çeşmelere örnek oluşturmaktadır.

Tekil örnekler olarak rastlanılan geometrik bezemeler ise; Paşa Baba Çeşmesi'ndeki dairesel motifler; II. Mahmut Çeşmesi'ndeki (Karnavola Çeşmesi) madalyonu çevreleyen üçgen ve onun etrafındaki dilimli desen; Huşyar Kadın Çeşmesi'ndeki zikzak motifi, Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi'ndeki burmalı silme; Fesahat Usta Çeşmesi ve II. Mahmut Çeşmesi'ndeki (Katalog No 2.1.8.) yuvarlak kemer kabartması; Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi, Bereketzade Çeşmesi'ndeki dalgalı kemer kabartması ve Ziver Efendi Çeşmesi'ndeki sivri kemer kabartmasıdır. Araştırma dahilindeki çeşmeler içerisinde tekil olarak yapılmış geometrik bezemeler olarak değerlendirilmiştir.

³⁷⁸ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 46.

³⁷⁹ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 51.

³⁸⁰ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 51.

³⁸¹ S. Kanlıçay, *age.*, 2010, s. 51.

³⁸² A. Arel, *age.*, 1975, s. 88.

³⁸³ A. Arel, *age.*, 1975, s. 89.

³⁸⁴ D. Kuban, *agm.*, 1994, s. 63.

SONUÇ

Geçmişten günümüze insanlığın vazgeçilmezlerinden olan su, insan yaşamını ve çevreyi etkilediği gibi mimariyi de etkilemiştir. Mimaride sadece su sağlamak ya da ihtiyacı karşılamak için değil, dekoratif unsurlu şehir süsü olan meydan çeşmelerinin yapılması ile sonuçlanmıştır. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Beyoğlu bölgesinde artan nüfus ile birlikte su sıkıntısı gündeme gelir ve Taksim Suyu İsale Hattı yapılarak yeni yerleşim bölgelerine su ulaştırılır. Buna bağlı olarak, 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmeleri süsleme bakımından, 18. yüzyıla göre daha sade ve yeni yerleşim yerlerine su verme amacıyla daha işlevsel yapılmıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında Lale Devri'yle birlikte Osmanlı mimarisine giren üsluplar çeşmelerde yoğun olarak kendini göstermiştir. Süslü meydan çeşmeleri yoğun olarak bu dönemde yapılmıştır. Ancak gerek ihtiyacın azalması gerek sosyo – ekonomik yapıların değişmesi sebebiyle 19. yüzyıl çeşmelerinde sadeleşmeye gidildiği ve yenilik denemesinin azaldığı görülmektedir.

Araştırma dahilindeki on yedi adet 19. yüzyılda inşa edilmiş, beş adet önceki dönemlerde inşa edilip 19. yüzyılda onarım gören, ve beş adet günümüze ulaşmayan çeşmelerin mimari özelliklerine ve kitabelerine bakıldığında; hayır ve dua kazanma, halkın su ihtiyacını karşılama amacıyla birlikte dönemin getirdiği yenilikler ve mimari değişimlere denk olarak inşa edildikleri saptanmıştır. Buna bağlı olarak özellikle Lale Devri'nden sonra Osmanlı mimarisine giren süsleme unsurları fazladır.

Çeşmelerin asıl kullanım alanları genellikle mermer malzemeden inşa edilmiştir. Depolarında ise kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanımı görülmektedir.

İncelenen çeşmelerden sekiz adedi bağımlı ve on beş adedi bağımsızdır. Günümüze ulaşmayıp ancak kaynaklardan depolu olduğunu bildiğimiz çeşmelerle birlikte, on sekiz adet çeşmenin depolu olduğu saptanmıştır. Çeşmelerden yalnızca bir adedi iki cepheli olarak inşa edilmiş olup diğerleri tek cephelidir. Cephe düzenlemelerine bakıldığında daha çok kemersiz – nişsiz düz cepheli olarak inşa edildikleri görülmektedir. Üç adedi sivri kemerli, dört adedi yuvarlak kemerli, bir adedi basık kemerli, iki adedi dalgalı kemerli, beş adedi düz atkı kemerli ve sekiz adedi kemersiz – nişsiz düz cepheli olarak inşa edilmiştir.

Çeşmelerin ayna taşlarına bakıldığında bazı çeşmelerin yere gömülü olması, bir kısmının da malzeme farkından orijinalinin anlaşılabilmesi sebebiyle net olarak ayna taşları hakkında bilgi edinilememiştir. Günümüze gelebilenlerin tamamı mermer

malzemenen yapılmıştır. Yalnızca bir adet çeşmenin ayna taşının içine taslık yapılmıştır.

İncelenen çeşmelerin kitabelerine bakıldığında ise on sekiz adet çeşmenin kitabesi günümüze ulaşmıştır. Bu çeşmeler dışında iki adet çeşmenin ve günümüze ulaşamayan dört adet çeşmenin kitabelerine kaynaklardan ulaşılabilmiştir. Bu bilgiler ışığında on sekiz adet çeşmenin bani bilgisine, on altı çeşmenin ise kitabe şairi ya da hattatı bilgisine ulaşılmıştır. Yalnızca iki adet çeşmenin banisinin bayandır. Kitabelerden iki adedi nesir, on altı adedi ise manzum olarak kaleme alınmıştır. Üç adet ayet, bir adet besmele kitabesi tespit edilmiştir. Var olan kitabelerin yazı türlerine bakıldığında altı adet kitabe sülüs hatla, üç adet kitabe celi sülüs hatla, on üç kitabe ise talik hatla yazılmış durumdadır. Kitabe ölçülerinde ise belli bir standart yoktur.

Çeşmelerin en önemli yapı elemanlarından biri de depo bölümüne geçişi sağlayan açıklıklardır. Net olarak on bir çeşmede görünmektedir. Bazı depolu çeşmelerin bitişiklerine sonradan yapıların yapılmasından kaynaklı görülememektedir. Bir insanın geçebileceği boyutlarda yapılmış olup sonradan bir çoğu demir parmaklıklar ve kapaklarla kapatılmışlardır.

Örtü sistemlerine bakıldığında dokuz adedi düz dam, bir adedi eğimli dam, bir adedi tonoz ve altı adedi çatı şeklindedir. Çatılardan ise üç adedi kiremit kaplı, bir adedi sıvanmış, bir adedi kurşun kaplı ve bir adedi de taş piramidal şeklindedir. Çeşmelerde geniş saçak uygulamasına onarım gören bir çeşme dışında rastlanılmamıştır.

Çeşmelerden on adet örneğin su yalağı günümüze ulaşabilmiştir. Diğer örneklerin kısmen gömülü olması sebebiyle varlıkları tespit edilememiştir. Su yalaklarında daha çok mermer malzeme kullanılsa da taş malzemeli örneklerde mevcuttur.

Çeşmelerin süslemelerine bakıldığında, genellikle asıl kullanım alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Süsleme unsurları daha çok Batılılaşma süreci ile birlikte Osmanlı Sanatına giren öğelerdir. Bir çok mimari öğede kendini gösteren batı etkisi çeşmelerde de görülmektedir. Kıvrık dallar, stilize çiçekler, akantus yaprakları, gülbezeler, krizantem, gül, selvi, natüralist tasvir edilen meyveler ve vazodan çıkan çiçekler gibi bitkisel bezemeler; istiridye kabuğu, perde, püskül, fiyonk, ay yıldız, volüt, kum saati ve alem gibi nesneli bezemeler; “S” ve “C” kıvrımları, kartuş, rozet, arabesk,

üçgen ve zikzak gibi geometrik bezemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Figürlü örnek bulunmamaktadır.

Gerek tasarım ilkeleri gerekse bezemelerinde kullanılan motiflerle Klasik formlardan belirgin biçimde ayrılan 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmeleri, Osmanlı'ya özgü aynı zamanda Avrupa ile yarışan bir mimari yaratma kaygısı içinde, kimi zaman eşzamanlı kimi zaman geçmiş Avrupa mimari beğenisine ait ayrıntıları geleneksel formlara uyarlayarak Osmanlı'ya özgü bir mimari davranış sergileyen çeşmelerin yapıldığı dönemdir. Mimari açıdan dönemin eşzamanlı Avrupa mimari modasında çeşitlilik ve eklektisizm sergileyen 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığı içinde değerlendirildiğinde, yalnızca biçim ve kullanılan bezeme öğelerinin değil yapılaşma amaçlarının da oldukça farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönem çeşmeleri artık ne 15., 16., kısmen 17. yüzyıllarda olduğu gibi halkın salt su gereksinimini karşılamaya yönelik, ne de 18. yüzyılda olduğu gibi yönetimin Avrupa kentlerinin fiziksel görüntüsüne uygun yeni bir İstanbul oluşturma isteği içindedir. Bu istek gelenekten kopmadan, küçük ve ürkek adımlarla gerçekleştirilmiştir ve büyük yatırımlar gerektirmeyen en uygun mimari yapı türlerini oluşturmuştur. 19. yüzyıl Beyoğlu çeşmeleri, devletin yeniden güçlenme isteğine temellenen Tanzimat ideolojisini yansıtan, yeni imar düzenlemeleri ve kuralları çerçevesinde tasarlanan, "Avrupalı benzerleri ile yarışabilecek nitelikteki" anıtsal yapılar içerisinde su gereksinimini karşılama amacı kadar kent dokusuna katkıda bulunan yapı cephesi işlevini de üstlenmiş, kentsel tasarımda yeri olan, yapı yüzeyinden kopmuş, başlıbaşına mimari bir anlam taşıyan bağımsız bir yapı konumuna gelmiş yapılardır.

Sonuç olarak yapılan çalışma neticesinde tespit edilen çeşmeler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki sanatsal anlayışını, bu yapılar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Lale Devri'nden itibaren gelen süsleme unsurları kullanılmış olsa da 18. yüzyıldaki yaratıcılık yoktur. Ancak Osmanlı mimari değişikliğine ilham veren Batılılaşma arzusuna yönelik vurgular azalarak devam etmiştir. Plastik değerleriyle sanat tarihinde kendine özgü bir yerleri olan bu çeşmelerin, çeşme mimarisinin en gözde olduğu dönemlere kıyasla daha işlevsel olduğu, bezemelerin azalmasından anlaşılmaktadır. Devletin zayıflamasına denk olarak mimarideki zayıflama bu dönemin mimari anlayışını ortaya koymaktadır.

19. yüzyılda su ihtiyacını karşılayan bu çeşmeler günümüzde oldukça harap durumdadır. Yalnızca iki çeşme dışında kullanılmamaktadır. Çeşmeler harap

durumlarından kurtarılmalı, bir dönemin somut birer örneği olarak yaşatılmalı ve kültürel mirası olarak gelecek yüzyıllara bırakılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acun, H. (1999). *Manisa'da Türk Devri Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Akar, A. Keskiner, C. (1978). *Türk Süsleme Sanatlarında Desen ve Motif*, Tercüman Sanat ve Kültür Yayınları, İstanbul.
- Akyürek, G. (2009). "Tanzimat Dönemi'nde Mimarlığın Değişen Bilgisi: Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri", *Türkiye Araştırmaları Litaretür Dergisi*, C. 7, Sayı 13, İstanbul.
- Aksoy, H. (2013). "Ziver Paşa", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XLIV, İstanbul.
- Altun, A., Aslanapa, O., vd. (1981). "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya*, Kütahya İli 100. Yıl Kutlama Komitesi, İstanbul.
- Arel, A. (1975). *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1949). *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Atasoy, A. (1992). "Barok", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul.
- Aynur, H., Karateke, H. (1995). *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Aytöre, A. (1962). "Türklerde Su Mimarisi", I. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi, Bildiriler, Ankara.
- Barışta, H. Ö. (1989). *İstanbul Çeşmeleri Bereketzade Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Barışta, H. Ö. (1991). *İstanbul Çeşmeleri; (Beyoğlu Cihetindeki Meyve Tabacağı Motifleriyle Bezenmiş Tek Cepheli Anıt Çeşmeler)*, Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi, Topçubaşı – İsmail Ağa Çeşmesi, Kemankuş Çeşmesi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- Barışta, H. Ö. (1992). *İstanbul Çeşmeleri, Ortaköy Damat İbrahim Paşa Çeşmesi, Şişhane Hacı Mehmet Ağa Çeşmesi, Taksim Maksemindeki I. Mahmut Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Barışta, H. Ö. (1993). *İstanbul Çeşmeleri Kabataş Hekimoğlu Ali Paşa Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Barışta, H. Ö. (1994). “Mustafa Paşa Meydan Çeşmesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt V, İstanbul.
- Barışta, H. Ö. (1995). *İstanbul Çeşmeleri, Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Barışta, H. Ö. (2002). “Başkent İstanbul’dan Örnekleriyle Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Çeşmeleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt XII, Ankara.
- Barışta, H. Ö. (2009). “Osmanlı Dönemi Üsküdar Çeşmelerinden Bazı Ayna Taşları ve Sorunları”, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, (6-9 Kasım 2008 Bildiriler)*, Cilt I, İstanbul.
- “Beyoğlu Çeşmeleri Listesi”, *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plân Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, İstanbul.
- Cantay, G. (2008). “Türk Süsleme Sanatında Meyve”, *Turkish Studies*, Cilt III, Ankara.
- Cezar, M. (1994). “Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti”, *XI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara.
- Cezar, M. (2002). *Osmanlı Başkenti İstanbul*, Ekav Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Çal, H. (1989). *Niksar’da Türk Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çeçen, K. (1992). *İstanbul’un Vakıf Sularından Taksim ve Hamidiye Suları*, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, K. (1992). *Taksim ve Hamidiye Suları*, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Çeçen, K. (1999). *İstanbul’un Osmanlı Dönemi Su Yolları*, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Çeçener, H. B. (2007). *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı Eserleri*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul.

- Çetinkaya, E. (2012). *Bursa Çeşmeleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Çetintaş, S. (1994). “Türklerde Su – Çeşme – Sebil”, *Güzel Sanatlar Dergisi*, Sayı; 5, İstanbul
- Denktaş, M. (2000). *Karaman Çeşmeleri*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri.
- Denktaş, M. (2010). *Divriği’de Osmanlı Cami ve Çeşmeleri*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas.
- Denktaş, M. (2012). “Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt VII. Ankara.
- Denktaş, M. (2000). *Kayseri’deki Tarihi Su Yapıları (Çeşmeler, Hamamlar)*, Kıvılcım Yayınları, Kayseri.
- Dündar, A. (2000). *Kilis’teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- Egemen, A. (1993). *İstanbul’un Çeşme ve Sebilleri*, Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Ekmekçi, M. (2012). *Burdur Merkezdeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
- Ertuğ, N. (2006). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, Cilt I, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Ertuğ, N. (2006). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, Cilt II, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Ertuğ, N. (2006). *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, Cilt III, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Eyice, S. (1993). “Çeşme”, *Türk Diyanet vakfi İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul.
- Eyice, E. (1989). “Ahmed III. Çeşmesi”, *Türk Diyanet vakfi İslam Ansiklopedisi*, Cilt III. İstanbul.
- Geyik, G. (2007). *İzmir Su Yapıları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Gündoğdu, H. (2011). *Erzurum Tarih ve Medeniyet*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Erzurum.
- Hamadeh, S. (2010). *Şehr-i Sefa 18. Yüzyılda İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Hasol, D. (2008). “Kurna”, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul.
- Işıkkakdoğan, A. (2013). *Balıkesir Çeşmeleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Van.
- İlter, F. (1992). *Bir Anadolu Kenti İskilip*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- İnalcık, H. (1999). “Hüsrev Paşa”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIX. İstanbul.
- İnce, K. (2004). *Uşak'ta Türk Mimarisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta.
- İpşirli, M. (1989). “Ahmed Muhtar Efendi, Turşucuzade”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt II. İstanbul.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıklarını Daire Başkanlığı Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü Taş Eğitim Atölyesi Uygulama Faaliyetleri, (2016). “*Bir Medeniyet Mirası İstanbul Çeşmeleri*” İstanbul.
- Kanlıçay, S. (2010). *Barok – Rokoko Yorumlu 18. Yüzyıl İstanbul Çeşmelerinde Kompozisyon Motif ve Terimleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Karahan A. (1995). “Enderunlu Vasıf”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI. İstanbul.
- Karakaya, E. (1994). “Mustafa Ağa Meydan Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt V. İstanbul.
- Karasu, G. (2006). *Afyon Çeşmeleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Karpuz, H. (1996). “Trabzon’un Tarihi Yapıları”, *Trabzon*, İstanbul 1996.
- Kastamonu İl Yıllığı (1973). Ankara.
- Koç, H. (2017). “İskeçeli Mir-i Alem-zade Rif’at ve Saki-Namesi”, *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 3 Issue 4, Autumn.
- Koçyiğit, F. (2013). *Lale Devri İstanbul Çeşmeleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), Kayseri.

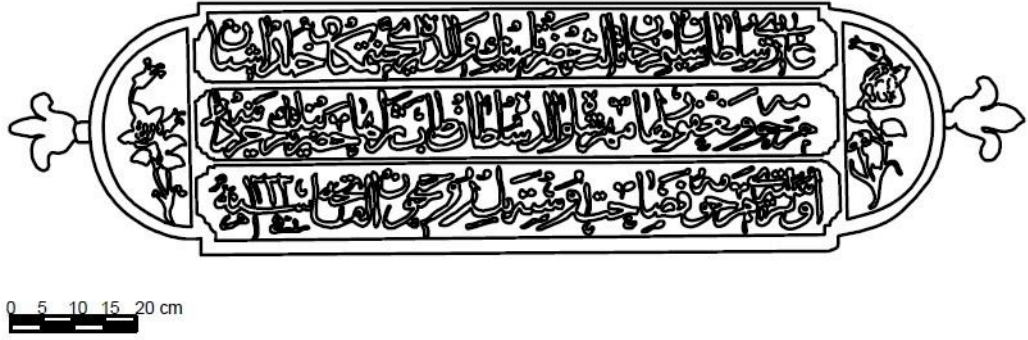
- Koçyiğit, F. (2018). “Bir Güç Temsili Olarak Tanzimat Dönemi Çeşmeleri”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 5, Sayı 12, İstanbul.
- Kuban, D. (1994). “Barok Mimarisi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt II, İstanbul.
- Kuyulu, İ. (1992). *Kara Osman – Oğlu Ailesine Ait Mimari Eserler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Nirven, S. N. (1946). *İstanbul Suları*, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmani*, Cilt I, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmani*, Cilt II, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmani*, Cilt IV, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mehmed Süreyya, (1996). *Sicill-i Osmani*, Cilt V, (haz. Nuri Akbayar), (çev. Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Mülayim, S., Tuncel, M., vd. (1996). *Nevşehir*, Nevşehir 1996.
- Ödekan, A. (1992). “Çeşme”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul.
- Ödekan, A. (1992). “Kentiçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme”, *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul.
- Ödekan, A. (1993). “Ahmed III Sebili ve Çeşmesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt I,
- Ödekan, A. (2008). “Çeşme”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt I, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Ögel, S. (1999). “18. ve 19. Yüzyıl Osmanlı Sanatında Taş Üzerinde Cennet İmgelerinden Örnekler”, *Sanat Tarihi Defterleri 3*, İstanbul.
- Önge, Y. (1981). “Türk Su Mimarisinde Suluk Adını Verdiğimiz Çeşmeler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Konya.
- Önge, Y. (1983), “Mimar Kocasinan’ın Türk Mimarisine Getirdiği Bazı Yenilikler”, *XIII. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara.

- Önge, Y. (1983). “Vakıf Müessesesinde Su ve Önemi”, *Birinci Vakıf Haftası*, Ankara.
- Önge, Y. (1992). “İstanbul’un Namazgahlı Çeşmelerinde Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi”, *Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları*, İstanbul.
- Önge, Y. (1997). *Türk Mimarsinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özdemir, E. (1995). *Kaptan-ı Derya Çeşmeleri ve Sebilleri*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
- Özcan, A. (1997). “Halet Efendi”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XV, İstanbul.
- Özkarıcı, M. (1996). *Afyon Çay’da Ebu’l Mücahid Yusuf Külliyesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özkarıcı, M. (2001). *Niğde’de Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Öztürk, Ş. (2004). *Bitlis Su Mimarisi XII*, Bitlis Valiliği Kültür Yayınları, Malatya.
- Pilehvarian, N. K. (2000). *Osmanlı Başkenti İstanbul’da Çeşmeler*, YEM Yayınları, İstanbul.
- Pilehvarian, N. K. (2012). “Osmanlı Çeşme Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt VII, Ankara.
- Saylan, İ. (2008). *Yusuf Şükrü Harputî ve Eserlerinin Hadis Açısından Değeri*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Sevim, A. (2015). *Nevşehir ve İlçelerindeki Çeşme Mimarisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.
- Sezen, Z. N. (1994). “Ayrılık Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt IV. İstanbul.
- Sezen, Z. N. (1994). “Ayşe Sultan Çeşmesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul 1994, s. 490.

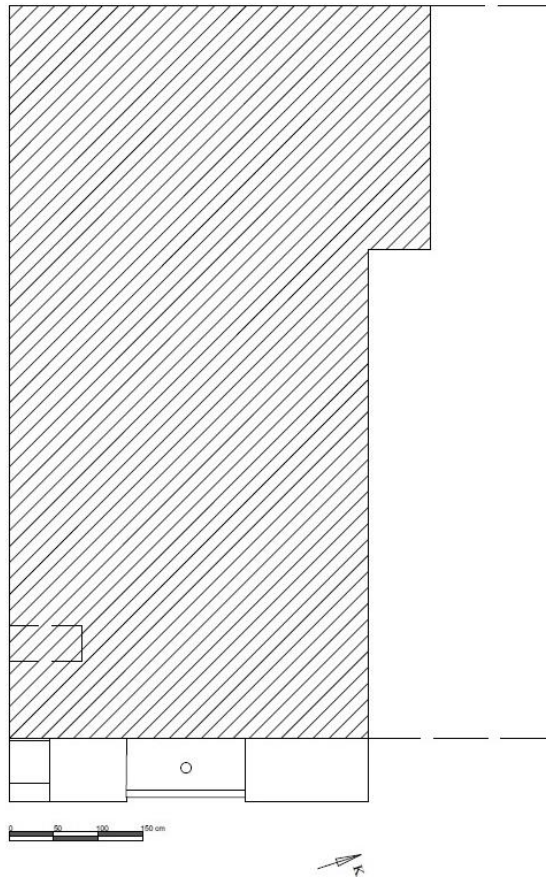
- Sinemoglu, N. (1989). "Tarihi İstanbul Çeşmeleri", *Tarihi İstanbul Çeşmeleri Kurtarılmalıdır, I. Seminer Bildirileri*, İstanbul.
- Sözen, M., Tanyeli U. (1999). *Sanat Tarihi Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Şapolyo, E. B. (1967). "Türk Çeşmeleri", *Önasya*, Ankara.
- Tanışik, İ. H. (1943). *İstanbul Çeşmeleri I İstanbul Ciheti*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tanışik, İ. H. (1945). *İstanbul Çeşmeleri II Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tanman, M. B. (1996). "Galata Mevlevihanesi", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIII, İstanbul.
- Tansuğ, S. (1965). "18. Yüzyılda İstanbul Çeşmeleri ve Ayasofya Şadırvanı", *Vakıflar Dergisi VI*, Ankara
- Ünver, A. S. (1970). "Boğaziçi ve Haliç Deniz Kenarı Çeşmeleri", *Önasya*, Cilt VI, Sayı 60 – 61, Ankara.
- Vakıf Su Defterleri, (2000). "19. ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları", İstanbul Su Külliyyatı XXVII, İstanbul.
- Vakıf Su Defterleri, (2003). "Su Keşif Defteri I", İstanbul Su Külliyyatı XIII, İstanbul.
- Yakıt, İ. (1992). *Türk – İslam Kültüründe Ebced Hesabı Ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- Yeşilbaş, E. (2007). *Diyarbakır'da Su Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- Yılmaz, S. (2005). *Osmanlı Mimarisinde İstiridye Formu*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Yörükoğlu, Ö. (1987). *Kayseri Çeşmeleri*, Özel Baskı, Kayseri.
- Yüksel, M. (2000). *Trabzon'da Türk İslam Eserleri ve Kitabeler*, Cilt I, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.

Yüngül, N. (1957). *Taksim Suyu tesisleri*, İstanbul Belediyesi Sular İdaresi Yayınları, İstanbul.

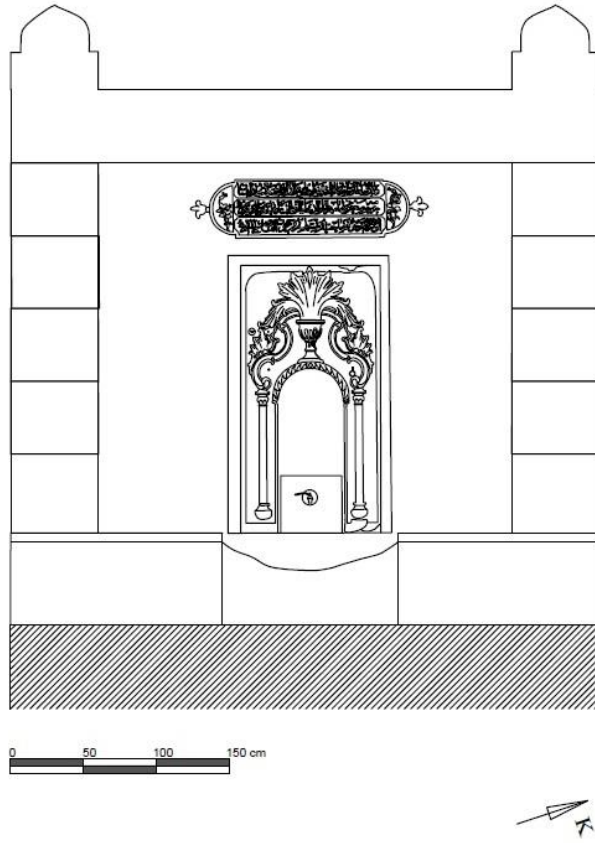
ŞEKİLLER

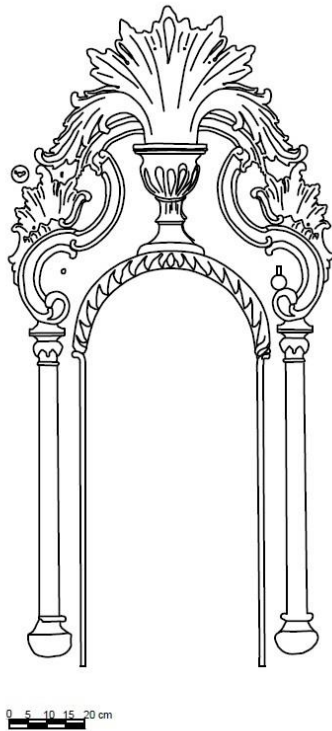
Şekil 1: Fesahat Usta Çeşmesi Kitabe Çizimi

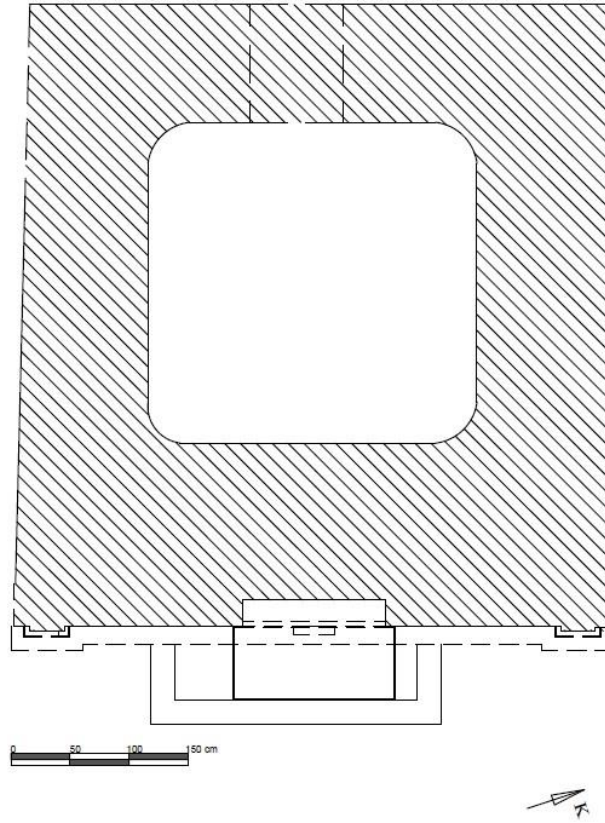
Şekil 2: Fesahat Usta Çeşmesi Plânı

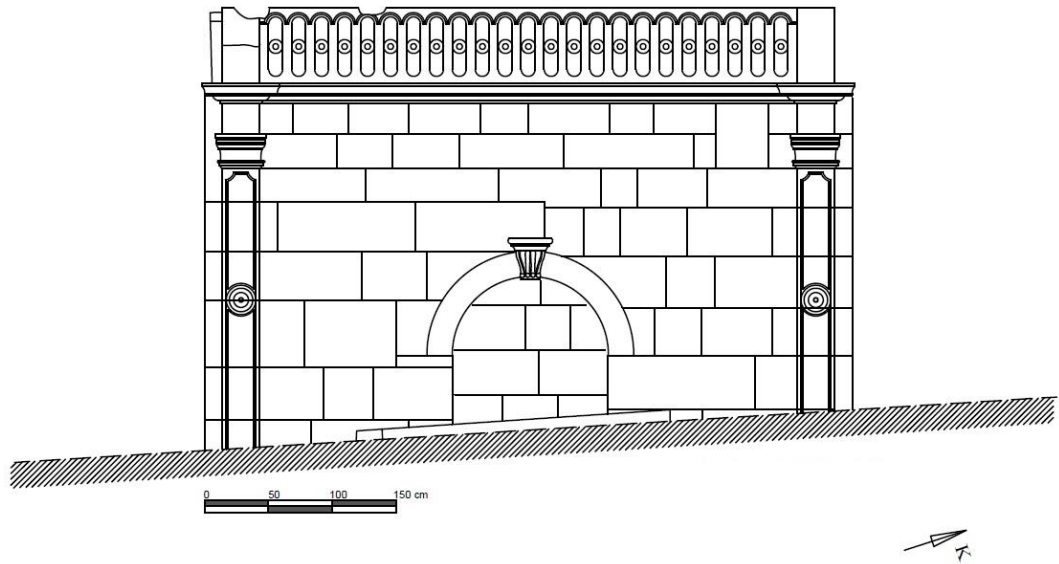
Şekil 3: Fesahat Usta Çeşmesi Cephe Çizimi

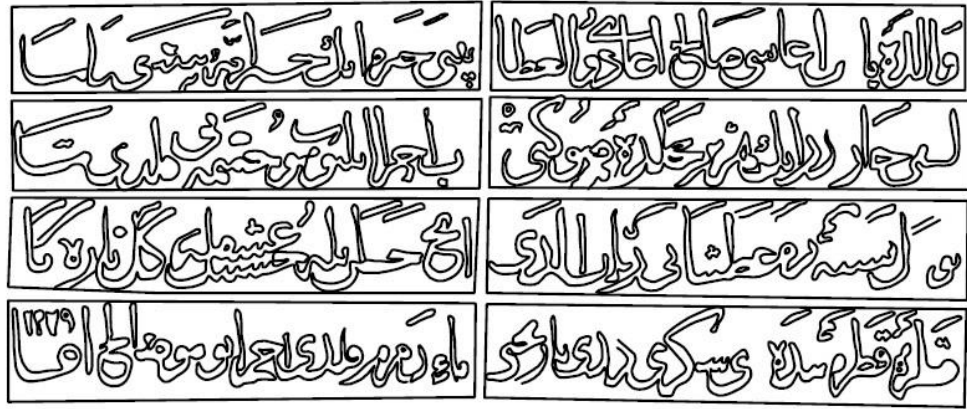
Şekil 4: Fesahat Usta Çeşmesi Ayna Taşı Süsleme Ayrıntı Çizimi

Şekil 5: Paşa Baba Çeşmesi Plânı

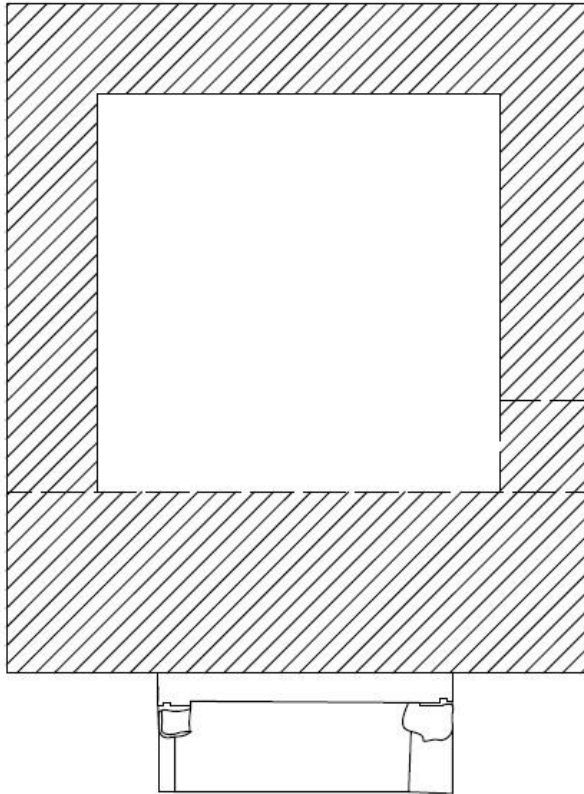

Şekil 6: Paşa Baba Çeşmesi Cephe Çizimi

0 5 10 15 20 cm

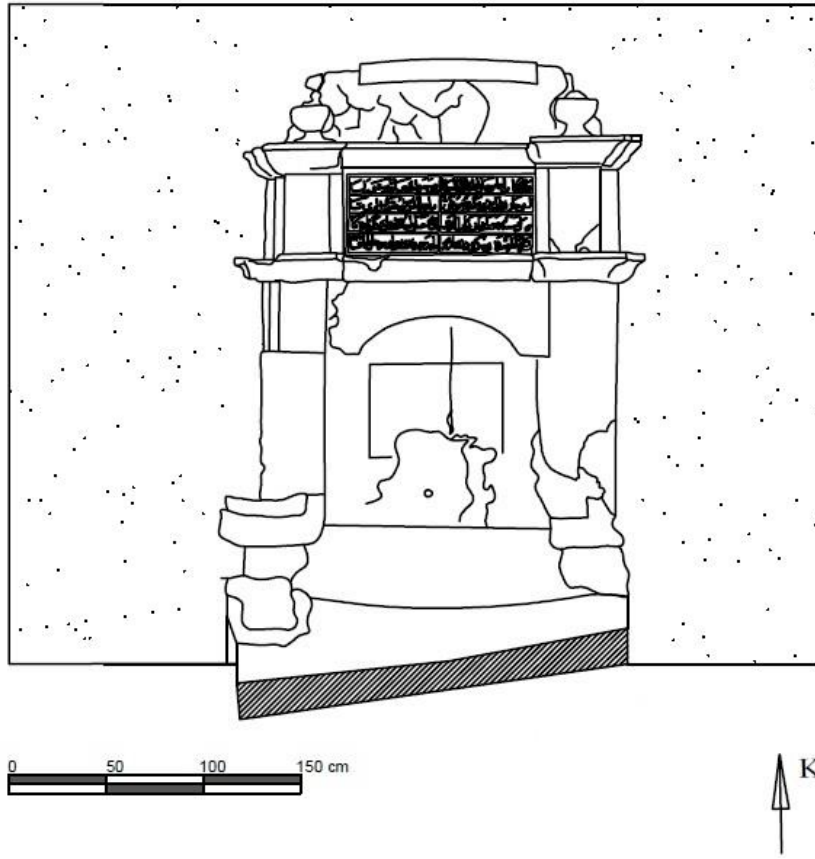
Şekil 7: Salih Ağa Çeşmesi Kitabe Çizimi

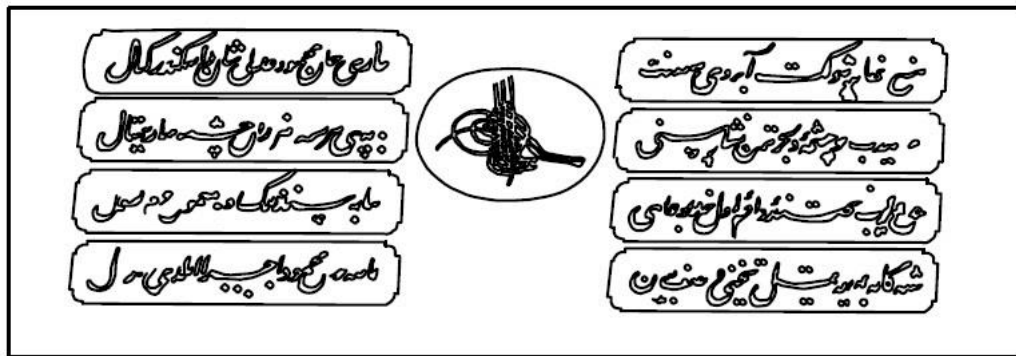
0 50 100 150 cm

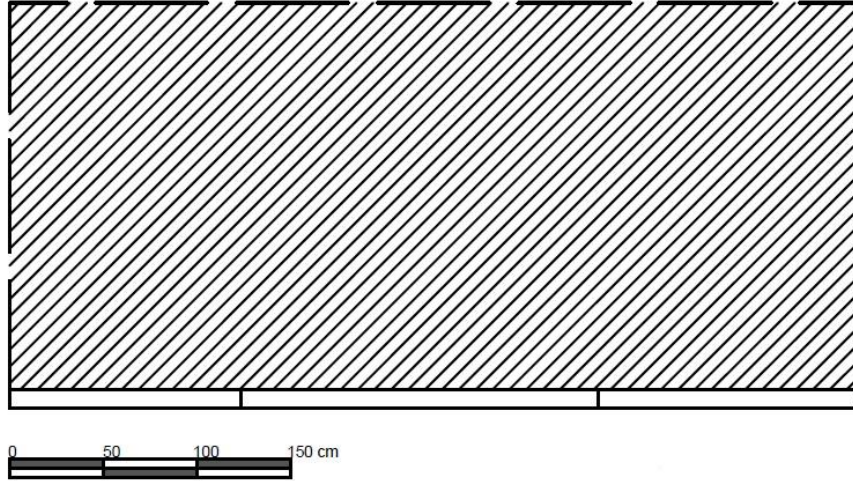
Şekil 8: Salih Ağa Çeşmesi Plânı

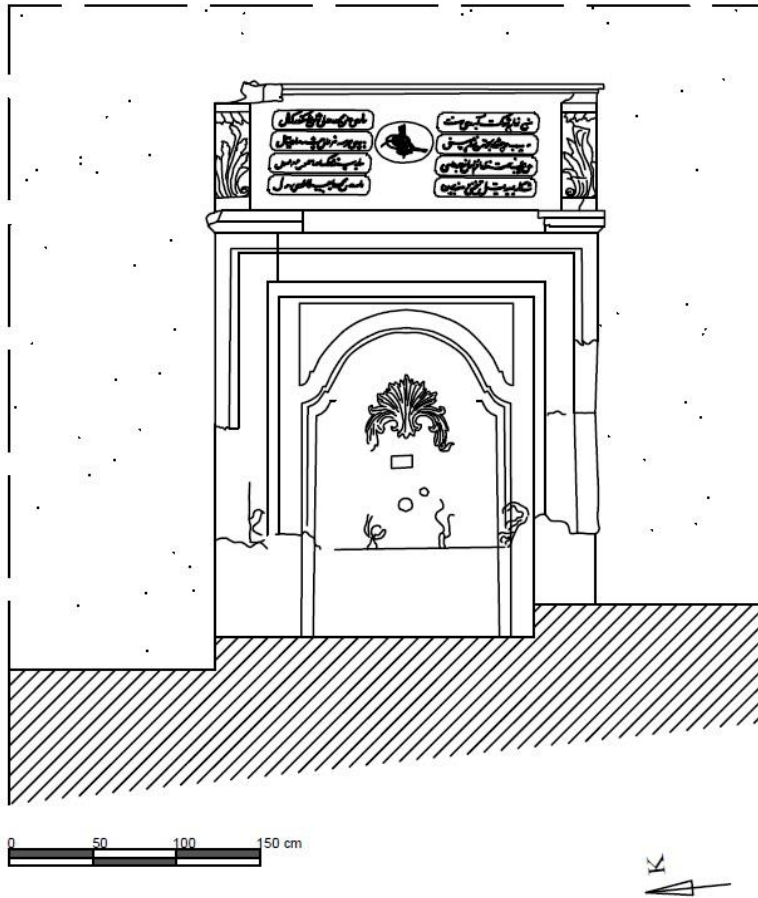
Şekil 9: Salih Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi

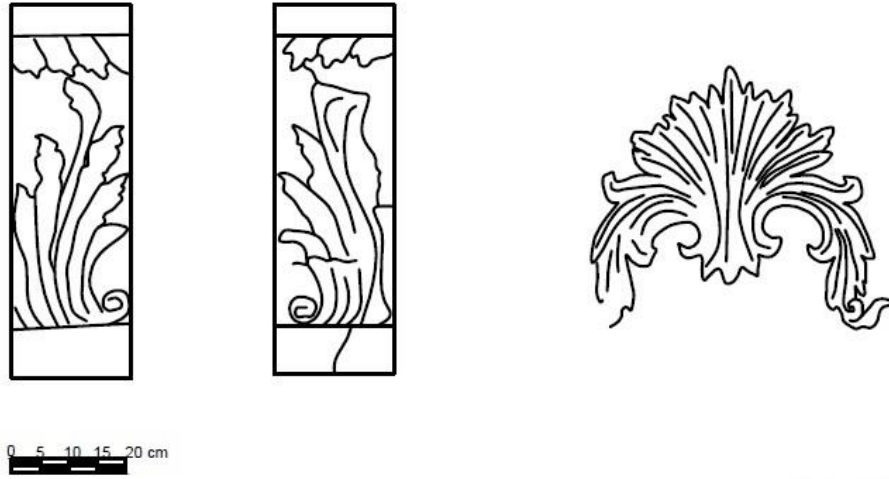
Şekil 10: II. Mahmut Çeşmesi Kitabe Çizimi

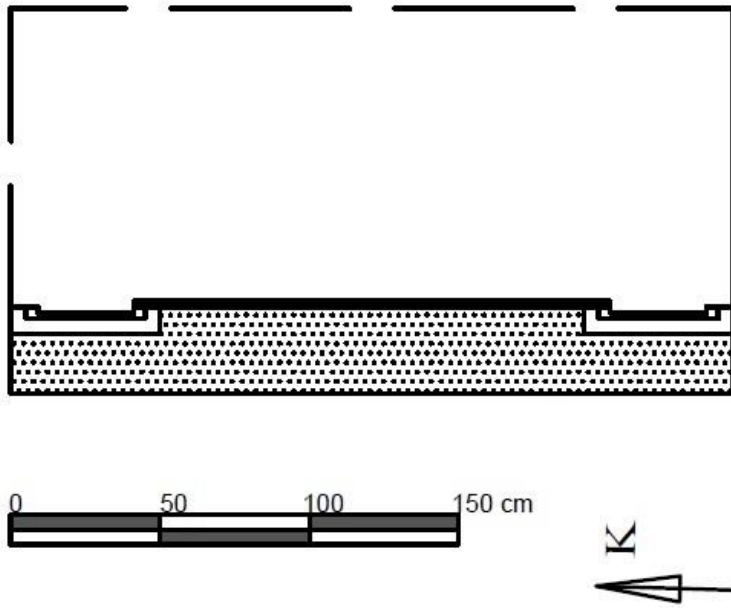
Şekil 11: II. Mahmut Çeşmesi Plânı

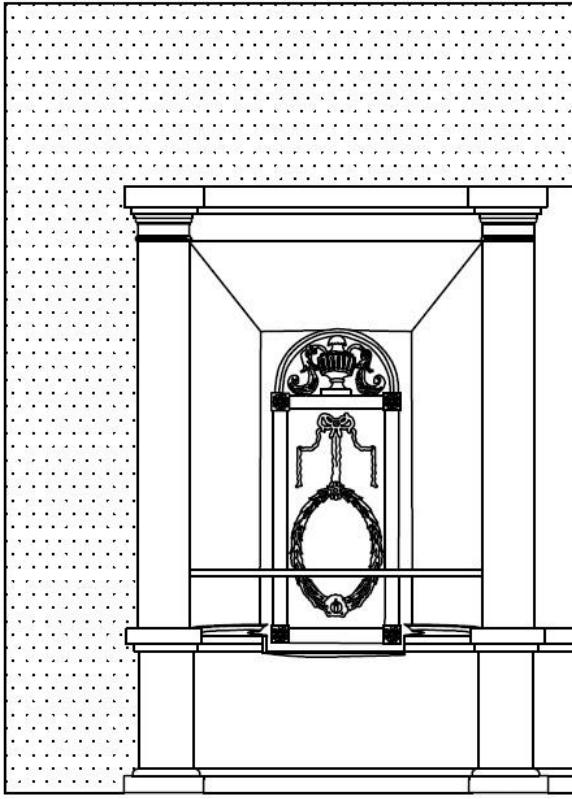
Şekil 12: II. Mahmut Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 13: II. Mahmut Çeşmesi Süslemesi Ayrıntı Çizimi

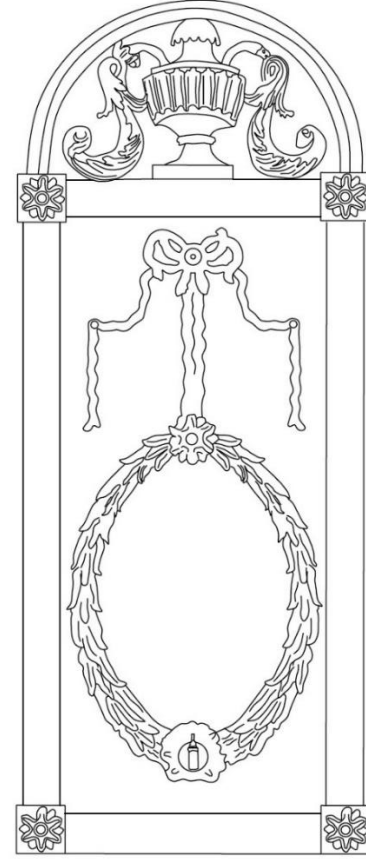
Şekil 14: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Plânı

0 50 100 150 cm

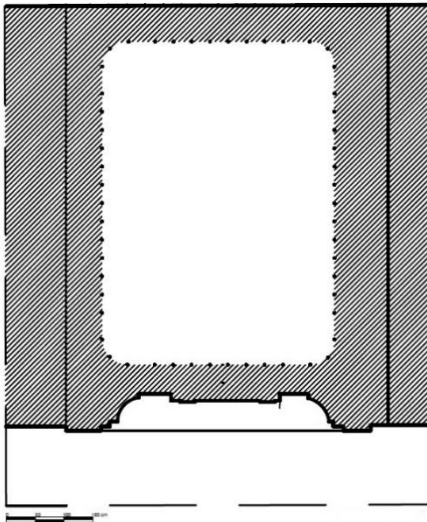

Şekil 15: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi
Cephe Çizimi

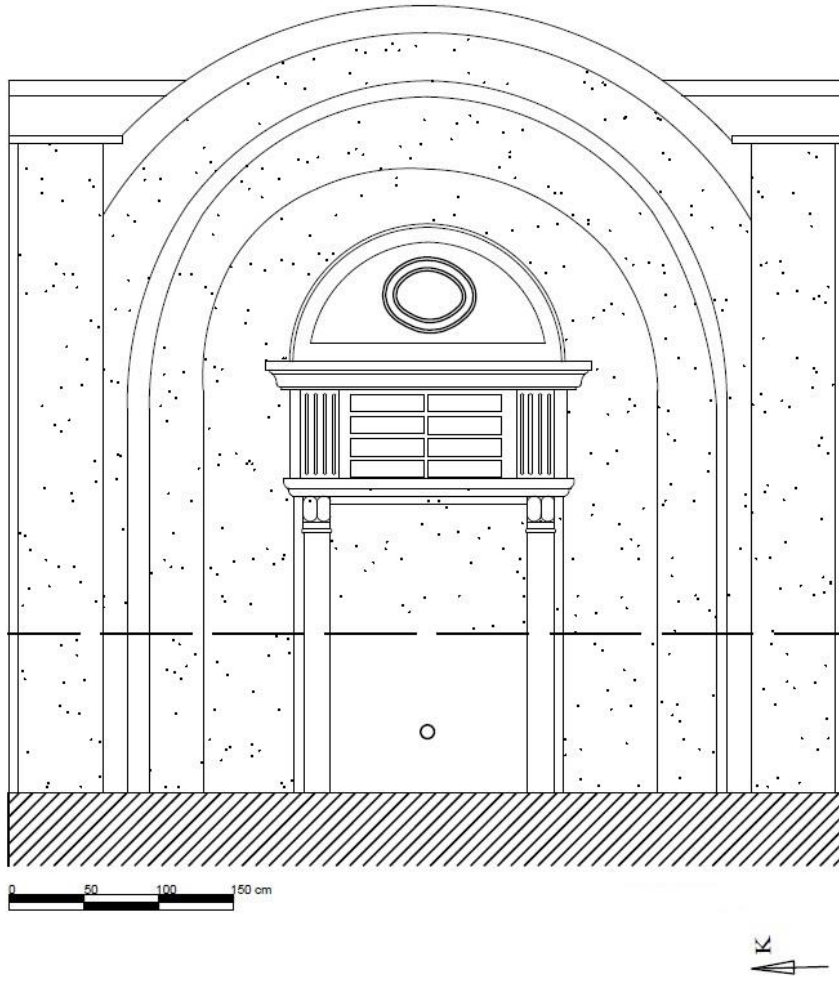

0 5 10 15 20 cm

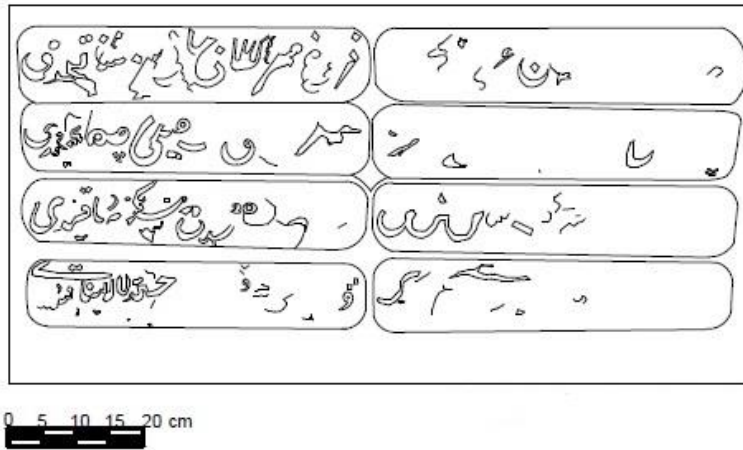
Şekil 16: Galata Mevlevihanesi
Çeşmesi Ana Kullanım Alanı
Süslemesi Ayrıntı Çizimi

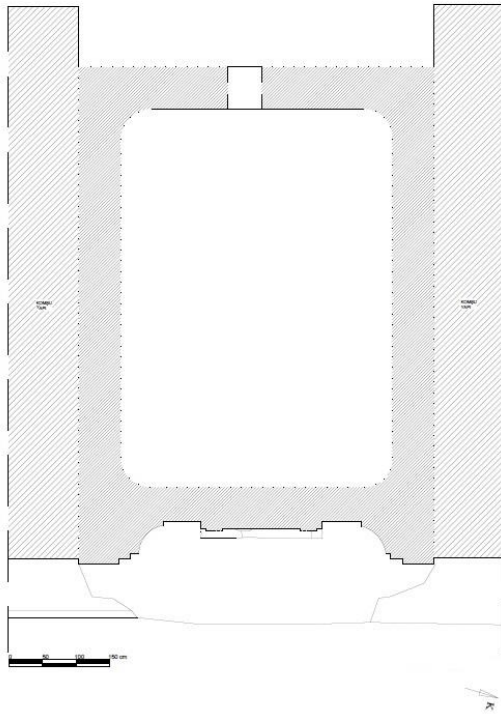
Şekil 17: II. Mahmut Çeşmesi Plânı (Beyoğlu Belediyesi'nden)

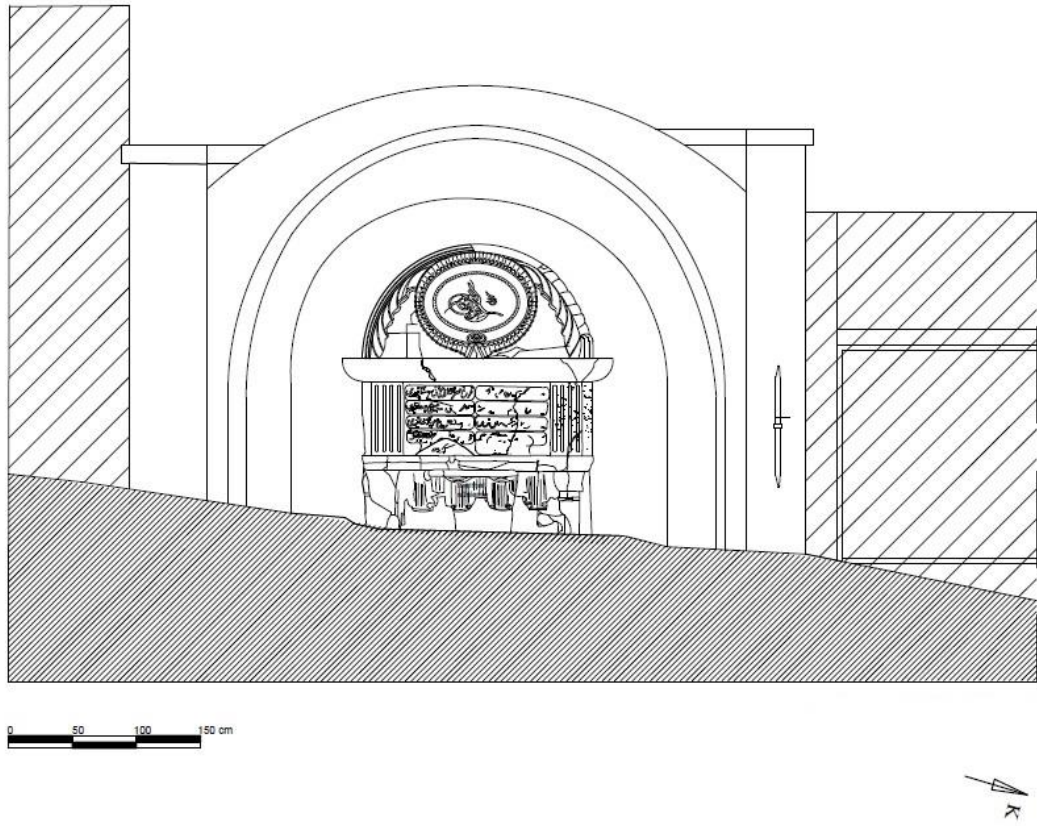
Şekil 18: II. Mahmut Çeşmesi Cephe Çizimi

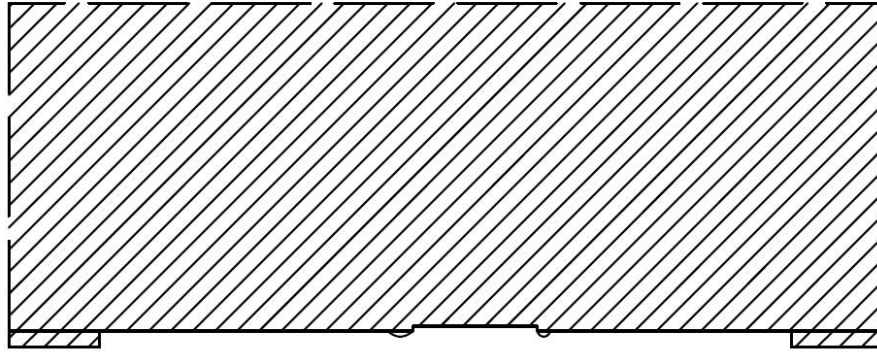
Şekil 19: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Günümüze Ulaşabilen Kitabenin Çizimi

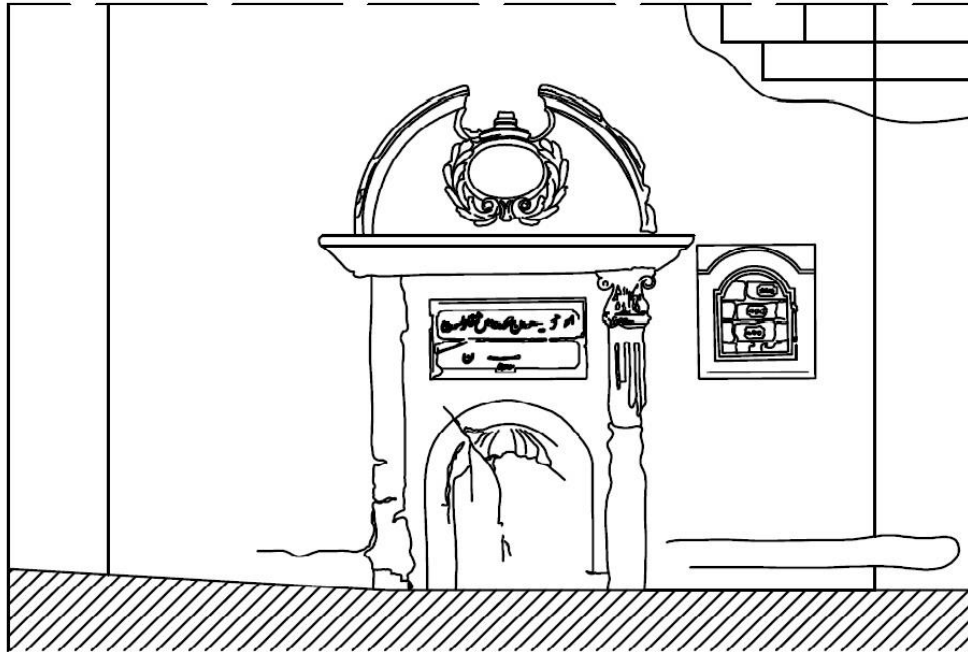
Şekil 20: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Plânı

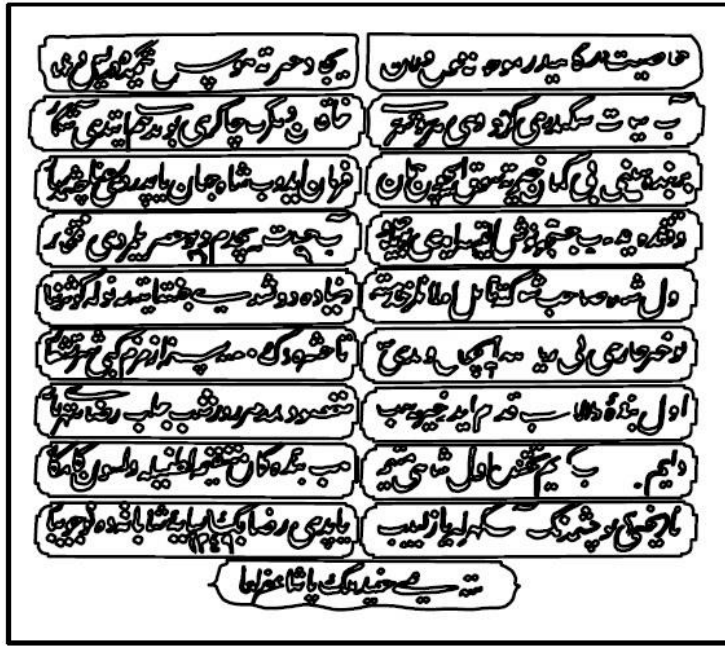
Şekil 21: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Cephe Çizimi

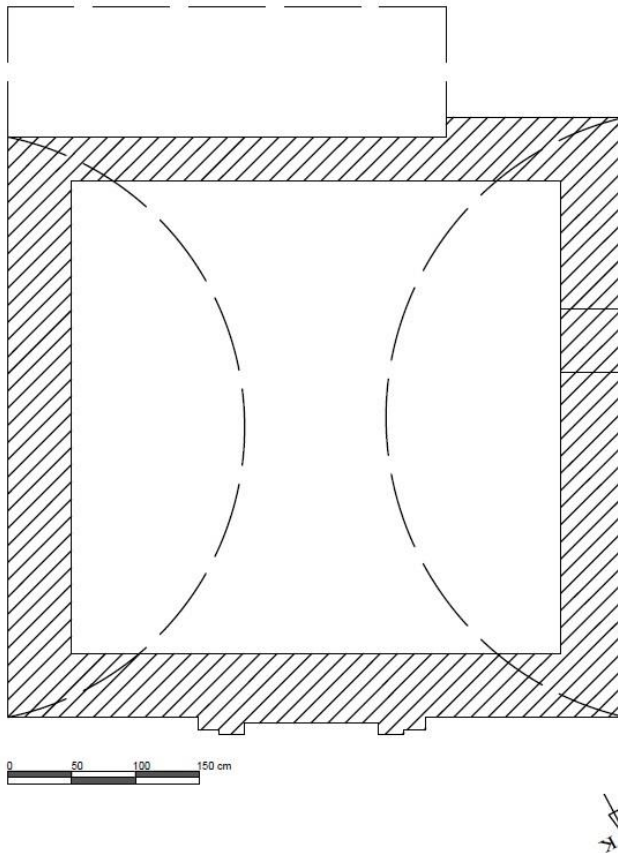
Şekil 22: II. Mahmut Çeşmesi Plânı

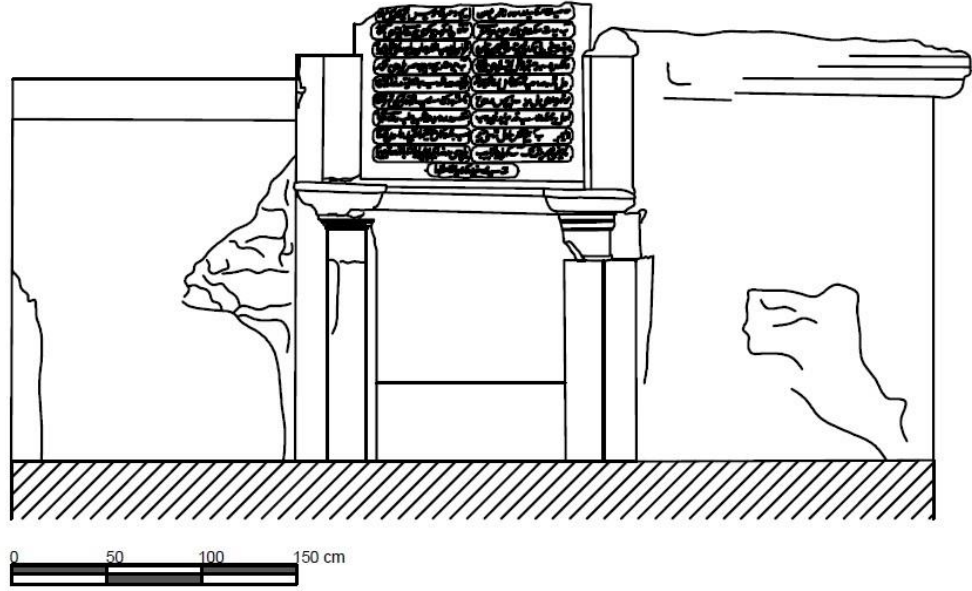
Şekil 23: II. Mahmut Çeşmesi Cephe Çizimi

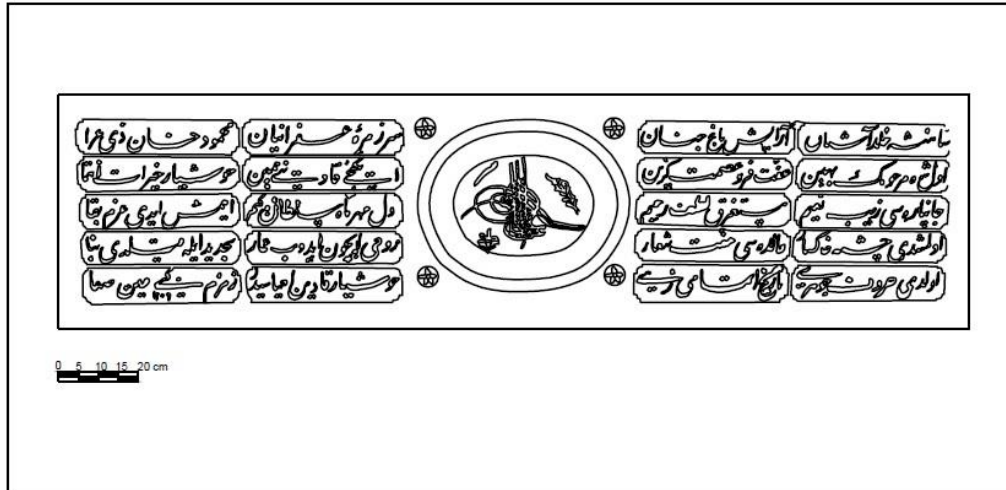
Şekil 24: Rıza Bey Çeşmesi Kitabe Çizimi

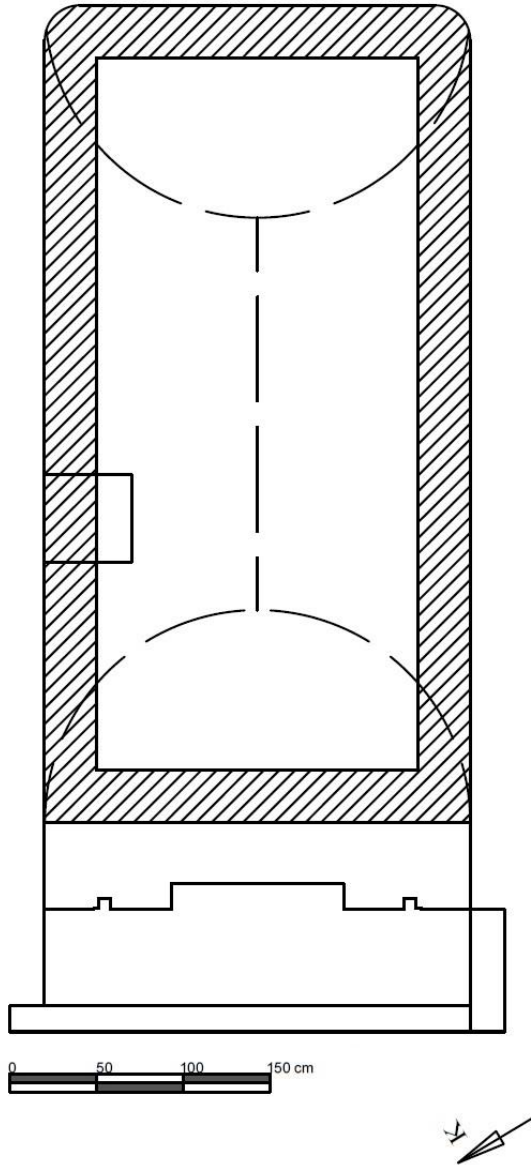
Şekil 25: Rıza Bey Çeşmesi Plânı

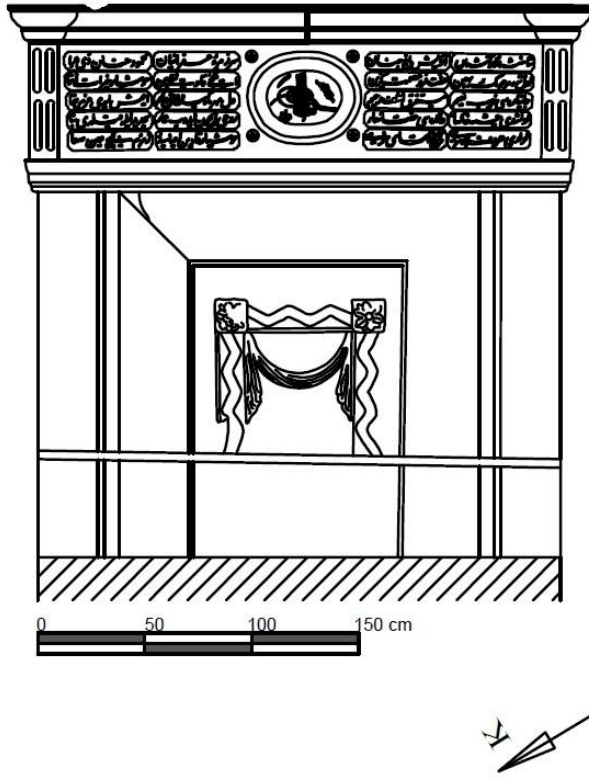
Şekil 26: Rıza Bey Çeşmesi Cephe Çizimi

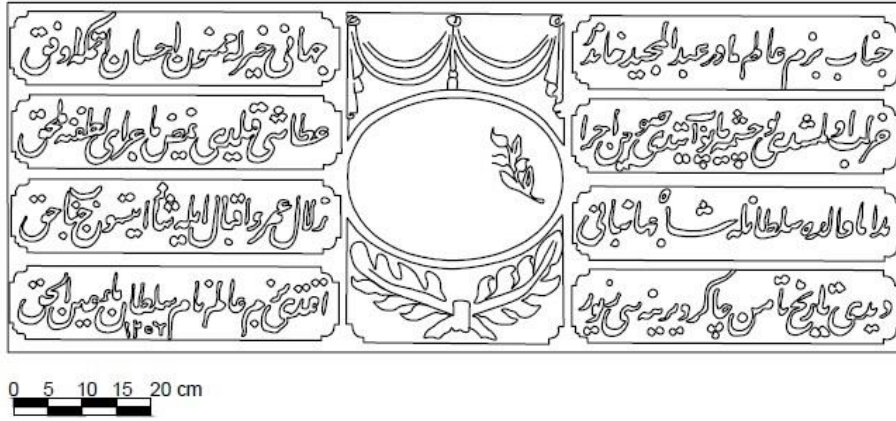
Şekil 27: Huşyar Kadın Çeşmesi Kitabe Çizimi

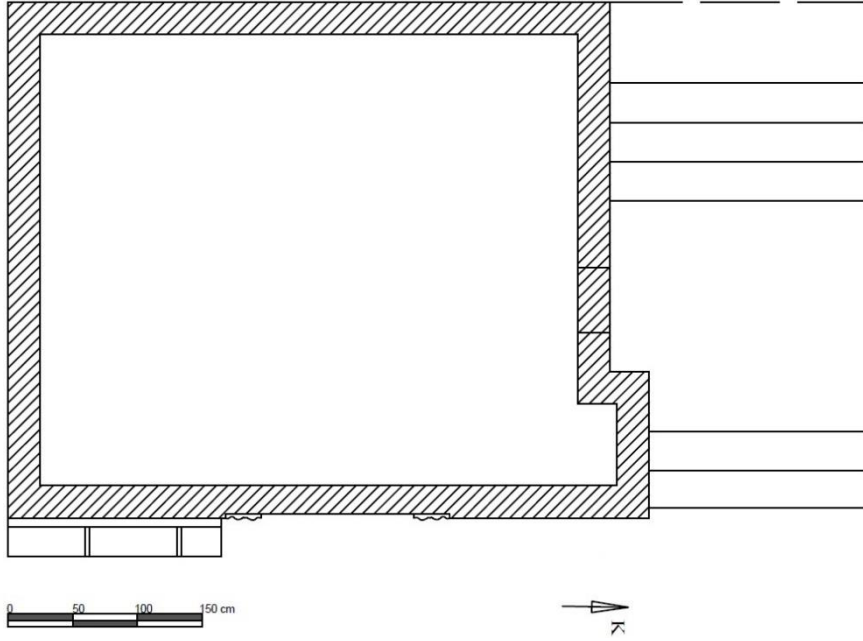
Şekil 28: Huşyar Kadın Çeşmesi Plânı

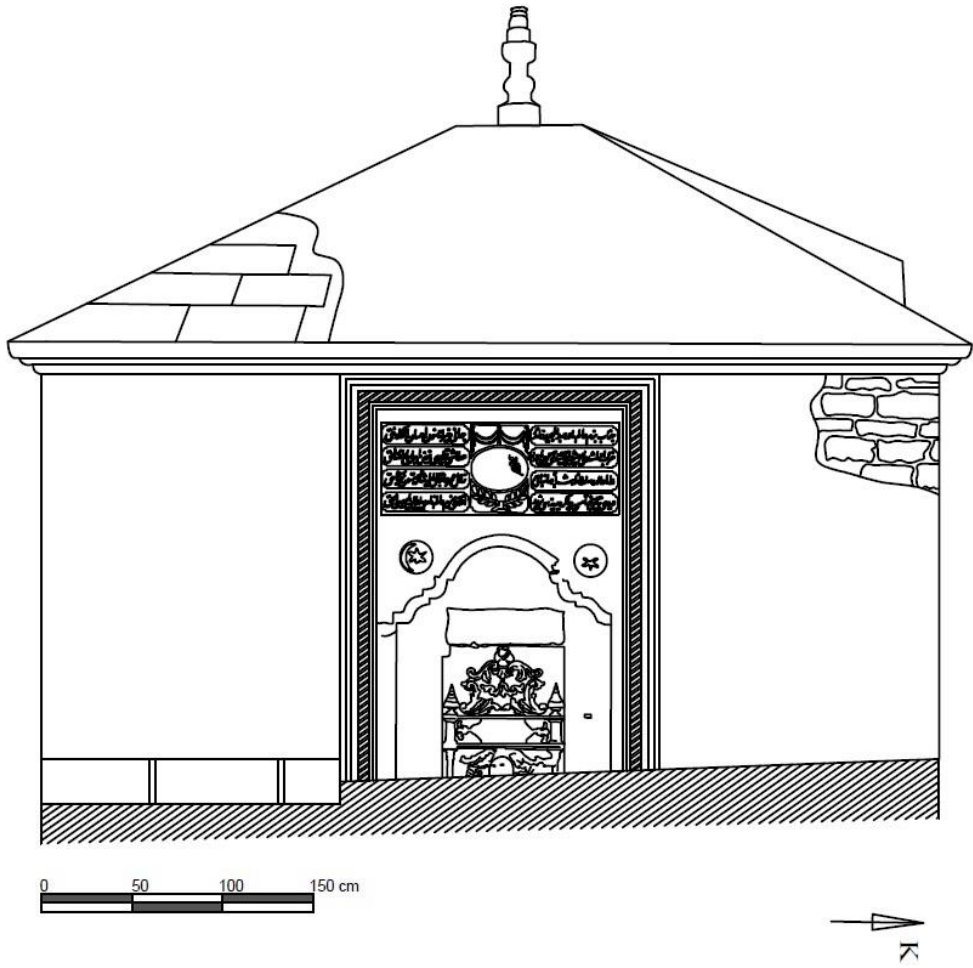
Şekil 29: Huşyar Kadın Çeşmesi Cephe Çizimi

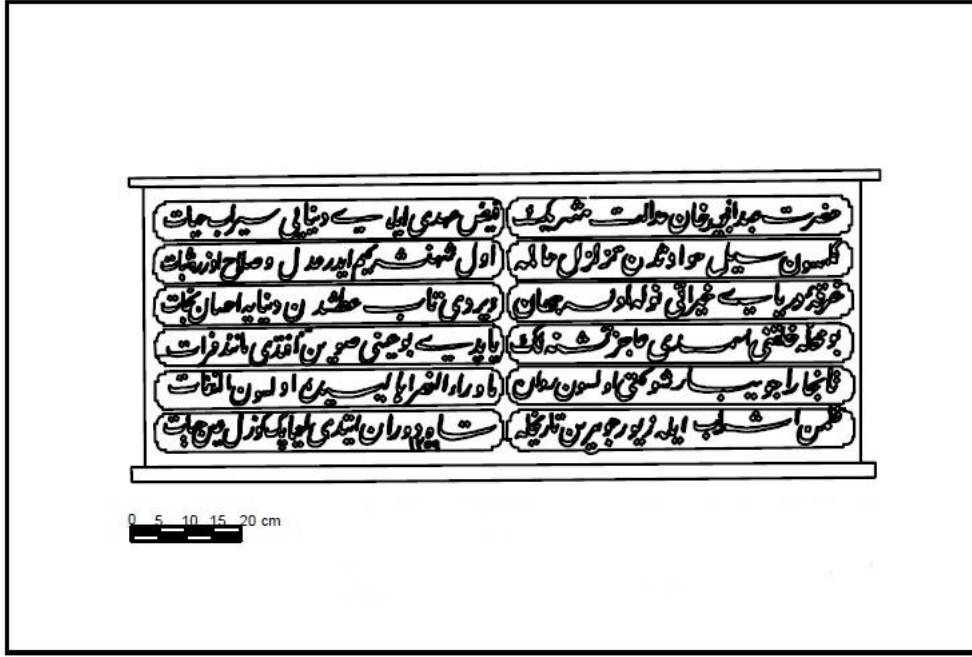
Şekil 30: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Kitabe Çizimi

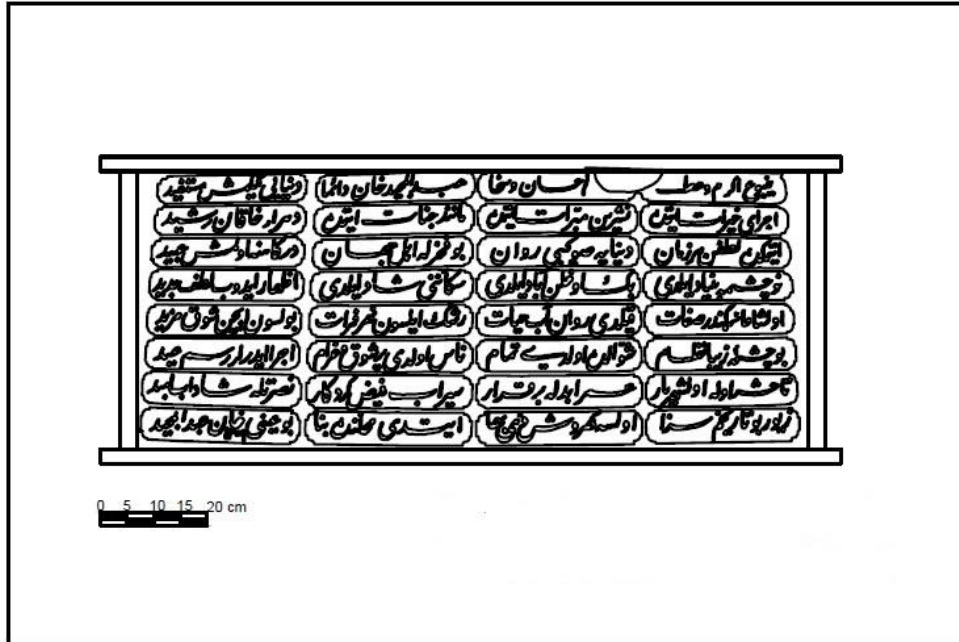
Şekil 31: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Plânı

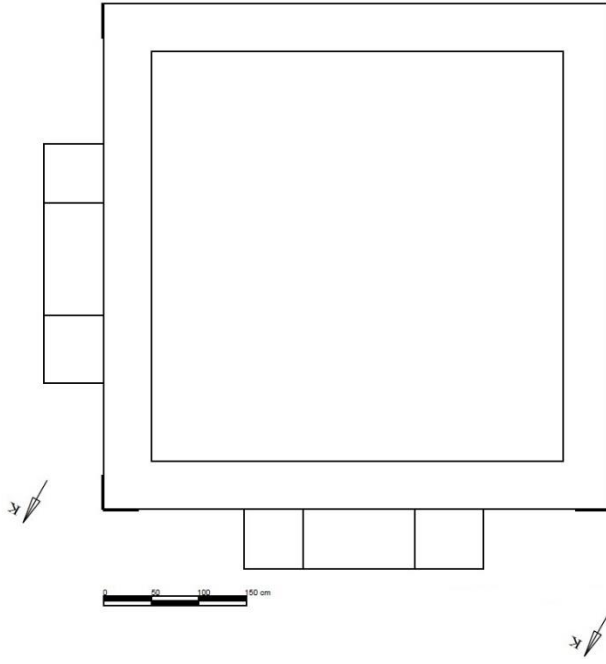
Şekil 32: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Cephe Çizimi

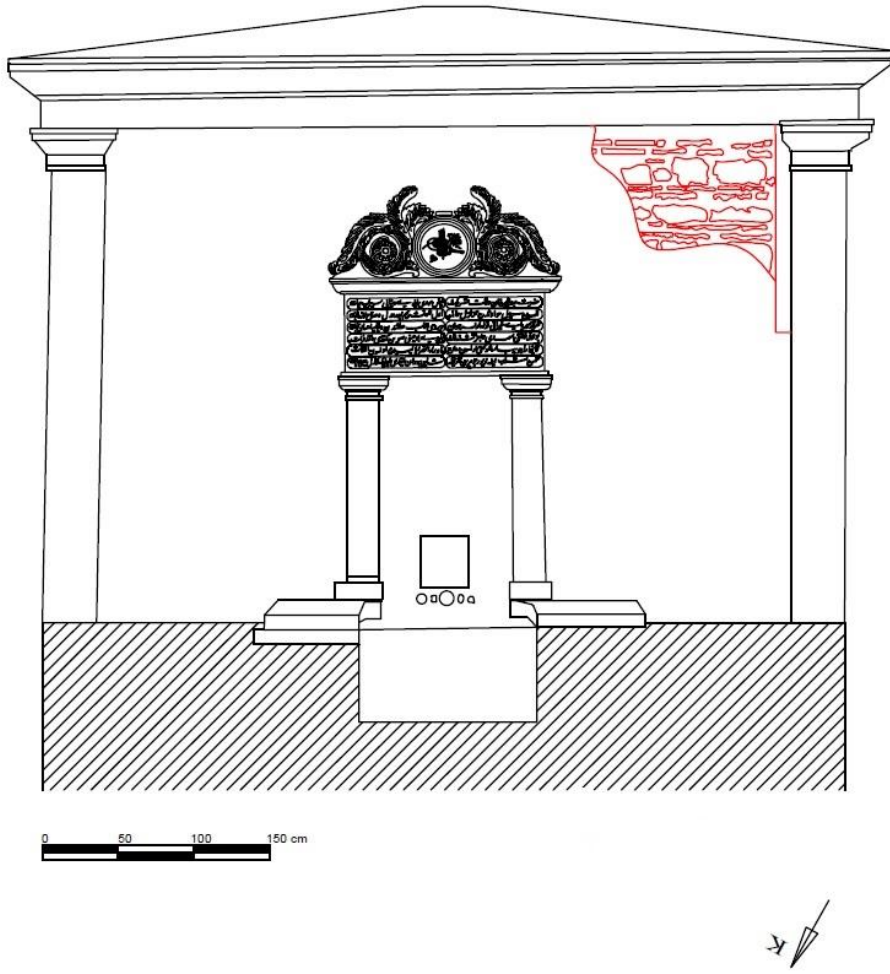
Şekil 33: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephedeki Kitabe Çizimi

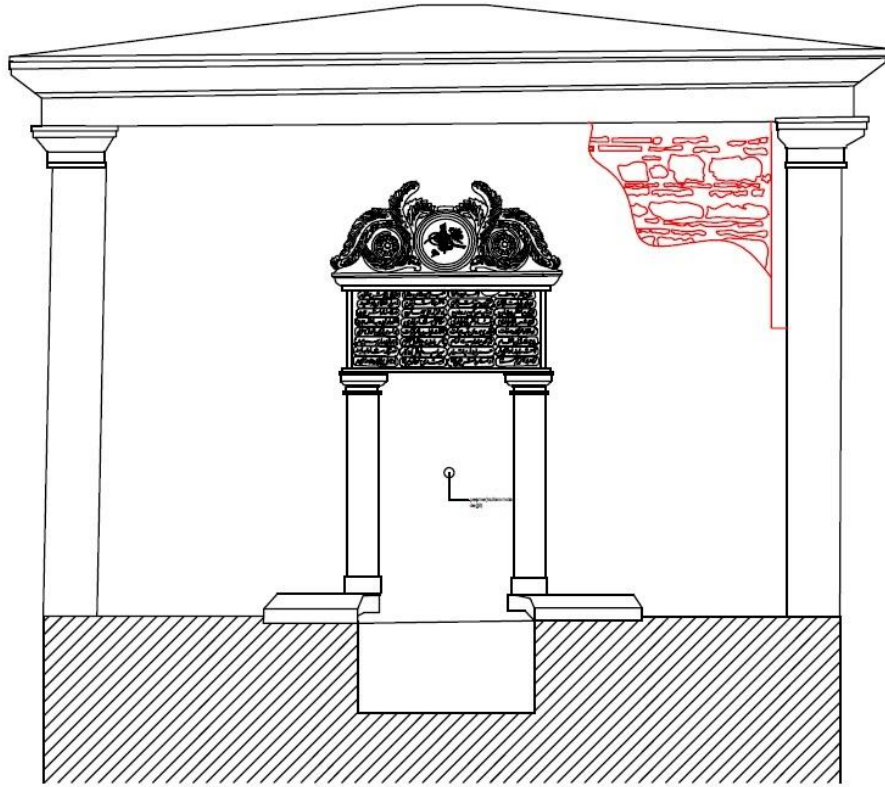
Şekil 34: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephedeki Kitabe Çizimi

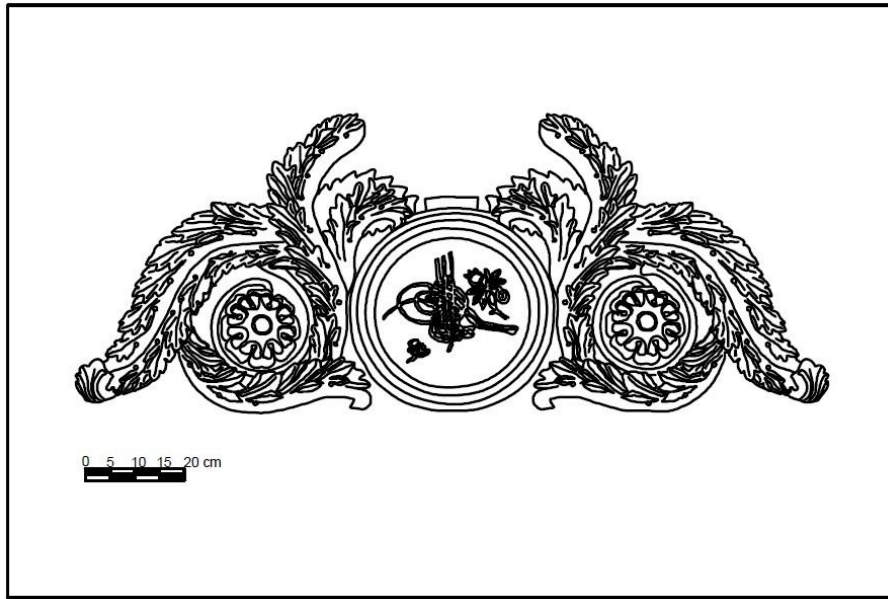
Şekil 35: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Plânı

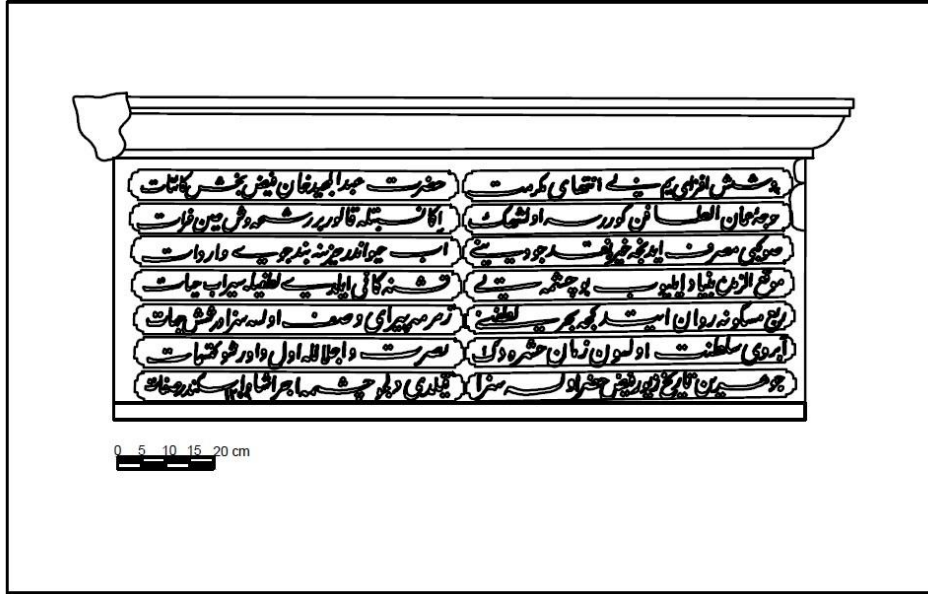
Şekil 36: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephe Çizimi

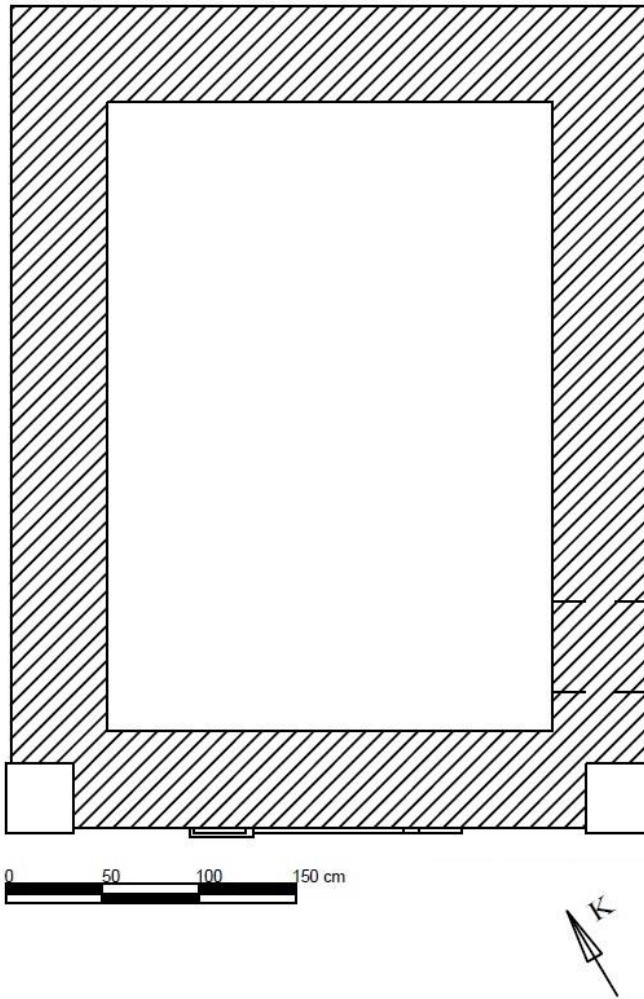
Şekil 37: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephe Çizimi

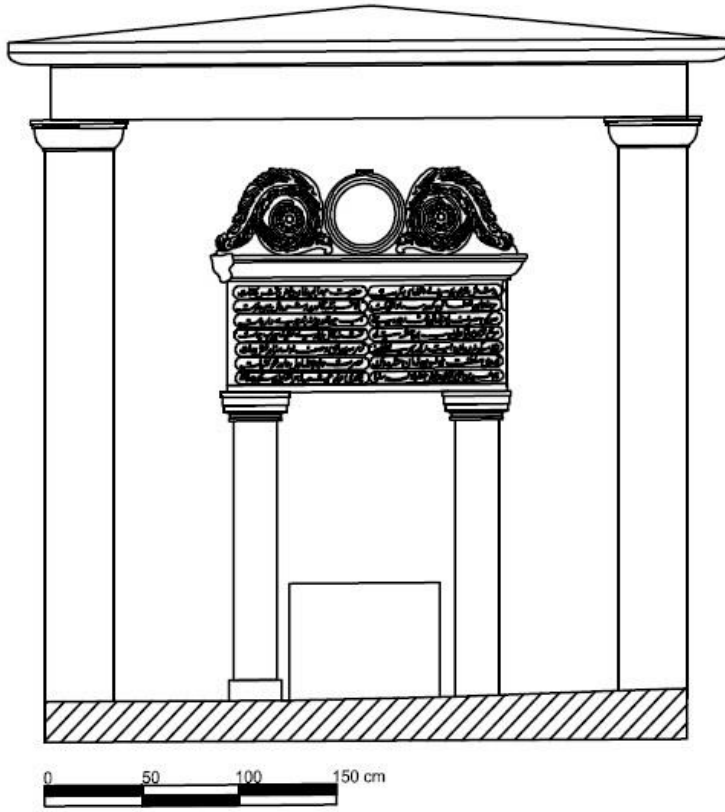
Şekil 38: Abdülmecid Han Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Madalyon ve Süsleme Ayrıntı Çizimi

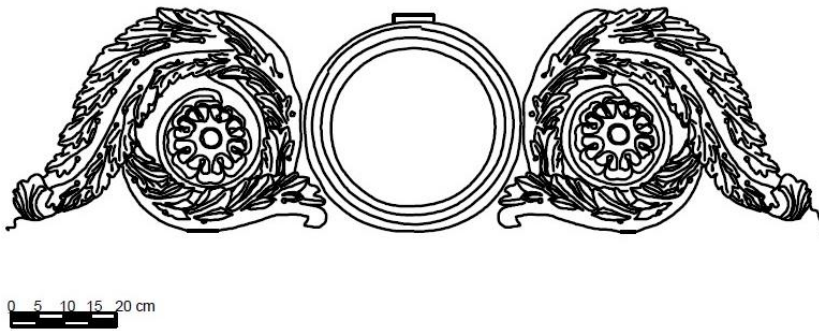
Şekil 39: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Kitabe Çizimi

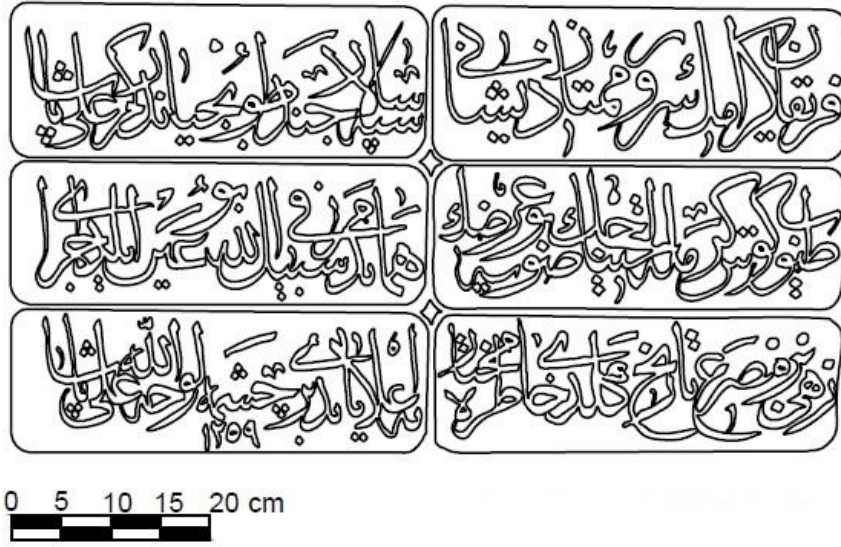
Şekil 40: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Plânı

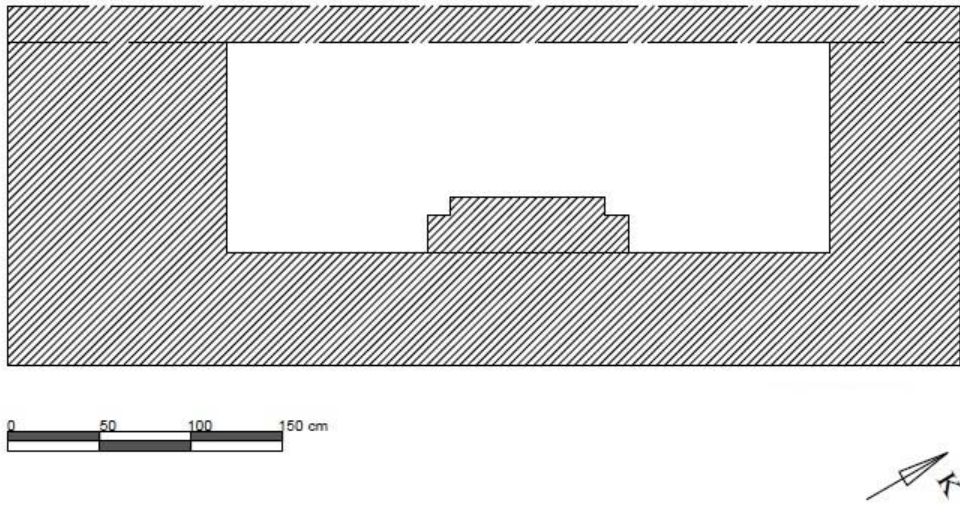
Şekil 41: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Cephe Çizimi

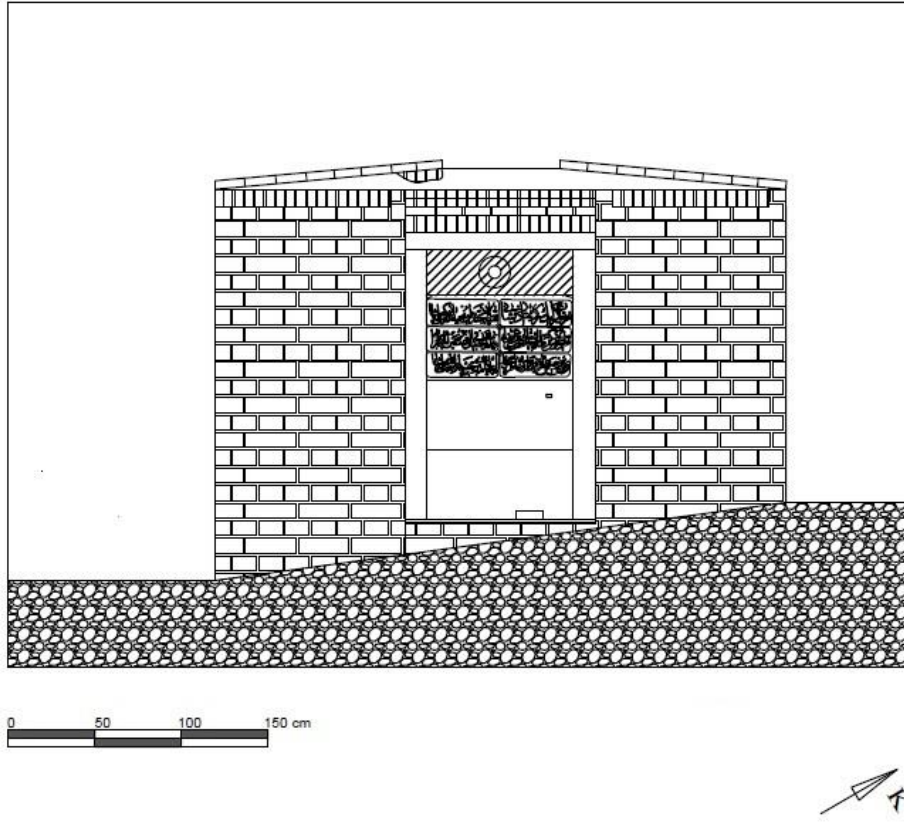
Şekil 42: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Madalyon ve Süsleme Ayrıntı Çizimi

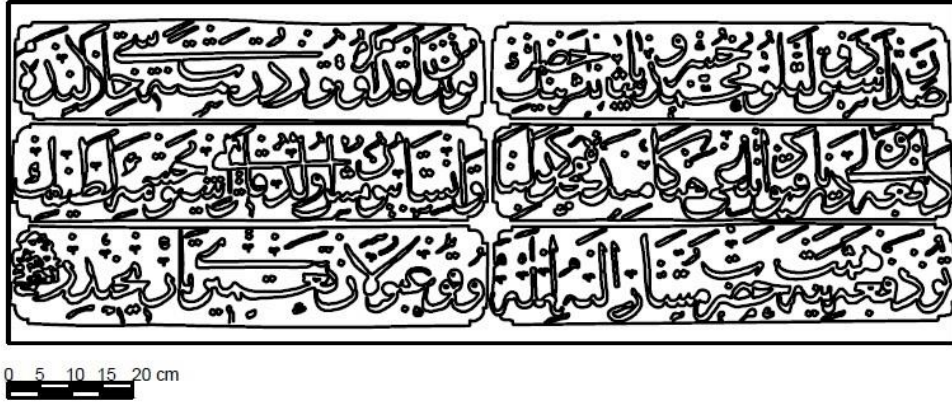
Şekil 43: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Kitabe Çizimi

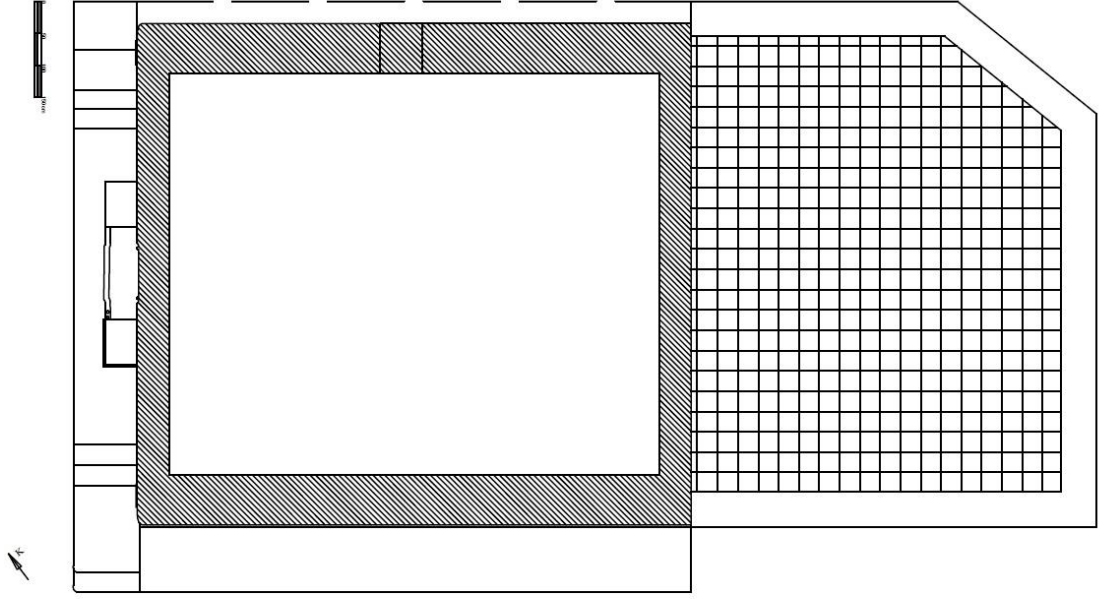
Şekil 44: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Plânı

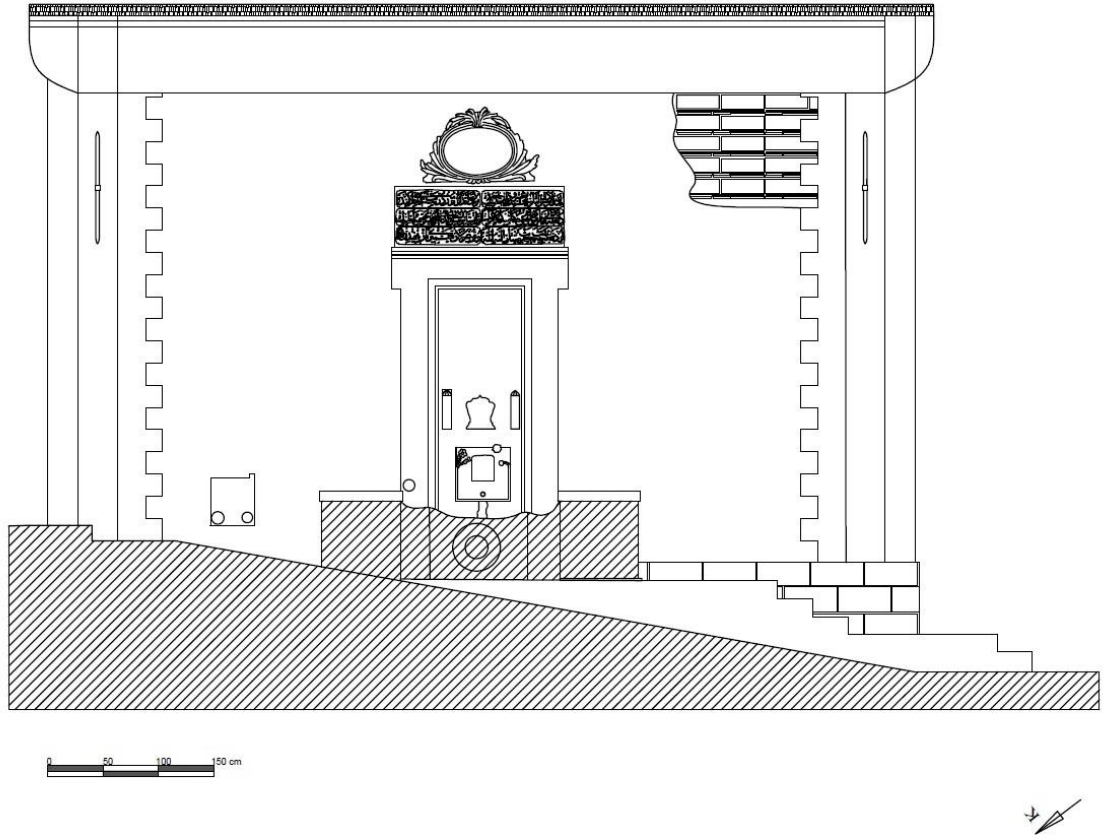
Şekil 45: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Cephe Çizimi

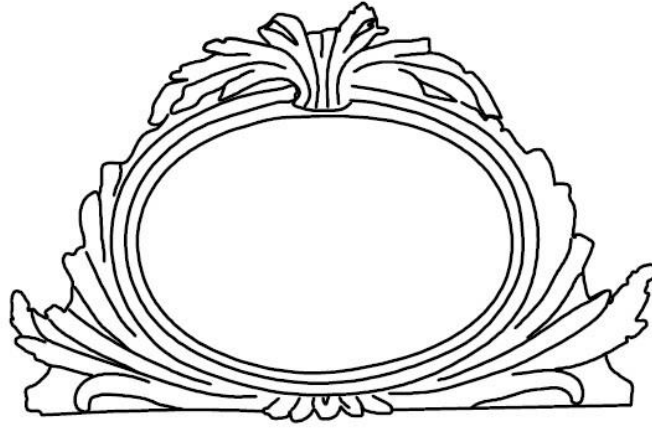
Şekil 46: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 47: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Plânı

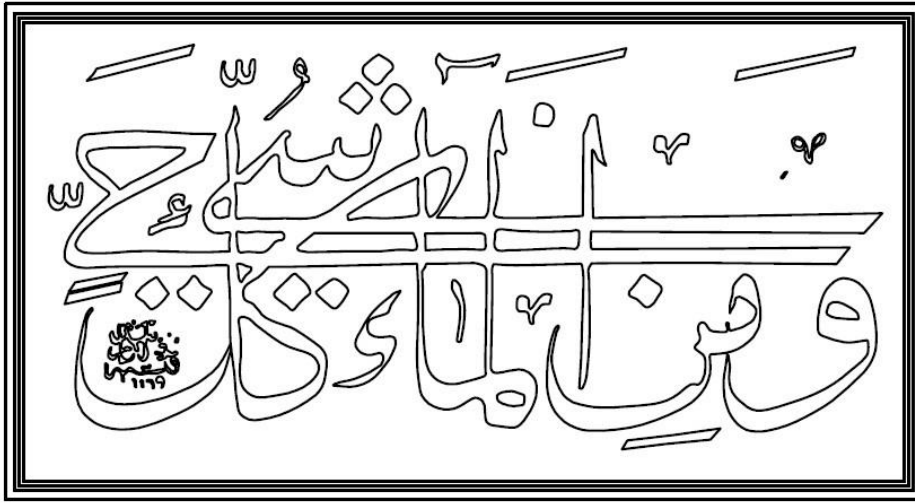

Şekil 48: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kitabe Cephe Çizimi

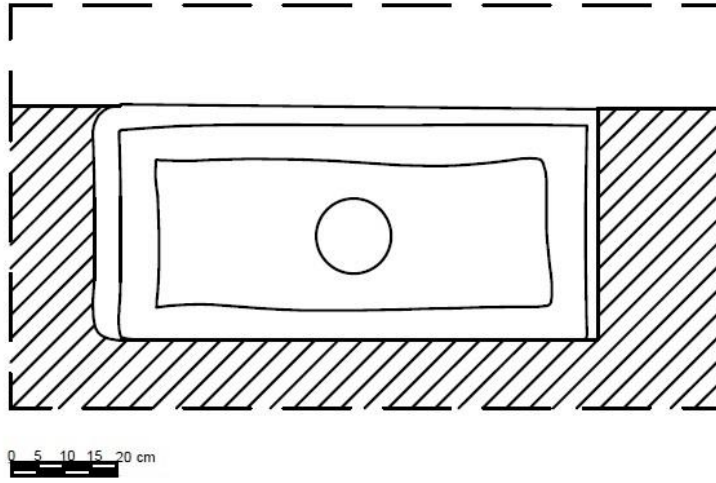
0 5 10 15 20 cm

Şekil 49: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Madalyon Ayrıntı Çizimi

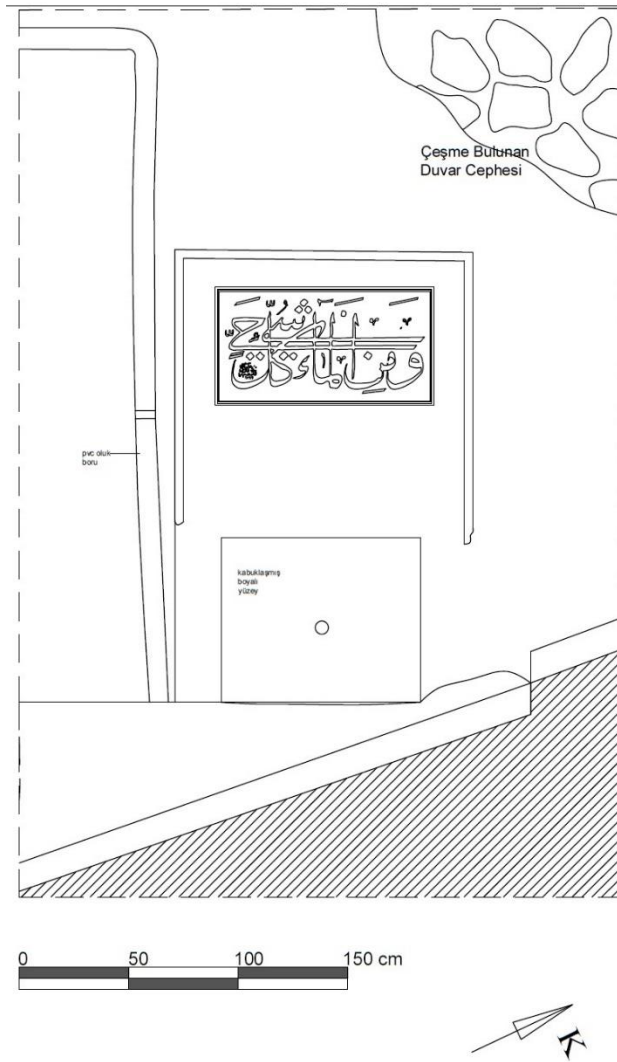

0 5 10 15 20 cm

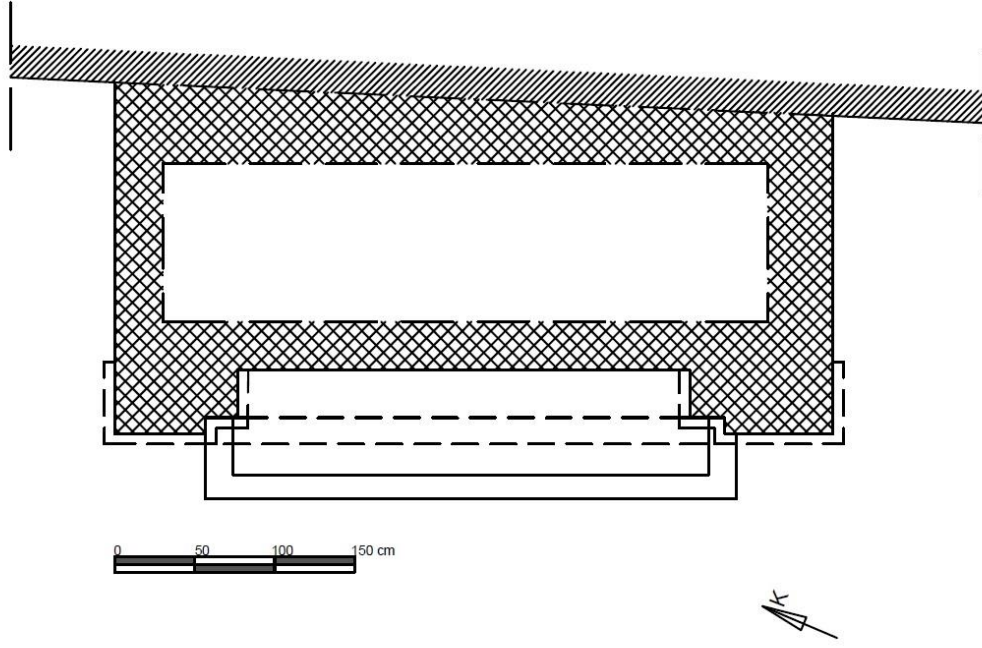
Şekil 50: Beytülmalcı Çeşmesi Sokağı Kitabe Çizimi

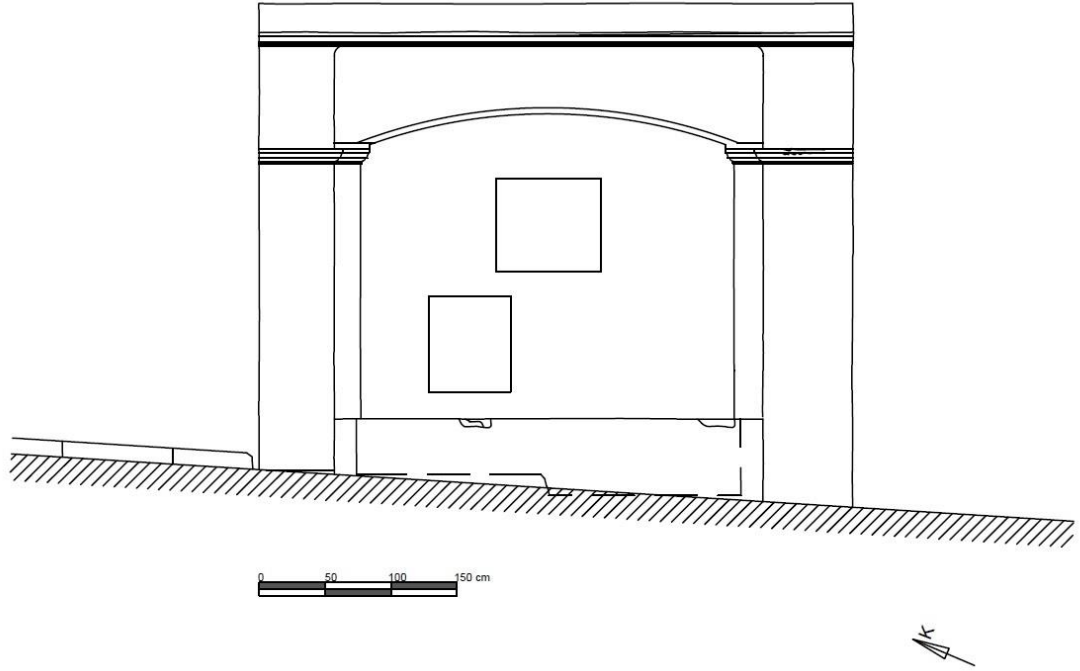
Şekil 51: Beytülmalcı Sokağı Çeşmesi Plânı

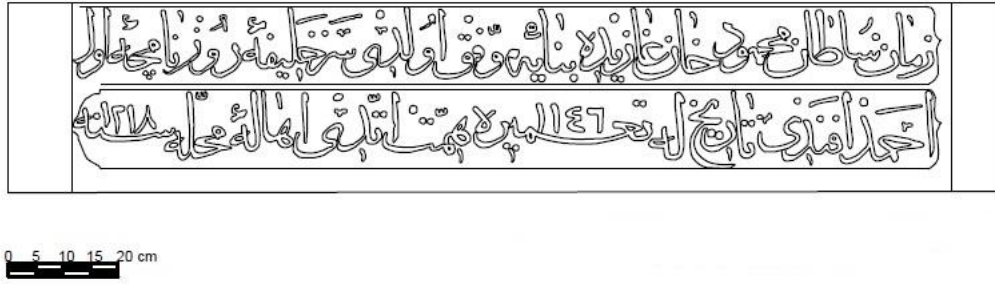
Şekil 52: Beytülmalcı Sokağı Çeşmesi Cephe Çizimi

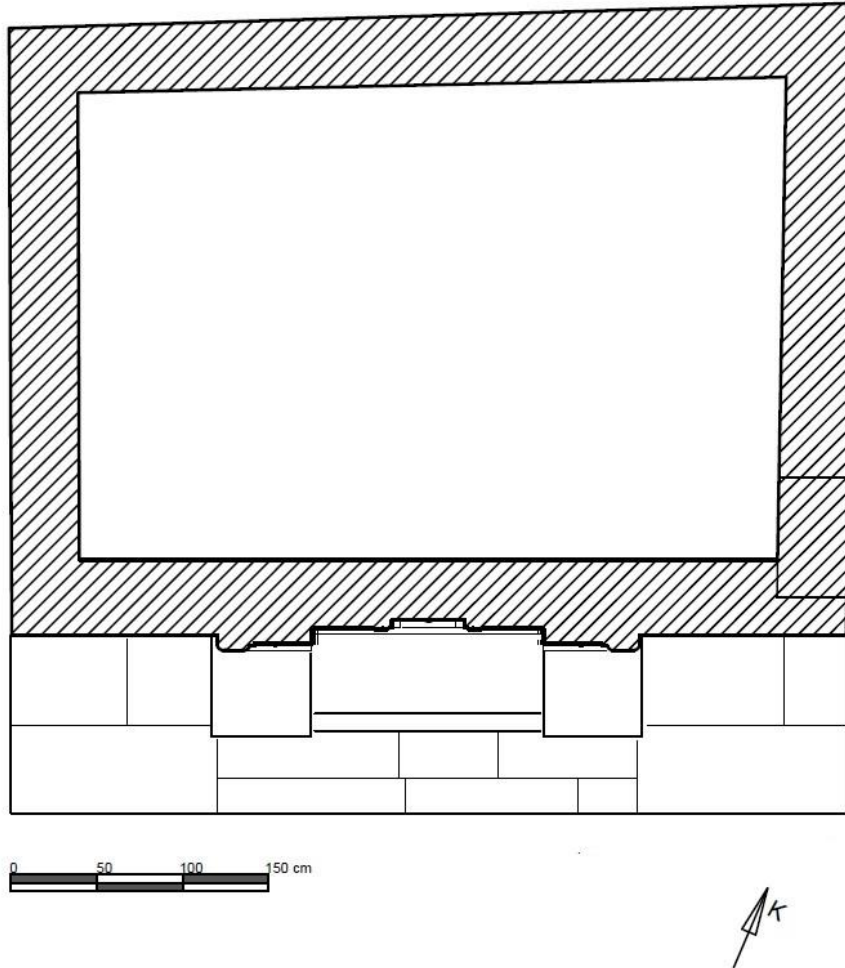
Şekil 53: İbrahim Efendi (Pirinçi) Çeşmesi Plânı

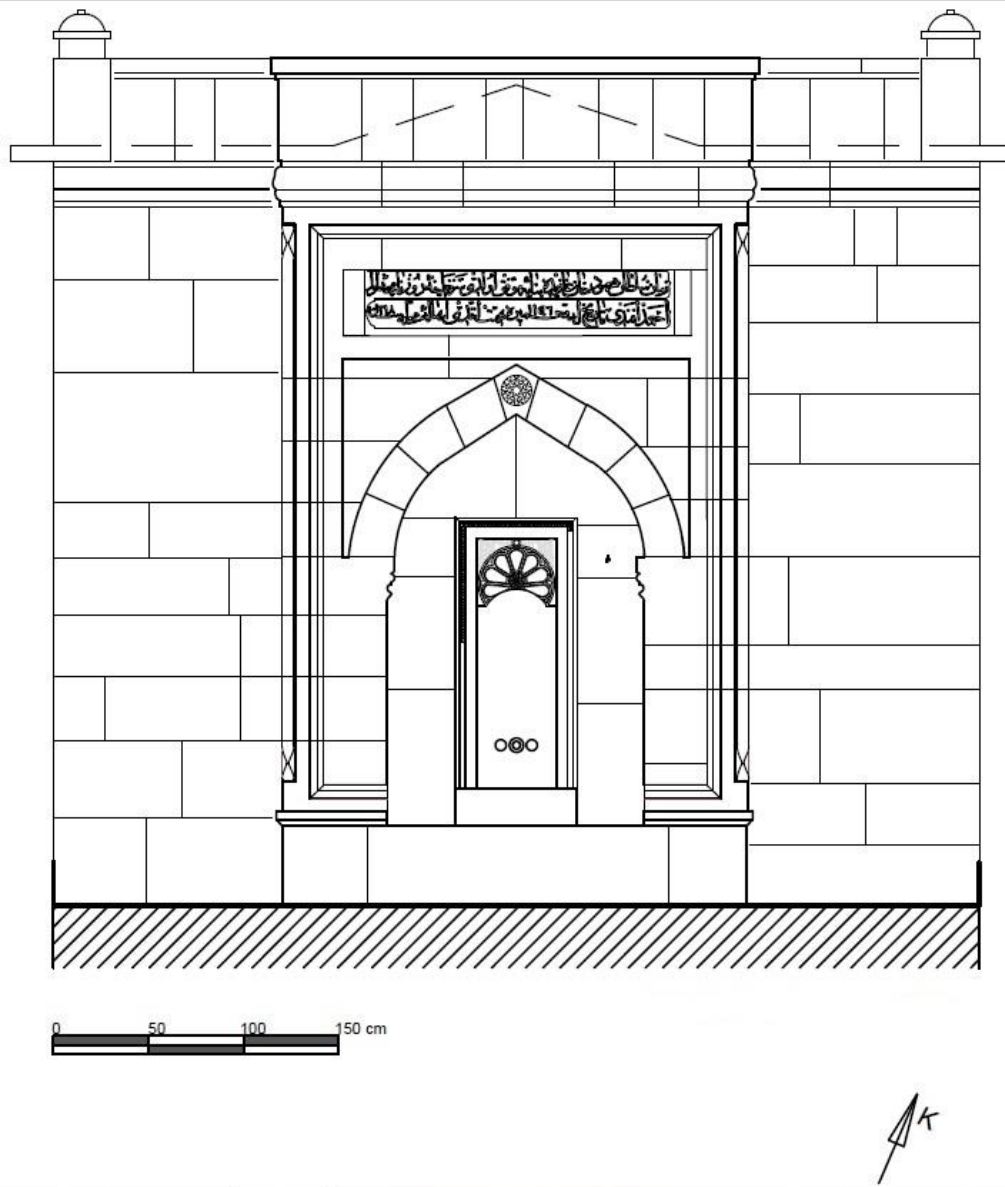
Şekil 54: İbrahim Efendi (Pirinçi) Çeşmesi Cephe Çizimi

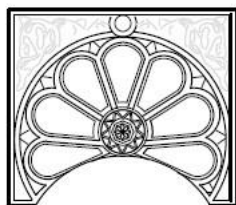
Şekil 55: Ahmet Efendi Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 56: Ahmet Efendi Çeşmesi Plânı

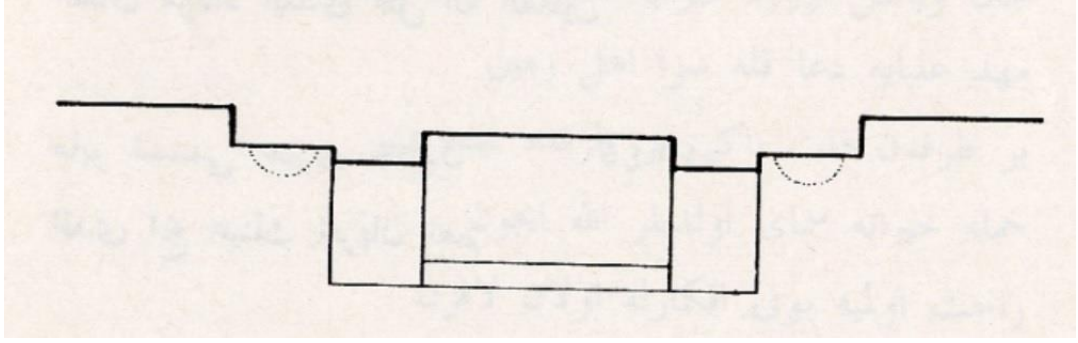

Şekil 57: Ahmet Efendi Çeşmesi Cephe Çizimi

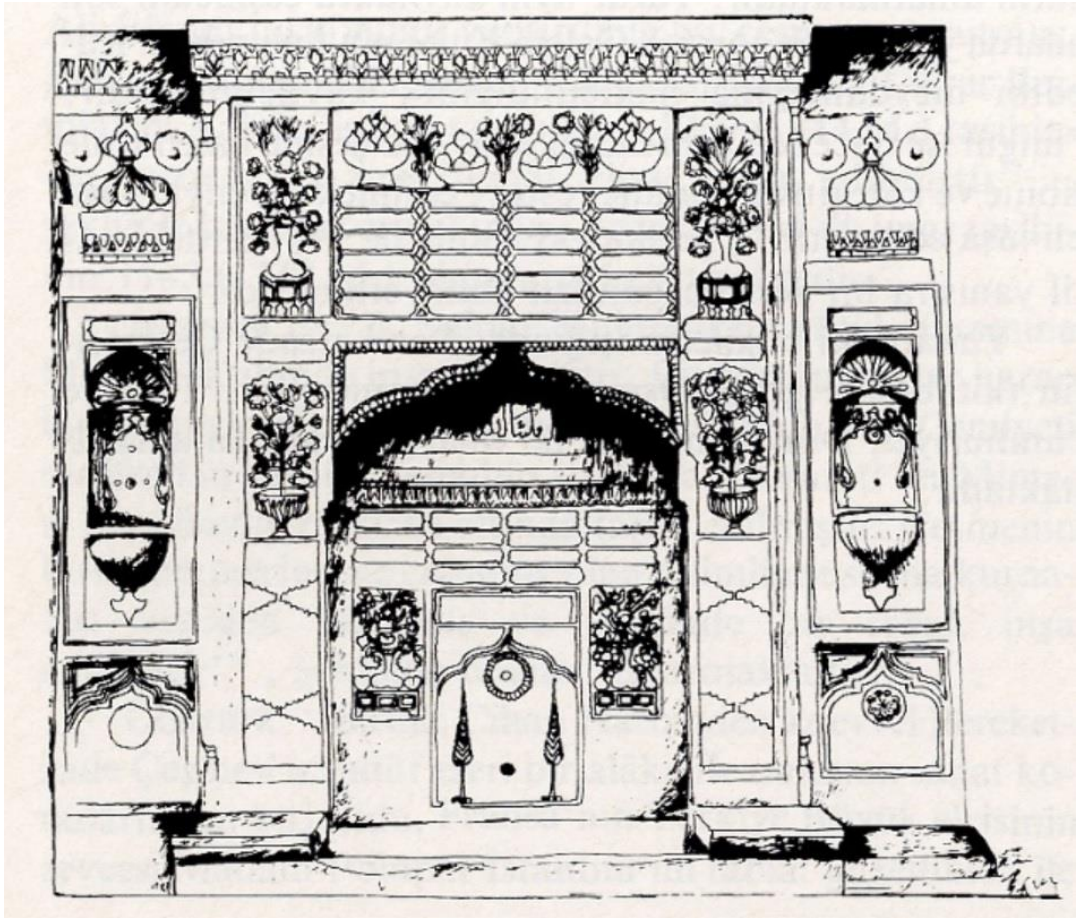

0 5 10 15 20 cm

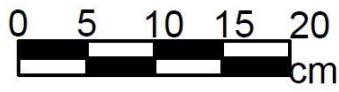
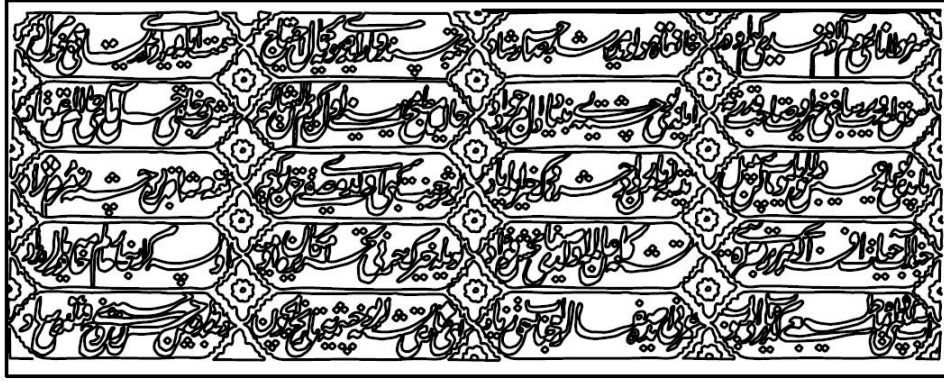
Şekil 58: Ahmet Efendi Çeşmesi Ayna Taşı ve Kemer Kilit Taşı Süsleme Ayrıntı Çizimi

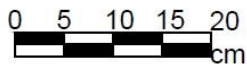
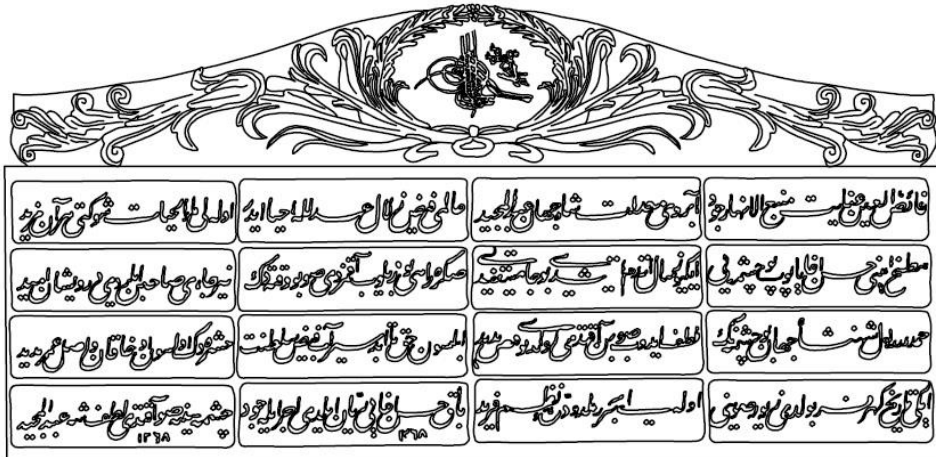
Şekil 59: Bereketzade Çeşmesi Plânı (H. Ö. Barışta'dan)

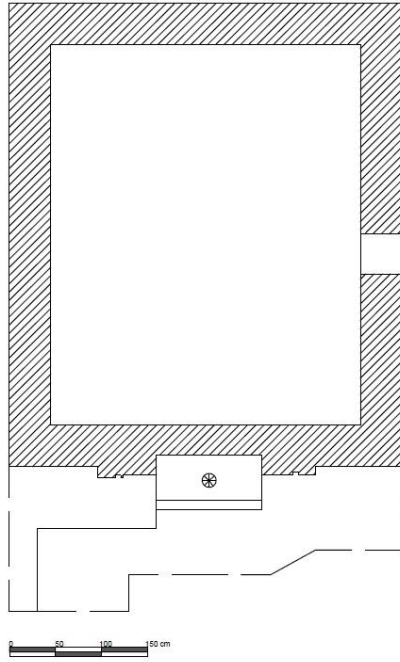
Şekil 60: Bereketzade Çeşmesi Cephe Çizimi (H. Ö. Barışta'dan)

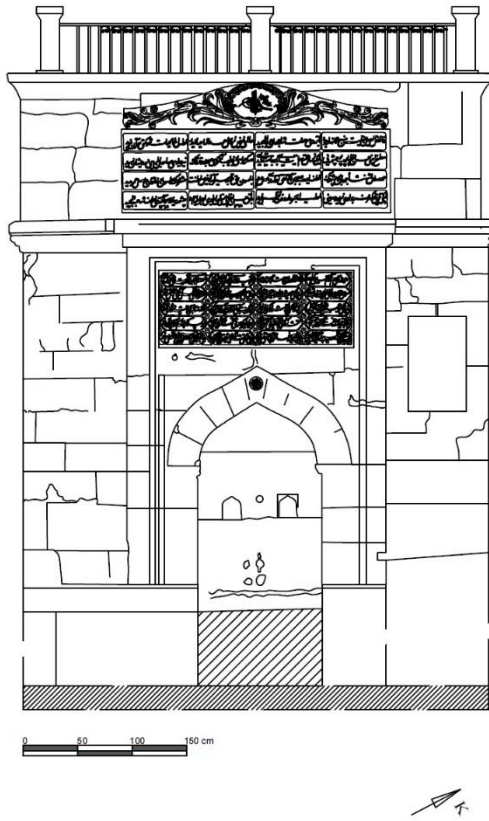
Şekil 61: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Yapım Kitabesi Çizimi

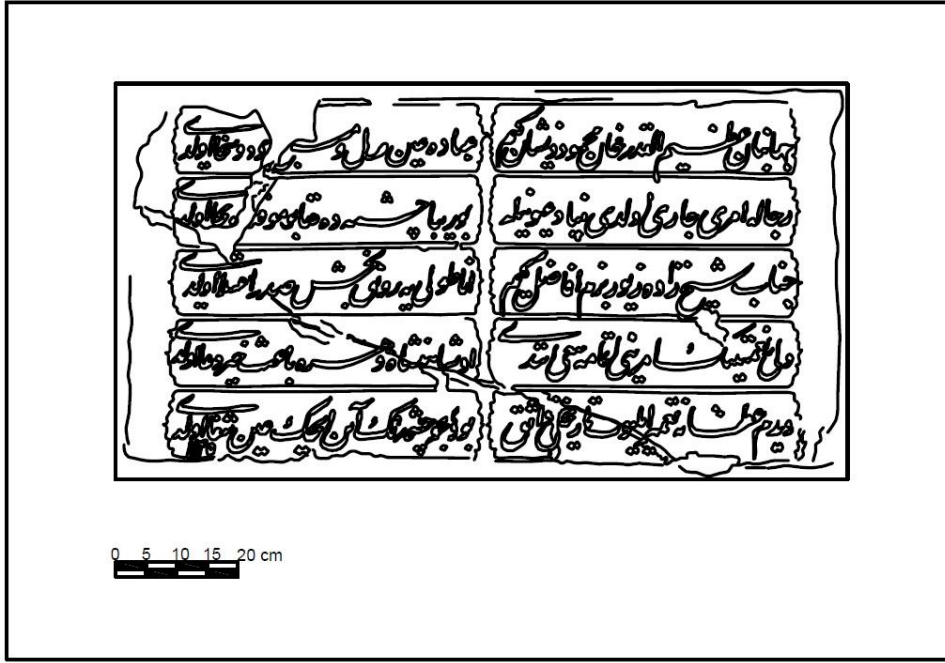
Şekil 61: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Tamir Kitabesi Çizimi

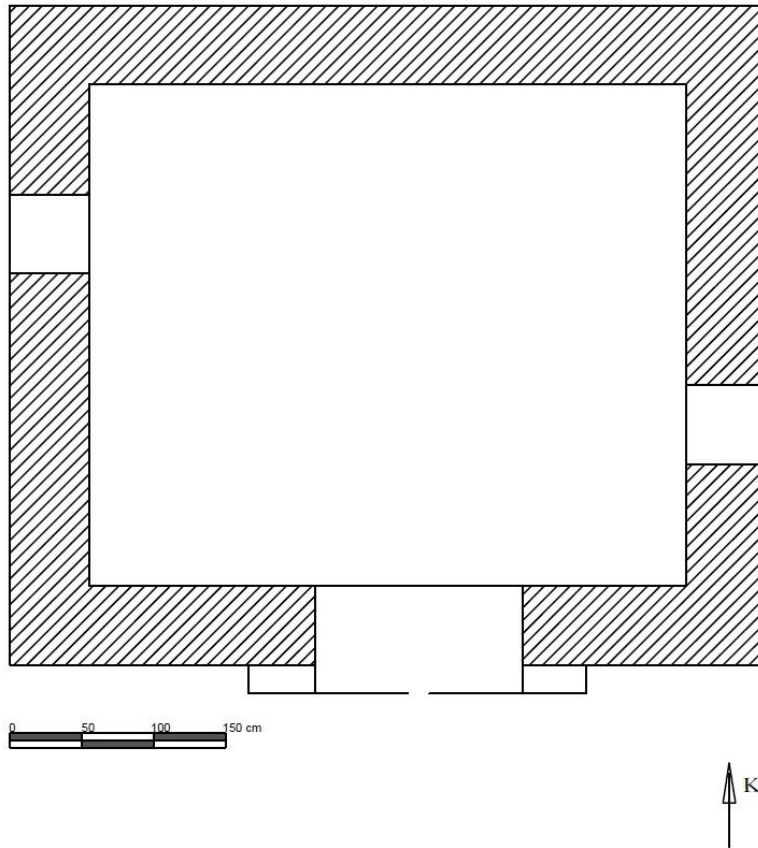
Şekil 63: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Plânı

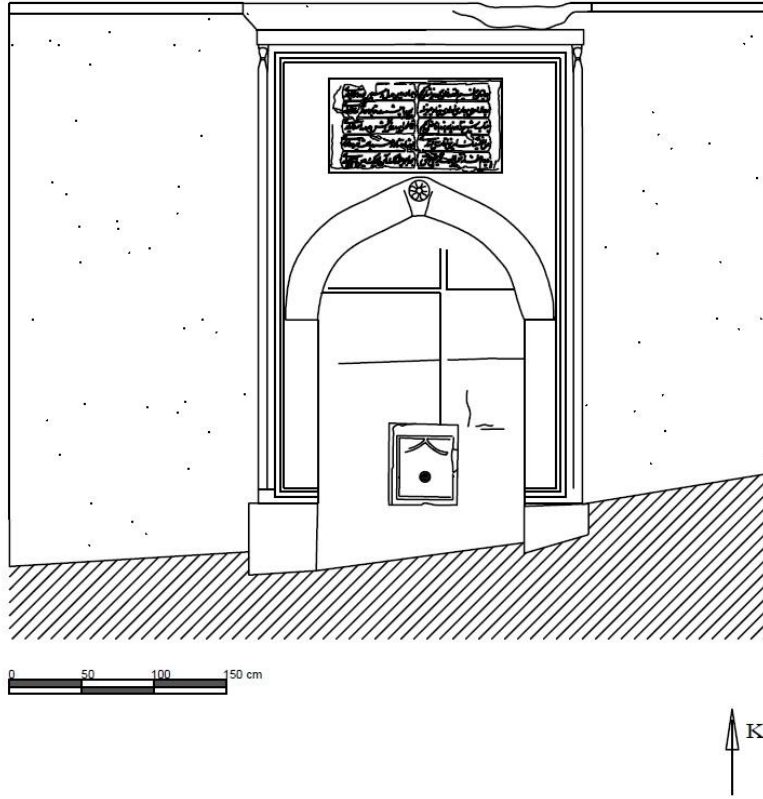
Şekil 64: Hasan Ağa (Matbah Emni) Çeşmesi Cephe Çizimi

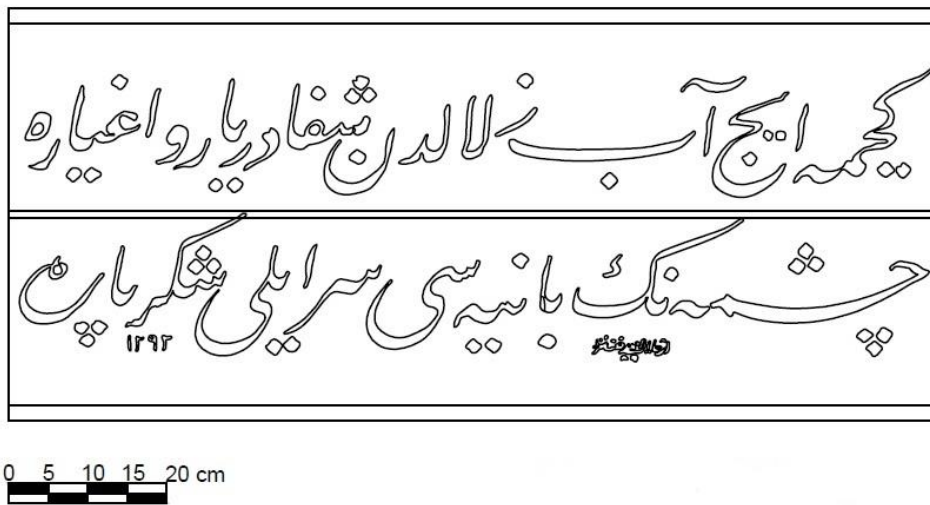
Şekil 65: Ziver Efendi Çeşmesi Kitabı Çizimi

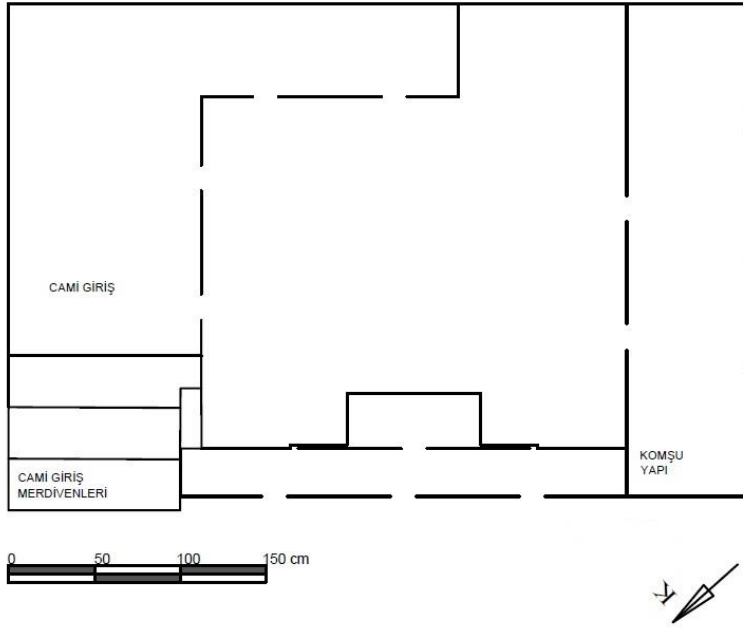
Şekil 66: Ziver Efendi Çeşmesi Plânı

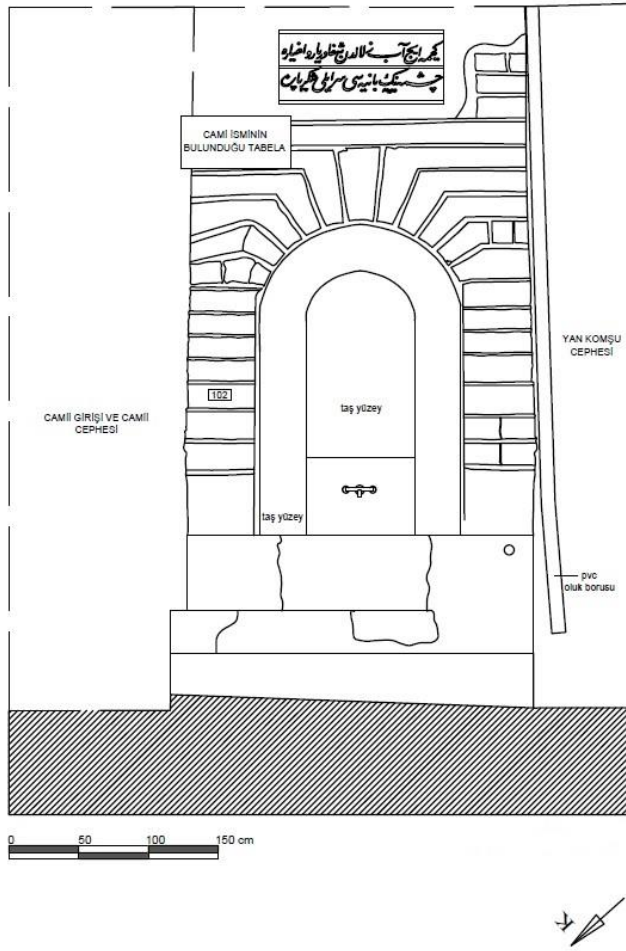
Şekil 67: Ziver Efendi Çeşmesi Cephe Çizimi

Şekil 68: Şekerpare Çeşmesi Kitabe Çizimi

Şekil 69: Şekerpare Çeşmesi Plânı

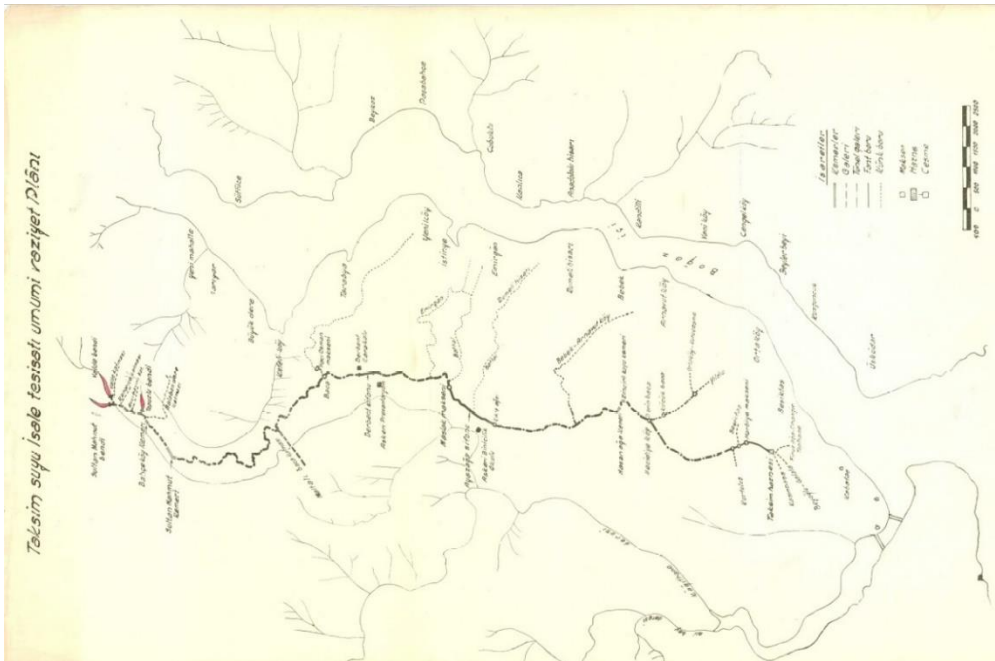

Şekil 70: Şekerpare Çeşmesi Cephe Çizimi

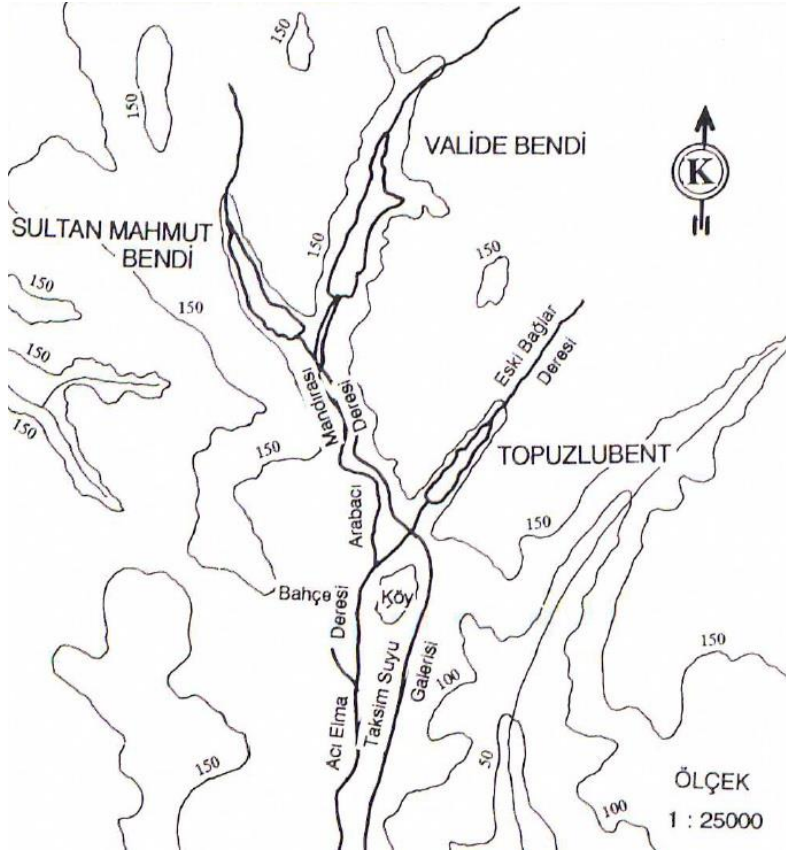
FOTOĞRAFLAR ve HARİTALAR

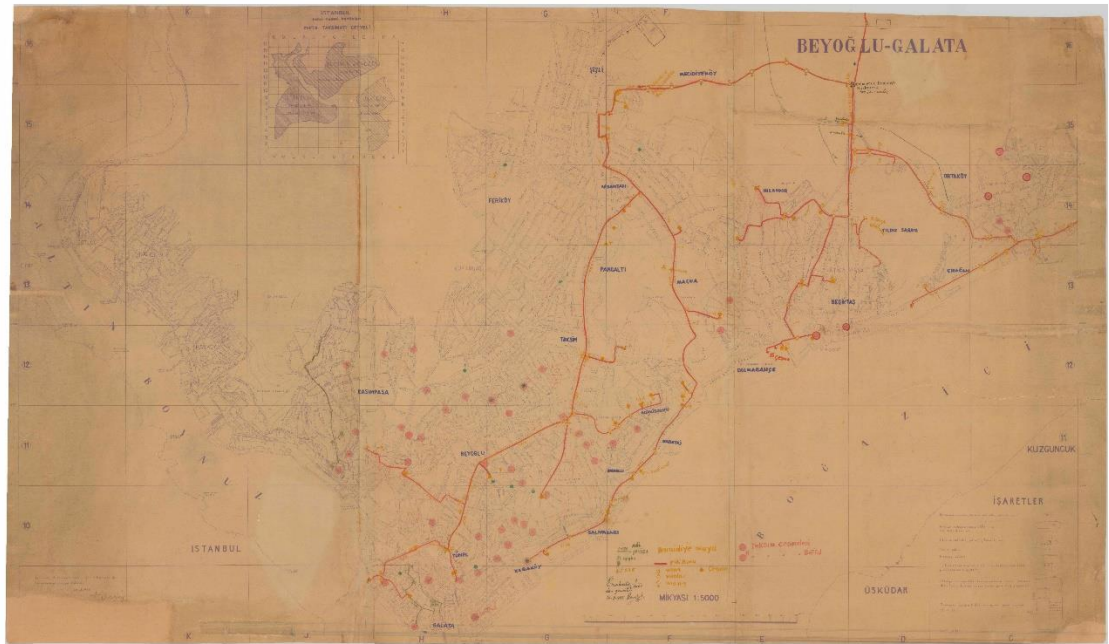
Harita 1: Sultan II. Abdülhamit Han'ın Mühendis Hübner'e Çizdirdiği Harita (İSKİ Vakıf Su Arşivi'nden)

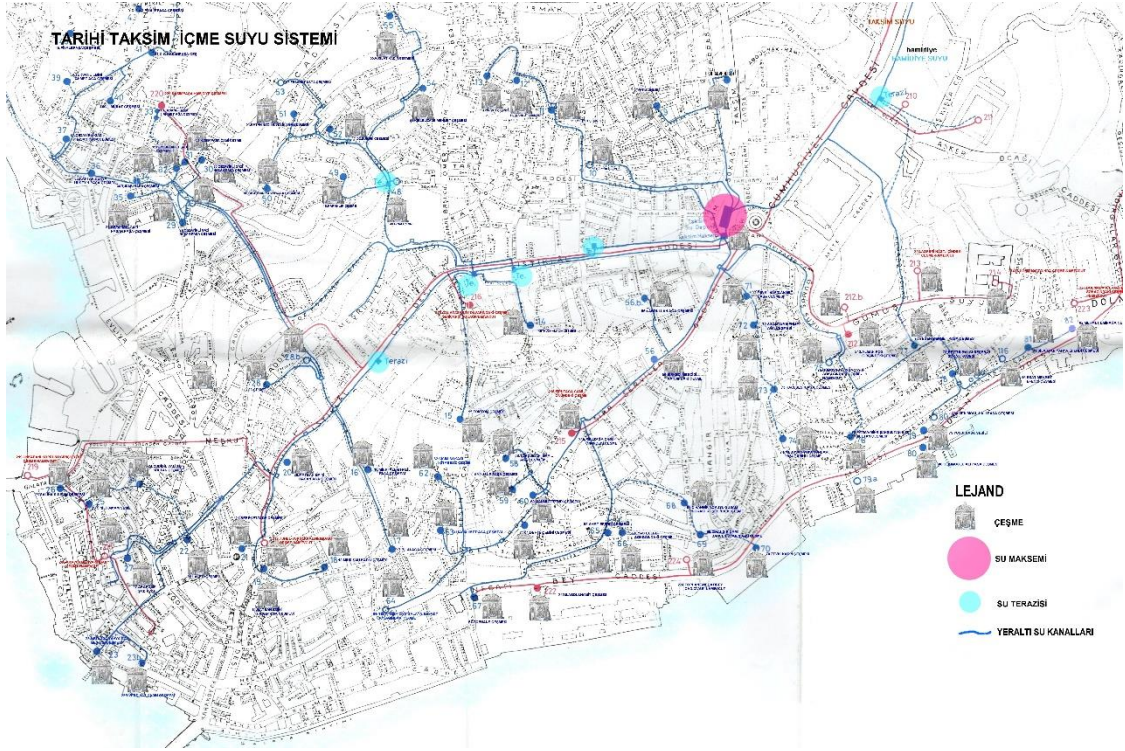
Harita 2: Taksim Suyu İsale Hattı (N. Yüngül'den)

Harita 3: Topuzlubent, Valide Bendi ve Sultan Mahmut Bendi (K. Çeçen'den)

Harita 4: Taksim Suyu İsale Hattı'nın kolları (İSKİ Vakıf Su Arşivi'nden)

Harita 5: Taksim Suyu'nun Beslediği Çeşmeler (Beyoğlu Belediyesi Arşivi'nden)

Fotograf 1: Fesahat Usta Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 2: Fesahat Usta Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 2: Fesahat Usta Çeşmesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 4: Fesahat Usta Çeşmesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 5: Fesahat Usta Çeşmesi Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 6: Fesahat Usta Çeşmesi Ayna Taşı Ayrıntısı

Fotoğraf 7: Fesahat Usta Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 8: Paşa Baba Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 9: Paşa Baba Çeşmesi Restorasyon Öncesinden Görüntü (Su Vakfı'ndan)

Fotoğraf 10: Paşa Baba Çeşmesi Teknesinin Gömülü Olduğunu Gösteren Görüntü (N. Ertuğ'dan)

Fotoğraf 11: Paşa Baba Çeşmesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 12: Paşa Baba Çeşmesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 13: Paşa Baba Çeşmesi Sütun Ayrıntısı

Fotoğraf 14: Paşa Baba Çeşmesi Kemer Ayrıntısı

Fotoğraf 15: Salih Ağa Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 16: Salih Ağa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 17: Salih Ağa Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 18: Salih Ağa Çeşmesi Eski Görüntüsü (Su Vakfı'ndan)

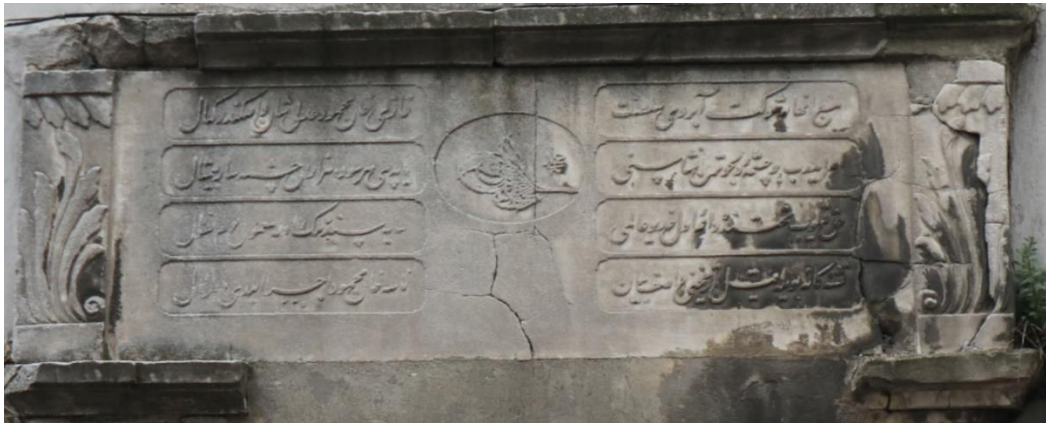
Fotoğraf 19: Salih Ağa Çeşmesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 20: Salih Ağa Çeşmesi Kuzey Cephesi

Fotoğraf 21: II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 22: II. Mahmut Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 23: II. Mahmut Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 24: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 25: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 26: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 27: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Nişin İçindeki Süsleme Programı

Fotoğraf 28: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 29: II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 30: II. Mahmut Çeşmesi Restorasyon Öncesi Görünüşü (Beyoğlu Belediyesi'nden)

Fotoğraf 31: II. Mahmut Çeşmesi Ayrıntısı

Fotoğraf 32: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Genel Görünüşü

Fotoğraf 33: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Kitabesi

Fotoğraf 34: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesindeki Nişi

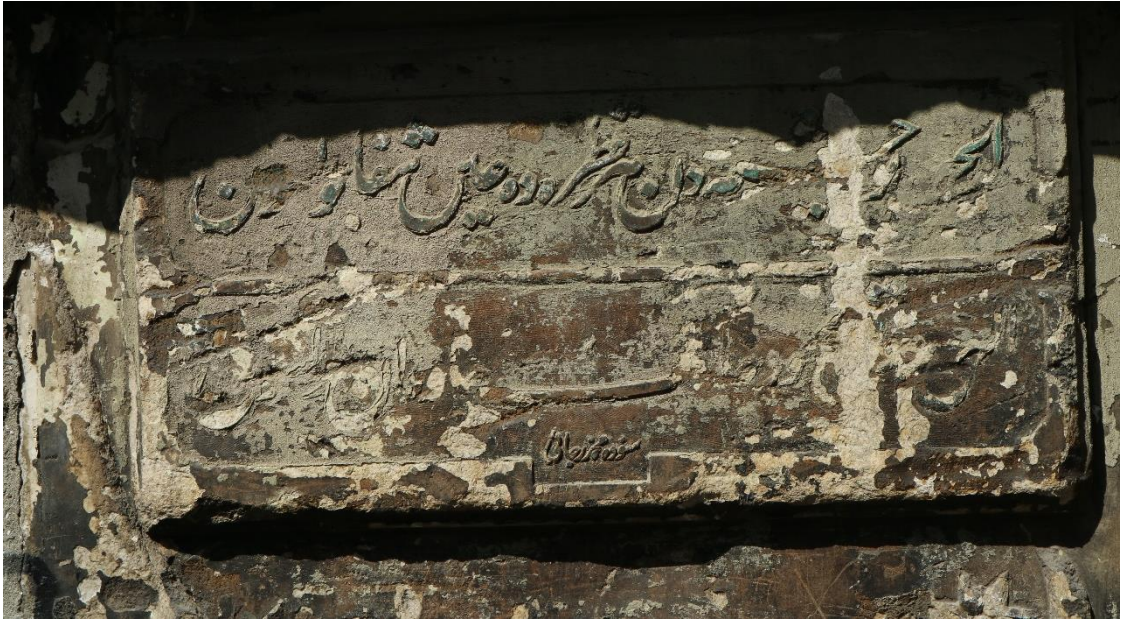
Fotoğraf 35: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 36: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 37: II. Mahmut Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 38: II. Mahmut Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 39: II. Mahmut Çeşmesi Köşesindeki Açıklık

Fotoğraf 40: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 41: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 42: II. Mahmut Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 43: Rıza Bey Çeşmesi Genel Görünüş

Fotoğraf 44: Rıza Bey Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 45: Rıza Bey Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 46: Huşyar Kadın Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 47: Huşyar Kadın Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 48: Huşyar Kadın Çeşmesi Kuzeydoğu Görünüşü

Fotoğraf 49: Huşyar Kadın Çeşmesi Kuzeybatı Cephe Görünüşü

Fotoğraf 50: Huşyar Kadın Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 51: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 52: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 53: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Doğu Cephesinden Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 54: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Batı Cephesi

Fotoğraf 55: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Güney Cephesi

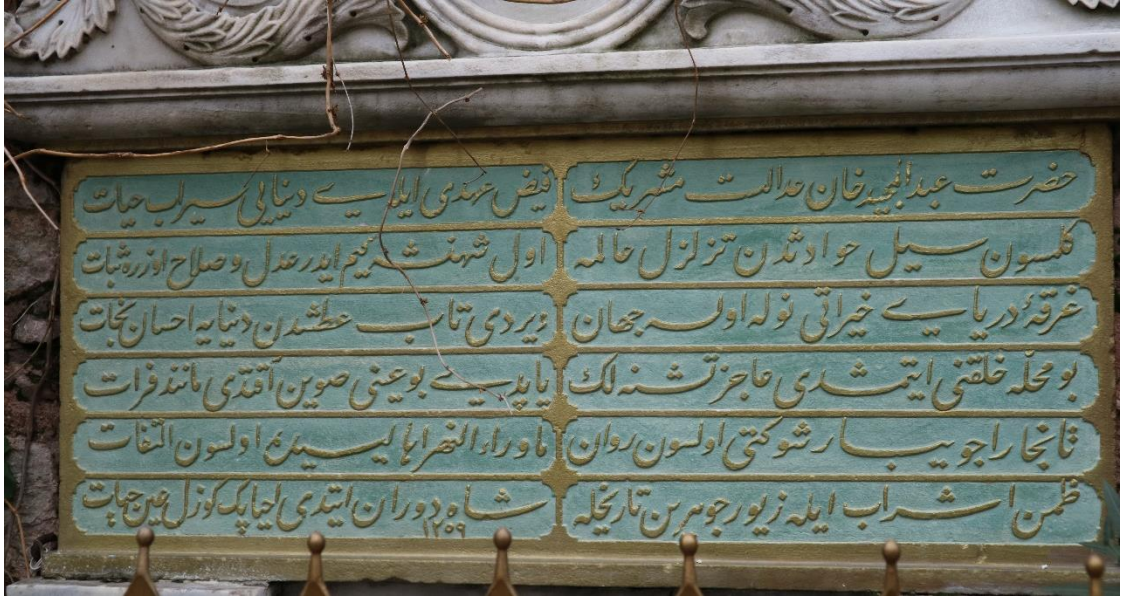
Fotoğraf 56: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Alemi

Fotoğraf 57: Bezmialem Valide Sultan Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 58: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Genel Görünüşü

Fotoğraf 59: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesindeki Kitabesi

Fotoğraf 60: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephesindeki Kitabesi

Fotoğraf 61: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 62: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephesi

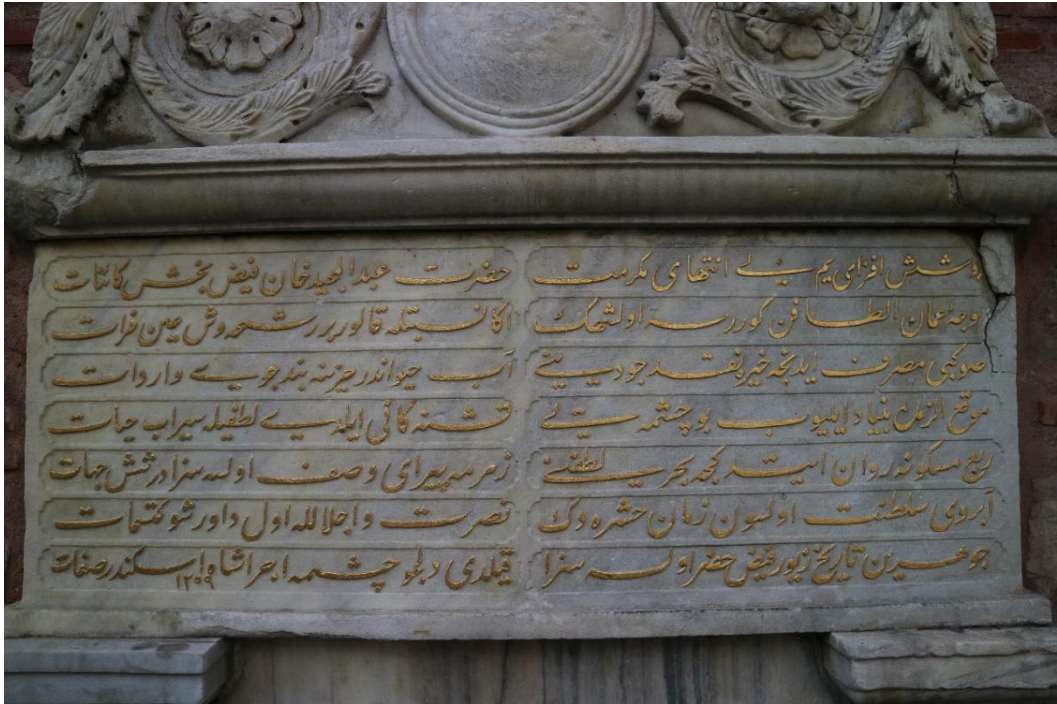
Fotoğraf 63: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeybatı Cephesi Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 64: Abdülmecid Çeşmesi (Valide Çeşmesi) Kuzeydoğu Cephesi Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 65: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Genel Görünüş

Fotoğraf 66: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Kitabesi

Fotoğraf 67: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 68: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 69: Abdülmecid Han Çeşmesi (Taksim Çeşmesi) Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 70: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 71: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 72: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 73: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Güneybatı Cephesi

Fotoğraf 74: Ali Rıza Paşa Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 75: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 76: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 77: Kaptan-1 Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi İnşa Edildiği Arazi

Fotoğraf 78: Kaptan-1 Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 79: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Merdiven Ayrıntısı

Fotoğraf 80: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Güneydoğu ve Güneybatı Cepheleri

Fotoğraf 81: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 82: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Ayna Taşı Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 83: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Taslık Ayrıntısı

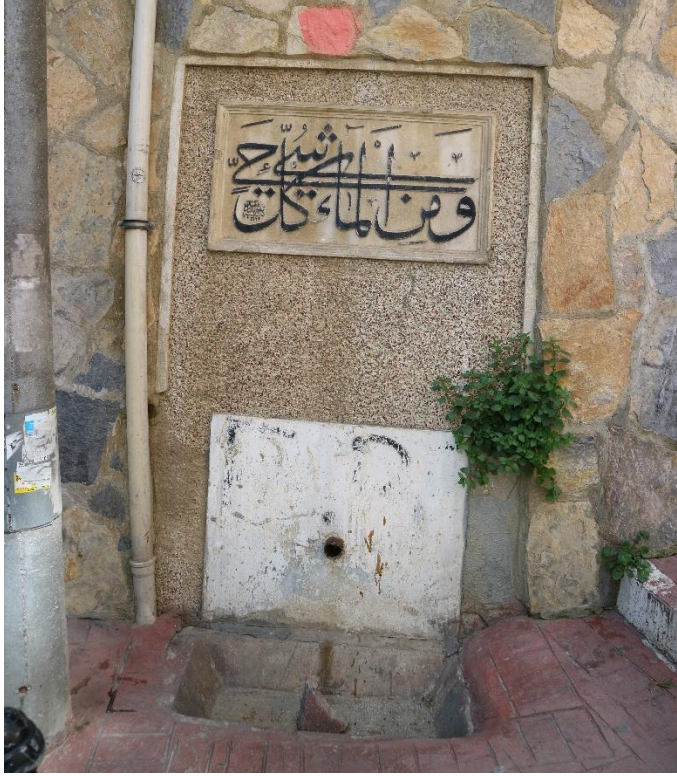
Fotoğraf 84: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi Madalyon Ayrıntısı

Fotoğraf 85: Beytölmacı Sokağı Çeşmesi Genel Görünüü

Fotoğraf 86: Beytölmacı Sokağı Çeşmesi Genel Kitabesi

Fotoğraf 87: Beytölmacı Sokağı Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 88: İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 89: İbrahim Efendi (Pirinçi) Çeşmesi Eski Görüntüsü (N. Ertuğ'dan)

Fotoğraf 90: İbrahim Efendi (Pirinçi) Çeşmesi Kemer ve Silme Ayrıntısı

Fotoğraf 91: İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Kuzeybatı Cephesi

Fotoğraf 92: İbrahim Efendi (Pirinçci) Çeşmesi Güneydoğu Cephesi

Fotoğraf 93: Ahmet Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 94: Ahmet Efendi Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 95: Ahmet Efendi Çeşmesi Kuzeydoğu Cephesi

Fotoğraf 96: Ahmet Efendi Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 97: Ahmet Efendi Çeşmesi Ayna Taşı Süslemesi

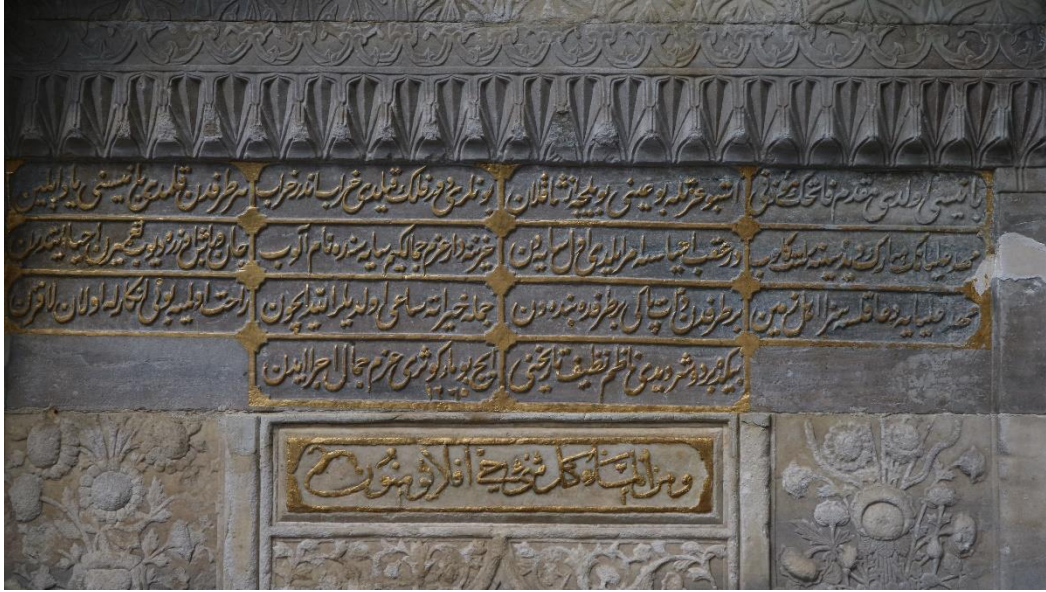
Fotoğraf 98: Ahmet Efendi Çeşmesi Kemer Kilit Taşı Süslemesi

Fotoğraf 99: Bereketzade Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 100: Bereketzade Çeşmesi Genel Yapım Kitabesi

Fotoğraf 101: Bereketzade Çeşmesi Genel Tamir Kitabesi ve Enbiya Suresi Ayeti

Fotoğraf 102: Bereketzade Çeşmesi Kuzeybatı Kitabesi ve İnsan Suresi Ayeti

Fotoğraf 103: Bereketzade Çeşmesi Güneydoğu Kitabesi ve Besmele Kartuşu

Fotoğraf 104: Bereketzade Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

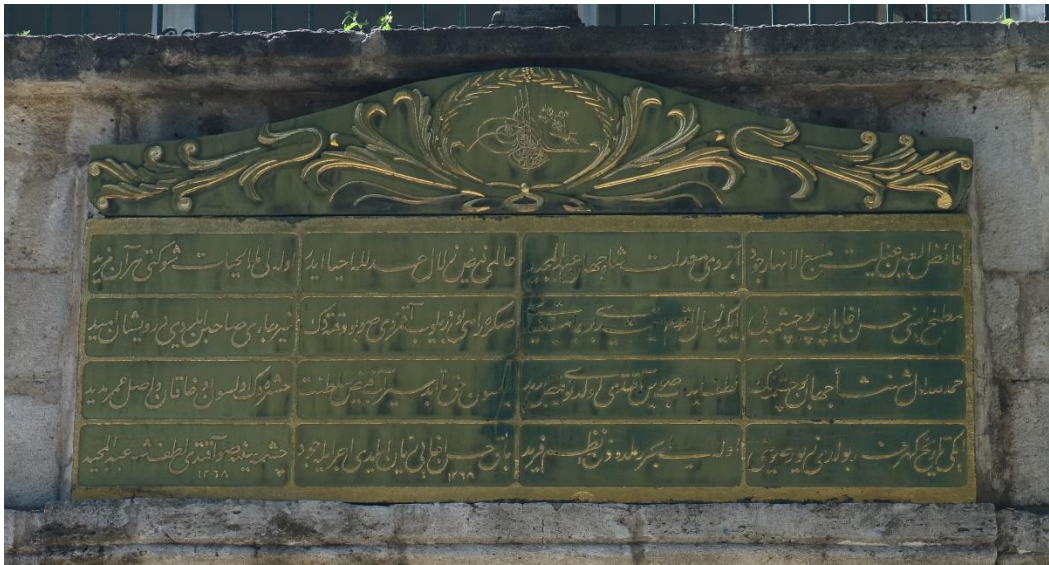
Fotoğraf 105: Bereketzade Çeşmesi Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 106: Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 107: Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi Yapım Kitabesi

Fotoğraf 108: Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi Tamir Kitabesi

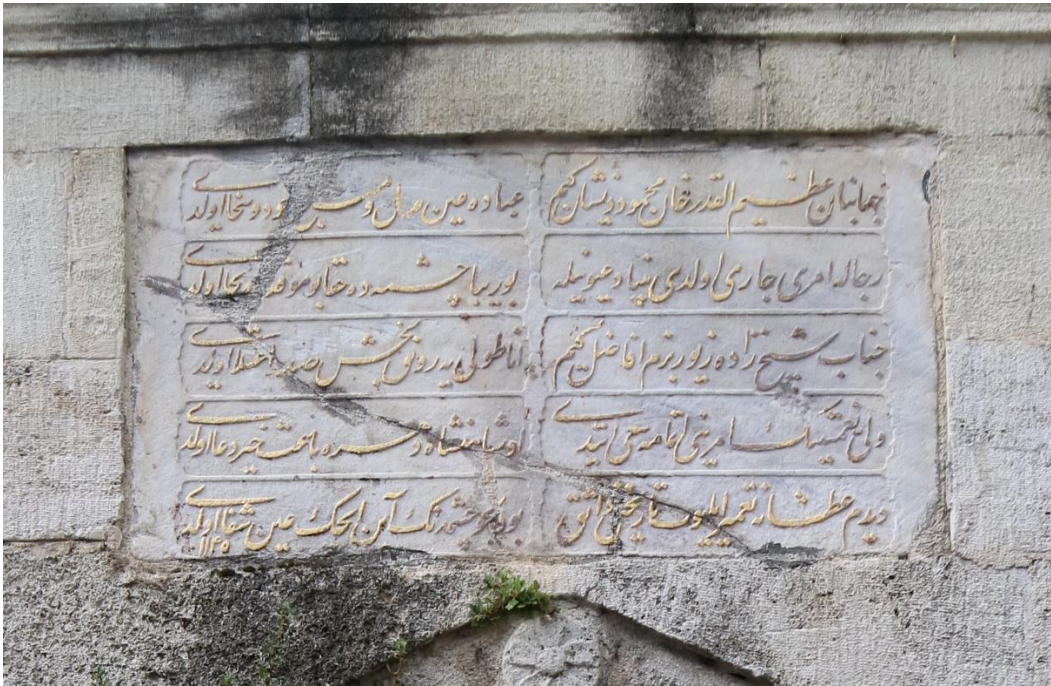
Fotoğraf 109: Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi Asıl Kullanım Alanı

Fotoğraf 110: Hasan Ağa (Matbah Emini) Çeşmesi Madalyon ve Süsleme Ayrıntısı

Fotoğraf 111: Ziver Efendi Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 112: Ziver Efendi Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 113: Ziver Efendi Çeşmesi Asıl Kullanım Alanının Bulunduğu Güney Cephesi

Fotoğraf 114: Ziver Efendi Çeşmesi Doğu Cephesi

Fotoğraf 115: Ziver Efendi Çeşmesi Batı Cephesi

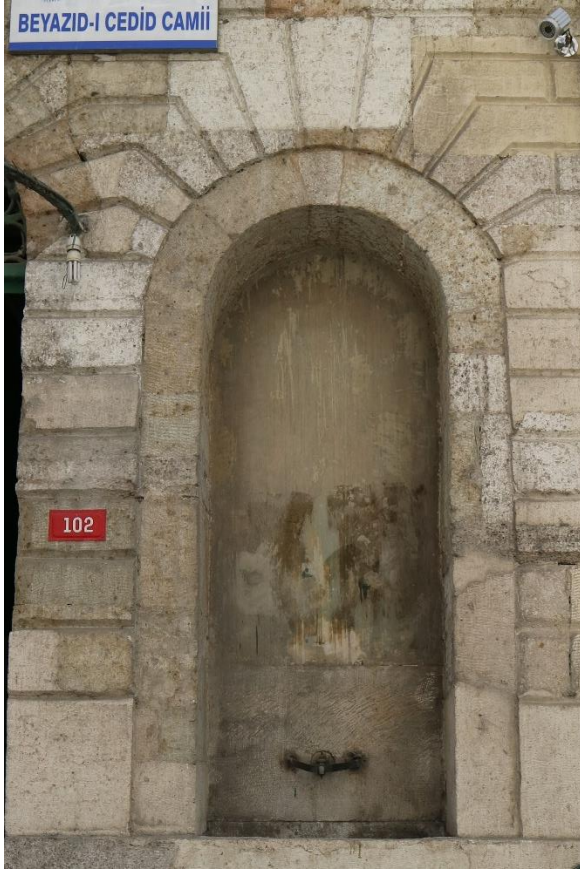
Fotoğraf 116: Ziver Efendi Çeşmesi Ayna Taşı

Fotoğraf 117: Şekerpare Çeşmesi Genel Görünüşü

Fotoğraf 118: Şekerpare Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 119: Şekerpare Çeşmesi Ana Kullanım Alanı

Fotoğraf 120: Abdullah Ağa Çeşmesi Genel Görünüşü

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Dilek BAYFİDAN

Doğum Yeri : Niğde

Doğum Tarihi : 28.01.1989

E-posta : dilek.byfdn@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : 2003 - 2006 İstanbul Esenler Atışalanı Lisesi

Lisans : 2008 - 2012 Pamukkale Üniversitesi

Yüksek Lisans : 2015 - 2018 Pamukkale Üniversitesi

Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce (Orta Seviye)